

KADIN

**ÇALIŞMALARINA
SOSYOLOJİK, KÜLTÜREL ve
EDEBİ BİR BAKIŞ**

Editörler

Dr. Gizem ORÇİN

Yasemin AĞAOĞLU

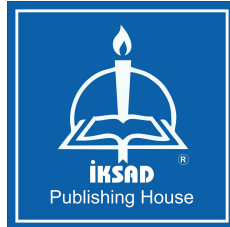
KADIN ÇALIŞMALARINA SOSYOLOJİK, KÜLTÜREL ve EDEBİ BİR BAKIŞ

EDİTÖRLER

Dr. Gizem ORÇİN
Yasemin AĞAOĞLU

YAZARLAR

Dr. Lecturer Orhun Burak SÖZEN
Dr. Gamze Somuncuoğlu ÖZOT
Dr. Öğretim Üyesi Gizem ORÇİN
Dr. Öğr. Üyesi, Sema ÇİFÇİ
Araş. Gör. Nurgül ARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi, Vasfiye Bayram DEĞER
Araş. Gör. Melike ORÇİN
Öğr. Gör. Tuğba KANMAZ
Prof. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİN
Prof. Dr., Sakine Serap AVGIN
Doç. Dr., Yekta GEZGİNÇ
Öğretmen Büşra UYGUN
Doç. Dr. Fatma BAŞAR
Devrim HASTAOĞLU
Büşra İŞGÜZAR
Doç. Dr. Barbara Dell'Abate Çelebi
Dr. Emel ÇOKOĞULLAR
Dr. Öğretim Üyesi Rümeyza KARS

Copyright © 2020 by iksad publishing house

All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social Researches Publications® (The Licence Number of Publicator:

2014/31220) TURKEY

TR: +90 342 606 06 75

e mail: uluslararasıkitap@gmail.com

www.iksad.net

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules. Iksad Publications – 2020©

ISBN:978-625-7914-60-4

Cover Design: K.ADILBEKOVA

March / 2020 Ankara / Turkey

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN

Önsözi

BÖLÜM 1

WOMEN EMPOWERMENT:
TOWARDS A FEMINIST RECONCEPTUALIZATION OF POWER AND AGENCY

Associate Professor Barbara Dell'Abate ÇELEBİSayfa 1

BÖLÜM 2

KADIN ÖĞRETMEN ADAYLARININ PSİKOLOJİK DAYANIKLILIĞININ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Prof.Dr. Sakine Serap AVGIN

Doç. Dr. Yekta GEZGİNÇ

Öğretmen Büşra UYGUNSayfa 13

BÖLÜM 3

TÜRKİYE'DE TRANSSEKSÜEL KADINLARIN SAĞLIK SEKTÖRÜNDE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Devrim HASTAOĞLU

Büşra İŞGUZAR.....Sayfa 36

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE KADININ "AHLÂK" ve "EDEP" ODAKLI YAŞAMI: AYIP DENEN BİR ŞEY VAR!

Dr.Emel ÇOKOĞULLARSayfa 55

BÖLÜM 5

TOPLUMSAL CİNSİYET VE HEMŞİRELİK MESLEĞİ

Doç.Dr. Fatma BAŞAR.....Sayfa 68

BÖLÜM 6

KADIN VE EDEBİYAT

EDEBİYATDr.Gamze SOMUNCUOĞLU ÖZOT.....Sayfa 76

BÖLÜM 7

ERİL TAHAKKÜMÜN MEDYATİK TEMSİLİ: POPÜLER BİR KADIN AVUKAT PORTRESİ

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ GİZEM ORÇİN.....Sayfa 86

BÖLÜM 8

TOPLUMSAL CİNSİYETİN ANA AKIMLAŞTIRILMASINA KURUMSAL BİR KATKI: TÜRKİYE BÜYÜK
MİLLET MECLİSİ KADIN ERKEK FIRSAT EŞİTLİĞİ KOMİSYONU

Araş. Gör. Melike ORÇİN.....Sayfa 109

BÖLÜM 9

EMPOWERMENT OF TURKISH WOMEN BY EDUCATION AND TRAINING

Dr. Orhun Burak SÖZEN.....Sayfa 129

BÖLÜM 10

OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN, AHLÂK VE ŞİDDET (1700-1730)

Dr. Öğretim Üyesi Rümeyza KARS.....Sayfa 147

BÖLÜM 11

GÖÇMEN KADINLARIN BEDEN KÜTLE İNDEKSLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, Sema ÇİFÇİ

Araş. Gör. Nurgül ARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi Vasfiye Bayram DEĞERSayfa 185

BÖLÜM 12

AKADEMİSYEN ANNE OLMAK

Öğr. Gör. Tuğba KANMAZ

Prof. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİNSayfa 197

ÖNSÖZ

“Kadın Çalışmalarına Sosyolojik, Kültürel ve Edebi Bir Bakış” adlı bu derleme kitap çalışması, kadın çalışmaları alanının disiplinler arası bir eğilimle analiz edilmesini amaçlamaktadır. Kitapta yer alan her bir bölüm, kadın çalışmaları alanındaki eksikliği kapatmak, alana katkı sunmak ve kendi disiplinler yaklaşımını kadın çalışmalarıyla sentezlemeyi hedeflemektedir. Kadın çalışmaları alanındaki temel kavramlar ve kuramlar üzerinden hareket ederek ilerleyen bu çalışmalar, teorik zeminde eril ideoloji, eril tahakküm, ataerkil ideoloji, ataerkil düzen gibi cinsiyetçi kavramları analiz etmekte, aynı zamanda kadın çalışmaları disiplinine uyarlanan uygulamalı örneklerle alanda ihmal edilen konulara eğilmektedir. Kitapta yer alan her bir özgün çalışma, edebiyat, sinema, politika, sanat, hukuk, sağlık, akademi, iletişim ve eğitim gibi alanlarla kadın çalışmalarını yan yana getirmeyi temel amaç edinmiştir. Böylece toplumun sosyolojik, kültürel ve edebi anlatılarındaki cinsiyetçi öğelerin yapı sökümü ugratılması sağlanmış ve bütünsel bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yok edilmesine yönelik yapılan bu çalışmalar, yalnızca kadın çalışmalarıyla değil, benzer şekilde erkeklik çalışmaları ve LGBTİ bireyler üzerinden yapılan analizlerle de desteklenmelidir. Bu amaçla kitaptaki çalışmalar, toplumdaki cinsiyetçi örgüyü açığa çıkararak, okura kadın çalışmaları konusu üzerinden genel bir perspektif sunmaktadır.

Kitapta yer alan çalışmalardan, “Empowerment of Turkish Women By Education and Training” başlıklı eser, kadınların eğitim ve öğretimle güçlendirilmesinin bir örneğini sunmaktadır.

Egemen anlatı biçimlerindeki ataerkil ideolojinin bir çözümlemesini amaçlayan “Anlatılar ve Ataerkil İdeoloji Arasındaki İlişki Bağlamında Dede Korkut Hikâyelerini Yeniden Okumak” adlı çalışma, anlatı biçimlerine eleştirel ve sorgulayıcı bir perspektifle yaklaşmaktadır.

“Kadın ve Edebiyat” çalışması da, edebiyat ve kadın ekseninden hareket ederek, dünya edebiyatındaki kadın yazarlara ilişkin genel bir değerlendirme yaparak, Türk edebiyatından seçilmiş bazı kadın yazarların kadınlık ve yazarlık serüvenlerini incelemektedir.

“Eril Tahakkümün Medyatik Temsili: Popüler Bir Kadın Avukat Portresi” başlıklı bölüm, eril tahakküm kavramı üzerinden popüler kültür, medya ve temsil arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir.

“Göçmen Kadınların Beden Kütle İndekslerinin Değerlendirilmesi” başlıklı çalışma ise göç ve beslenme arasındaki ilişkiyi analiz ederken, göçün insan sağlığı üzerindeki etkilerini irdelemektedir.

“Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılmasına Kurumsal Bir Katkı: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu” adlı çalışma, parlamento hukukunda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya ilişkin süreci analiz etmektedir.

Akademinin içerisinde yer alan kadınların anne olma süreçlerindeki deneyimleri ve karşılaştıkları zorluklar ise “Akademisyen Anne Olmak” başlıklı bölümde ele alınmaktadır.

“Kadın Öğretmen Adaylarının Psikolojik Dayanıklılığının Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışma bölümü ise, kadın öğretmen adaylarıyla yapılan psikolojik dayanıklılık ölçeği verilerinden elde edilen bulguları literatüre kazandırmayı hedeflemektedir.

Cinsiyetlendirilmiş meslek alanlarından birisi olan hemşirelik mesleğine yönelik bir analizi sunan “Toplumsal Cinsiyet ve Hemşirelik Mesleği” başlıklı bölüm, hemşirelik mesleğinin toplumsal cinsiyet açısından sorgulamasını yapmaktadır.

“Türkiye’de Transseksüel Kadınların Sağlık Sektöründe Karşılaştığı Sorunlar” adlı çalışma, trans kadın olma deneyimi üzerinden sağlık alanında yaşanan sorunlara odaklanmaktadır.

“Women Empowerment: Towards A Feminist Reconceptualization of Power and Agency” başlıklı bölüm, kadınların güçlendirilmesi konusunu iktidar teorileri üzerinden irdeleyerek, yeniden bir kavramsallaştırma örneği sunmaktadır.

“Türkiye’de Kadının ‘Ahlâk’ ve ‘Edep’ odaklı Yaşamı: Ayıp Denen Bir Şey Var!” adlı bölümde, kadın kimliğinin ahlak ve edeple sınırlandırılması ve ‘beklentiler alanı’

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kalktığı bir toplum arzusuyla, kitap çalışmasında yer alan her bir değerli araştırmacı ve akademisyene alana sağladıkları katkı için teşekkür ediyorum. Buradaki çalışmaların ve anahtar çalışma başlıklarının ise genç akademisyenlere, konuya ilgi duyan okurlara ve öğrencilere faydalı olmasını temenni ediyorum.

Dr. Öğretim Üyesi Gizem ORÇİN

1.BÖLÜM

WOMEN EMPOWERMENT: TOWARDS A FEMINIST RECONCEPTUALIZATION OF POWER AND AGENCY

Associate Professor Barbara Dell'Abate ÇELEBİ

WOMEN EMPOWERMENT: TOWARDS A FEMINIST RECONCEPTUALIZATION OF POWER AND AGENCY

Barbara Dell'Abate ÇELEBİ

*Associate Professor, Istanbul University Faculty of
Western Languages and Literatures*

INTRODUCTION

The aim of this paper is to investigate the issue of women empowerment and try to reconceptualize in a feminist perspective the issues of oppression, power and agency. As a literature scholar I have been working on literature by women and on the representation of women in literature for many years now and I am interested in the ways in which various types of oppressions influence various types of women from different backgrounds and how each woman reacts differently. I try to understand the link between power, oppression and agency and each woman's capacity to resist, accommodate, act independently or become an accomplice to it. This paper does not aim to give solutions to women's oppression but to work towards a better understanding of the dynamics of intersecting oppressions and gender inequalities.

My work as a scholar is not solely concerned with the analysis of singular literary texts but I am interested in the investigation of the social, cultural, ideological context within which writers work and how they conceive the world so I investigate their status as "knowers". I am particularly interested in epistemology or better in the epistemological ground of the texts and learnt to question the dominant, universal knowledges that we are accustomed to give for granted. According to Sandra Harding's definition, epistemology constitutes an overarching theory of knowledge (1987). While for Patricia Hill Collins epistemology:

“investigates the standards used to assess knowledge or why we believe what we believe to be true. Far from being the apolitical study of truth, epistemology points to the ways in which power relations shape who is believed and why” (2000: 252).

So, it is very important when setting a research, any research that can be in literature, science. economics to specify on which terrain we are going to plant the seeds of our research and from where we are taking the water to feed our plants. And this is what I am going to do now before starting.

1. THE EPISTEMOLOGICAL APPROACH

At that basis of my epistemological approach is feminist epistemology, that is to say the commitment to investigate from women’s perspective, so from a subaltern perspective the dominant knowledges, the generally accepted universal accounts we accept a priori in our lives and in our researches. I write this article from the standpoint of a scholar and a woman, so I utilize my specific “situation” or “lived reality” (De Beauvoir, 1989: 77) as the perspective I assume in this essay. Moreover, my researches are rooted within a Foucauldian perspective and I am particularly interested in the relation Foucault establishes between representation, knowledge and power. According to Foucault language use cannot be taken solely as an innocuous activity of representation and language is a site where ideology, power, and representation are contested. This is certainly interesting for someone working essentially on language, texts and discourse.

However, next to the study of “representations” I believe in the analysis of the “referent”, the context, and in this I got quite close to feminist social theory and to standpoint and materialist feminism. For the study of oppression, I borrow from feminist social theory the methodology of intersectionality and of the analysis of the matrix of domination. In utilizing the specific methodology of intersectionality, I rely on Black Feminist Thought and in particular on the work of Patricia Hill Collins (1990) that has utilized intersectionality to highlight the multiple oppressions of black women.

For the study of the issue of agency in this paper I relied on the structuration theory and the duality of structure elaborated by Anthony Giddens.

2. WOMEN LITERATURE AND FEMINISM

To study women’s literature means to come close to feminist studies and to many different views and ideas. 1st wave, 2nd wave, 3rd wave feminism, liberal, socialist, materialist, radical, Queer studies,

postcolonial feminist studies and terms as essentialism, difference, constructivism, performativity, etc. Feminist theories and feminist social criticism is a fascinating and evolving domain that differently from other literary approaches as structuralism, semiotics, hermeneutics, new historicism etc. is political at its roots. Feminism like Marxism wants to change the world and more precisely the perspective humanity has of women.

There are many views on how to do this within feminism and word “equality” is probably the best known. Equal rights, equal opportunities. Laws need still to be modified towards more attention to gender discrimination but in the last 50 years we have arrived to a “formal equality of form” that however can be translated in a “substantial inequality of content” in respect to gender equality. But probably equality is not the right word to use.

Do women want to be equal to men to be valued as individuals? Do women in their biological difference need to behave like men to be accepted as human beings? And also, or more important, can we talk in the name of an equality of all women to all men? We are mostly women in this room. Are we all equal? Certainly not. We are different.

Equal opportunities policies have given women the opportunity to be equal under the laws to men. Equal opportunities in education, in job perspectives, in medical care but it has failed completely in creating gender unbiased societies. To be equal but different as affirmed by Neoliberal feminism still means to be different.

Women are allowed within men’s circles but it is clear that men and women are different. To be embodied as a woman is not something that needs to be refused. I can be actually happy to be biologically sexed as woman, to be able to give life, to have specific kind of hormones. Women don’t have to behave like men to be happy. So how can women be able to be “considered” or better “valued” as men without being sexed as man?

The issue here is not equality. It is not even a question of gender. Developments in feminist theory have demonstrated that gender as a category of analysis cannot be abstracted from a particular context while other factors are held stable; gender can never be observed as a “pure” or solitary influence. If feminism is to liberate women it must address virtually all forms of domination because women fill the ranks of every category of oppressed people. The key work here is not equality but power. We could say that most men have power and most women don’t. Or better, it is not that simple. What we can say is that the issue of equality needs to be understood within the broader issue of power,

empowerment and agency and this needs to be done considering each woman in her specific “situation” and not as generalized and homogeneous “women”.

3. CONCEPTIONS OF POWER

But what do we mean by the word power? There are two basic conceptions of power. The first is power as a simple capacity to act. In Weber’s definition power is “the chance of a man or a number of men to realize their own will even against the resistance of others who are participating in the action (Weber, 1978: 926). So, power in this sense may be used as an instrument of domination. In the same line for Mann power is “the ability to pursue and attain goals”. (Mann, 1986: 6)

A second view of power considers it fundamentally dependent on the consent of those over whom it is exercised, so on the basis of its legitimacy. Both views consider power as essentially repressive and do not keep into consideration differences of gender.

Power, or better the exercise of power, intended as exercise of domination, quite ironically has been considered as a masculine activity and preoccupation by both feminist and antifeminist and quite inappropriate to women or feminists.

However, to understand how power relations are constructed and how power is exercised would give us a better understanding of the roots of our communities and how to make them a more equal place. As affirmed by Nancy Hartsock “different theories of power rest on different ontologies and epistemologies and a feminist rethinking of power requires attention to its epistemological grounding and both do not keep in consideration differences of gender” (1985:3)

The level of epistemology is important because it determines which question merit investigation, which interpretative frameworks will be used to analyze findings and to what use any ensuing knowledge will be put.

4. THE EPISTEMOLOGICAL BASIS OF POWER

When it comes to social injustice, groups have competing interests that often generate conflict. This relationship is far more complex than a simple model of permanent oppressors and perpetual victims. Rethinking the binary between oppressed and oppressor obligates us to reconceptualize power more broadly. Power relation are to be analyzed both via their intersections, for example of racism and sexism as well as cross domains, namely structural, disciplinary, cultural and interpersonal.

As highlighted by Patricia Hill Collins in her Black feminist thought there are few pure victims or oppressors for each individual derives varying amounts of penalty and privilege from the multiple systems of oppressions which form everyone's lives. As such "an individual may be an oppressor, a member of an oppressed group or simultaneously oppressor and oppressed" (1990:225). So, to a binary logic we need to substitute a dialectical analysis of power.

4.1 Michael Foucault

In this context Foucault approach to power has been very useful to feminism. For Foucault power is not something that individuals or groups possess but is an intangible entity that circulates within a particular matrix of domination and to which individual subjectivity frames human actions. In Foucauldian terms, power can be not only coercive or disciplinary but discursive (productive). It works through the diffusion of knowledge linked to various fields. Knowledge, for Foucault, is in itself neither true nor false but is strictly linked to power as it sets and define for each specific period and culture the boundaries within which statements are to be judged true and false. Within Foucault's theory of power, a "regime of truth" is the circular relation that truth has with the systems of power that simultaneously produce and sustain it, and at the same time the effects of power which truth induces and which extend it. Truth in Foucault's use has a history. It is historically grounded and relative to the specific context we take into consideration. Each society has its regime of truth, its "general politics" of truth – that is the types of discourses it accepts and makes function as true. These regimes of truth concur in the creation and are at the same time the consequence of specific discursive formations that constitute a continuous changing set of conditions regulating the range of possible articulations at any time; yet with each articulation the set of conditions shifts and adapts. Each individual, in this case each woman, is situated contextually and historically at the intersection of various factors (class, race, gender, nation) and are subjected to specific matrix of domination. This creates potential for both multiple and conflicting experience of subordination and power that requires a wider ranging and complex terrain of analysis.

4.2 Other feminisms

This Foucauldian vision of power is shared by US Third World Feminism, Multicultural Feminism, Chicana feminism and Black Feminism epistemology. We can trace it back to Chicana critique of "sexist racism" of late 1970s and their struggle against "racial, sexual,

heterosexual and class oppression and their task the development of integrated analysis and practice based upon the fact that the major systems of oppressions are interlocking” (Combahee River Collective, 1979: 275). In the same direction Andre Lorde calls this kind of logic the “hierarchy of oppressions” (1987) and Elisabeth Martinez (1993) later terms it the “Oppression Olympics”. Once set the epistemological grounds of our analysis of power within a dialectic opposed to a binary logic, we need to find the methodological instruments that can allow us to study this “hierarchy of oppressions” and this methodology can be found in intersectionality.

5. METHODOLOGICAL INSTRUMENTS

In 1989 Kimberlé Crenshaw, a professor of law, coined the term “intersectionality” in a paper as a way to help explain the oppression of African-American women. This concept has been further elaborated in 1990 by Patricia Hill Collins in her first edition of *Black Feminist Thought* where she writes:

“Intersectionality refers to the intersection of different forms of oppression for example gender, class, race and these oppressions work together to produce injustice. [...] The matrix of domination refers to how these intersecting oppressions are organized”.

(2000: 18).

Intersectionality refers to the intersection of different forms of oppression for example gender, class, race and these oppressions work together to produce injustice. The matrix of domination refers to how these intersecting oppressions are organized.

5.1 Intersectionality and the matrix of domination

Like feminist epistemology, intersectionality conceptualizes power relationally but not in a binary fashion. While much of feminist theory has engaged in decades of fraught conversations about the role of identity and experiences grounded in identity, intersectionality theory instead relies on situational contingency to acknowledge and incorporate the permeability of the binary between oppressed and oppressor. Intersectional contingency is distinct from the notion both that context matters and that individual identity is all that matters. Using the situation as a lens does not reify personal experience, for individual can experience a situation in question in very different ways. Nor does it reify the structural aspects that shape such situations, assisting in holding individuals responsible for their actions in a situation. The quotidian

choices between analytically distinct multiple identities does not necessarily signify two warring souls. It could in fact reflect the consistency of an integrated identity, not an analytically fractured multiple category identity. Here this element of contingency continues the second intellectual project of intersectionality where the ontological relationship between categories are mutually constitutive.

Intersectionality refuses both the liberal idea of a universal “woman” representing all others and the standpoint theory of woman being able in the name of a specific characteristic as black, lesbian, white etc., to speak for all others. By locating the various single woman at the crossing of multiple individual and social factors and relations of power, intersectionality supports the idea that everyone is located in multiple, overlapping ways and every woman is different or equal to other women or to other men in respect to specific factors.

This matrix can be summarized along two main axes:

- 1- Four interconnected domains of power: a) Structural, b) Disciplinary, c) Hegemonic and d) Interpersonal
- 2- Multiple intersectional factors characterizing the specific positioning of women within their society. In this case I have chosen seven factors: 1) Class, 2) Race, 3) Gender, 4) Religion, 5) Marital Status, 6) Age, 7) Nationality.

This methodology of research allows to highlight and analyze conflicting experiences of power and subordination, denying the fixity of identities, showing the capacity that each individual has or has not to act independently.

Each woman is embedded in a matrix of domination made of laws and institutions (Structural domain), bureaucracy (Disciplinary domain), cultural and ideological (Hegemonic domain) and influenced by every day interactions (Interpersonal domain). However, her capacity to resist, accommodate, act independently or become an accomplice to it depends also on the factors characterizing her singular being: her gender, class, race, religion, marital status, age, nationality etc.

When looking in more details at the domain of power it seems clear that structural and disciplinary domains are linked, or better are accepted by the individuals through the work of the hegemonic domain that has the role to bind the individual to the society to which s/he belongs and whose ideas/value are reinforced or denied according to his/her personal biography.

It is within this level that play a fundamental role the multiple factors making up his/her identity. At the intersections of these multiple factors we can locate the single woman that we need to remember are also influenced by the discourse of classism, colonialism, patriarchy, gendering, femininity, religion that constitute the hegemonic domain. Furthermore, these discourses are then translated in practices (structural and disciplinary domains) and arrive to the level of every day social interactions (interpersonal domain).

As this model clearly shows, the dialectic relationship linking oppression and agency is far more complex than a simple model of oppressors and oppressed would suggest. Are women all oppressed? Are they oppressors? Do they have or can show agency?

As Foucault's notion of subjectivation (*assujettissement*) suggests, discourses which constitute the subject are at the same time the condition of possibility of its empowerment. Discursive constructions are stabilized through a forcible reiteration but it is through this reiteration that "gaps and fissures" are opened. These instabilities constitute the possibility for the object constituted to escape or exceed the norms.

5.2 Agency: the theory of structuration and the concept of duality of structure

As a consequence, the activities of human beings though influenced by various factors and by different matrix of domination cannot however be understood as simply situated and constrained. The relationship between subjectivity and social structure needs to recognize the intervention of human agency. An answer to these issues is provided by the theory of structuration elaborated in the 1980s by the sociologist Anthony Giddens and that involves the concept of duality of structure which expresses the mutual dependence of structure and agency.

According to this theory "social structures are both constituted by human agency and yet, at the same time are the very medium of this constitution" (Giddens,1979: 121). This means that the relation between human beings and structures is dynamic as they do not simply reproduce existing structures but modify them even as they are shaped by them.

This notion of the duality of structures allows to move away from a purely constraining forces model by allowing the social agents to produce these structures anew in the process of reproducing them. It is important also to keep in mind that for Giddens "structure" is not external but internal to agents in the form of memory traces (1984: 25).

It is agents who bring "structure" into being, and it is "structure" which produces the possibility of agency. At each point of structural

reproduction there is also the potential for change as individuals can transform the traditional “rules” which have structured their past interaction by modifying it.

Why change does not happen that often and that sudden? Why routine is kept? Giddens answers these questions by introducing the concept of ontological security, a concept he derived from R.D. Laing and that is a psychological state that is equivalent to feeling “at home” with oneself and the world, and is associated with the experience of low or manageable levels of anxiety that contributes to the search for an overly consensual and static social universe.

In practice, social change will flow from an amalgam of incremental change, i.e. change that occurs as an unintended outcome of social reproduction itself, reflexive monitoring of their actions and unintended consequences. Structuration theory acknowledges the potential of the social actor for self-reflexivity and critique so providing a theoretical basis for varying degrees of dissent, resistance and potential for change.

The single writer is the consequence of hegemonic discourses that lead to structural and disciplinary control mechanisms. However, at the interpersonal level various factors influence her choices. In time she can confirm and reiterate or modify with her actions the structure. So, we have a synchronic analysis of one moment in time and a diachronic perspective that allows to look for modifications in the practices due to the single agent’s agency.

CONCLUSION

The methodology envisioned in this paper assumes 3 steps of analysis:

1-Matrix of Domination and Domains of Power analysis:

In the first step, we proceed to the analysis of the hegemonic, structural and disciplinary domains characterizing the specific country and historical time considered. We proceed to the analysis of the hegemonic, structural and disciplinary domains characterizing the specific country and historical time considered. When looking in more details at the domain of power it seems clear that structural and disciplinary domains are linked, or better are accepted by the individuals through the work of the hegemonic domain that has the role to bind the individual to the society to which she belongs and whose ideas/value are reinforced or denied according to her personal biography.

2-Matrix of Domination and Domains of Power analysis +Intersectional analysis:

As a second step, at the interpersonal level, we integrate the Matrix of Domination and Domains of Power analysis with an Intersectional analysis to locate the factors characterizing the single writer.

3-Matrix of Domination and Domains of Power + Intersectionality + Structuration analysis:

In the third step then we look diachronically at the domains of power and at the reiteration or modification the writer has made in the specific. In this last step we insert time in the analysis and so the possibility of agency. Within time, the single woman can confirm, reiterate or modify with her actions the structure. So, to the synchronic analysis of one moment in time we add a diachronic perspective that allows to look for reiteration or modifications in the practices due to the modification the single have brought in the specific.

CONCLUSION

Viewing domination itself as encompassing intersecting oppressions of race, class, gender, sexuality and nationality points to the significance of these oppressions in shaping the overall organization of a particular matrix of domination. Similarly, personal identities constructed around individual understandings of race, class, gender, sexuality and nation define each individual's unique biography. Under some circumstances race trumps everything else. In the case of Asian women, race, gender and imperialism simultaneously shape their life experience

This paper aimed to show that the complexity of intersecting oppressions and individual identity can be investigated at the micro and macro levels with the support of the methodological tools of intersectionality, the matrix of domination and structuration theory that allow for a more precise and nuanced analysis of each individual, equal by gender but different by lived experience

REFERENCES:

- Anzaldúa, G. (1987). *Borderlands. La Frontera: the new mestiza*. San Francisco: Spinsters/Aunt lute.
- Collins, P. H. (2000). *Black Feminist Thought: knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. 2nd ed.; Rev. 10th anniversary ed. New York: Routledge.
- Crenshaw, K. (1989). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics," *University of Chicago Legal Forum*: Vol. 1989, Article 8, pp. 139-167.
<http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>
- De Beauvoir, S. (1989). *The second sex*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: selected interviews and other writings, 1972-1977*. New York: Pantheon Books, 1980.
- Giddens, A. (1976). *New Rules of Social Theory: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. New York: Basic Books.
- Giddens, A. (1979). *Central problems in social theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. Berkeley: University of California Press.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge [Cambridge shire]: Polity Press,
- Harding, S. (ed.) (1987). *Feminism and methodology: social science issues*. Bloomington: Indiana University Press,
- Mann, M. (1986). *The Sources of Social Power*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Martinez, E. (1993). Beyond Black/White: The Racisms of Our Time. *Social Justice* 20 (1): 22-34.
- The Combahee River Collective Statement: Black Feminist Organizing in the Seventies and Eighties. (1986). Albany, NY: Kitchen Table
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology*. Berkley, CA: University of California Press.

2.BÖLÜM

KADIN ÖĞRETMEN ADAYLARININ PSİKOLOJİK DAYANIKLILIĞININ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Prof.Dr. Sakine Serap AVGIN
Doç. Dr. Yekta GEZGİNÇ
Öğretmen Büşra UYGUN

KADIN ÖĞRETMEN ADAYLARININ PSİKOLOJİK DAYANIKLILIĞININ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE PSYCHOLOGICAL RESISTANCE OF WOMEN TEACHER CANDIDATES IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES

Sakine Serap AVGIN

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Yekta GEZGİNÇ

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Mühendislik-

Mimarlık Fakültesi

Büşra UYGUN

Öğretmen, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi

GİRİŞ

Bireyler insanlığın ortaya çıktığı andan itibaren dünyada yaşamını devam ettirebilmek için başka bireylere ihtiyaç duymaktadır. İnsanoğlu ilk çağlardan beri toplumlar halinde yaşamıştır. Bir topluma ait olabilmek için bazı yeterliliklerinin olması gerektiğini anlayarak bu yönde çalışmışlar ve çalışmaya devam etmektedirler (Ateş, 2016). İnsanoğlu toplumda yaşamını sürdürürken her zaman kusursuz bir şekilde yaşayamaz. Zaman zaman alıştığı düzenin ve uyumun bozulacağı sıkıntılar yaşayabilir. Bu durum yalnızlık, korku, stres ve fobi gibi sorunlara yol açmaktadır (Tümlü ve Receptoğlu, 2013). Bireylerin yaşadıkları stres durumları sadece bireyin kendisini değil toplumları da etkilemektedir. Bundan dolayı bireylerin karşılaştıkları stres durumlarıyla başa çıkmaları çok önemlidir. Kişinin stres yaşadığı durumlar karşısında dayanıklı olması, hemen adapte olup normal yaşantısına dönmesi durumuna psikolojik dayanıklılık denir (Kılıç, 2018). Kahvecioğlu (2016)'nın tanımında ise çevresel faktörler bireyi psikolojik ve fiziksel olarak zorlamaktadır. Bireyin bu zorlukların üstesinden sağlıklı bir

şekilde gelebilmesine psikolojik dayanıklılık denir. Psikolojik dayanıklılık kavramı ilk olarak Kobasa (1979)'nın doktora tezinde ortaya atılmış bir kavramdır.

Psikolojik Dayanıklılığın Boyutları

Psikolojik dayanıklılık üç boyuttan oluşmaktadır. Bunlar;

1. Bağlanma
2. Kontrol
3. Meydan okuma

Bağlanmada birey günlük hayatta yaşanan olaylara aktif olarak katılır ve bu şekilde insanlar ve olaylar arasından bir amaç ve anlam yüklemesi olur. Bağlanma sonucunda kişi ailesine, çevresine ve insanlara karşı inanç ve değerlerle bağlanır. Bu bağlanmayı başarabilen birey hayatında yaşadığı stres ve zorluklara karşı daha dayanıklı olur (Sezgin, 2012).

Kontrolde birey hayatının kendi kontrolünde olduğunu bilir. Yaşadığı olayların olumsuz sonuçlarından dolayı pes etmeyerek bunu kendi lehine çevirebileceğine inanır. Bu şekilde stres durumlarıyla baş ederek psikolojik olarak daha dayanıklı bir birey olur (Terzi, 2008).

Meydan okumada ise birey risk almaktan korkmayarak yeni şeyler dener. Başarılı olmak için değişimin gerekli olduğunu bilincinde olur. Değişim hayatın her anında vardır. Değişimden korkan birey yaşama adapte olamayarak psikolojik olarak yıpranır ve bu durumda psikolojik olarak dayanıklı bir birey olamaz (Maddi, 2004).

Psikolojik Dayanıklılığı Etkileyen Faktörler

Tümlü ve Recepoğlu (2013) yaptıkları çalışmada psikolojik dayanıklılığı etkileyen faktörleri üç başlıkta toplamışlardır. Bunlar;

1. Risk faktörleri
2. Koruyucu faktörler
3. Olumlu sonuçlar

Risk faktörleri; risk bir durumun olumsuz sonuçlarının tahmin edilmesi olarak tanımlanabilir. Psikolojik dayanıklılığı tanımlarken risk faktörlerinin ağırlık durumu ve sayısı önemli bir yer tutar. Risk faktörleri; kişiyle ilgili risk faktörleri, aileyle ilgili risk faktörleri ve toplumsal risk faktörleri olarak üçe ayrılır. Kişiyle ilgili risk faktörlerinde düşük zekâ düzeyi, sağlık problemleri, öz güvenin az olması gibi durumlar ele alınır.

Aile ile ilgili risk faktörleri ailevi hastalıklar, ebeveynlerden birini veya ikisini kaybetme, ebeveyn boşanması, aile içi şiddet gibi durumlardır. Toplumsal risk faktörleri ise hizmet yetersizliği, sosyo-ekonomik düzeyin düşük olması, işsizlik gibi durumlardan oluşmaktadır.

Koruyucu faktörler; koruyucu faktörler hem sorunun ortaya çıkmasını önler hem de ortaya çıkan sorunların olumsuz etkilerini azaltır. Bireyin fiziksel ve psikolojik durumlarının olumsuz yönde etkilenmesini önleyerek bireyin zorluklara karşı mücadele etmesine yardımcı olur. Koruyucu faktörler, içsel faktörler ve dışsal faktörler olarak iki başlık altında toplanmaktadır. İçsel faktörler, sosyal yeterlilik, problem çözme becerisi gibi faktörlerdir.

Dışsal faktörler ise olumlu aile iklimi, anne-baba eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik avantaj, sorumluluk sahibi arkadaşların olması gibi faktörlerden oluşmaktadır.

Olumlu sonuçlar; bireyin sahip olduğu koruyucu faktörler yani içsel ve dışsal faktörlerin ve risk faktörlerinin üstesinden gelmesiyle oluşan sonuçlar olumlu sonuçlardır. Bu sonuçlar, bireyin sorumluluk sahibi olması, akademik yönden başarıya ulaşması, sosyal alanda aktif olması, arkadaşları tarafından kabul görmesi, mutlu bir birey olarak yaşaması gibi sonuçlardır. Bu sonuçlar kişinin yaşamdan doyum almasını sağlamak için kazandığı yeterlikler olarak adlandırılabilir.

Psikolojik Dayanıklılığı Yüksek Olan Bireylerin Özellikleri

Bireylerin yaşamları boyunca yaşadıkları olaylar karşısında güçlü olabilmesi, stres durumları ile baş edebilip hayatına kaldığı yerden devam edebilmesi çok önemli bir durumdur. Bazı bireyler bu özelliklere yani psikolojik dayanıklılığa doğuştan sahip olurken bazı bireyler ise bu özellikleri sonradan kazanır (Kavi ve Karakale, 2018)

Doğuştan gelen özellikler;

1. Mizaç ve karakter olarak kolay bir yapıya sahip olmak
2. Diğer bireylerden alınan tepkilerin olumlu olması

Sonradan kazanılan özellikler;

1. Belli bir espri anlayışına sahip olarak kendisini de bu gruba dâhil edebilmek
2. Bağımsız hareket edebilmek
3. Başka bireylere karşı empati yapabilmek ve ilgili olmak
4. Sağlıksız olan durum ve insanlardan kendisini ayırt edebilmek
5. Kendi kimliğini tanıyarak kimlik duygusuna sahip olmak
6. Bir amacı ve gelecek duygusu olması
7. İletişim becerilerinin mükemmel seviyede olması (Thomsen, 2002).

Psikolojik dayanıklılık yıllar boyunca bilim adamlarının araştırma konusu olmuştur. Özellikle son yıllarda bu konu üzerine çalışmalar artırılarak psikolojik dayanıklılık konusun önemi üzerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Atik (2013) yaptığı çalışmada liseli ergenlerde bağlanma stilleri ve psikolojik sağlık düzeyleri arasındaki ilişkide öz-yansıtma ve içgörünün rolünü araştırmıştır. Araştırmada bağlanma ile sağlık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ve bağlanmanın sağlık üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmada psikolojik sağlık ile yaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Sezgin (2012), ilköğretim öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılıkları üzerine yapmış olduğu çalışmasının sonucuna göre öğretmenlerin psikolojik dayanıklılık toplam puanlarının cinsiyet ve branş değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar göstermediğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, psikolojik dayanıklılık ile yaş ve mesleki kıdem arasında anlamlı ilişkinin olmadığını belirtmiştir.

Kılınç (2013), ilköğretim öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılıklarını belirlemeye yönelik yaptığı araştırma sonuçları, ilköğretim okulu öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin cinsiyet, branş, yaş, kıdem ve görev yapılan okuldaki hizmet süresi gibi demografik değişkenlerle ilişkili olmadığını göstermektedir.

Oktan ve ark. (2014), psikolojik doğum sırasının psikolojik sağlamlığın yordanmasındaki rolünün incelenmesi adlı çalışmalarında, elde edilen bulgular incelendiğinde üniversite öğrencilerinde büyük ve küçük çocuk psikolojik doğum sırasının psikolojik sağlık düzeyi ile negatif yönde anlamlı ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Ortanca ve tek çocuk

psikolojik doğum sırasının ise pozitif yönde ilişkili olduğu ve psikolojik doğum sırasının psikolojik sağlamlığın anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda kız öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu da belirlenmiştir. Ayrıca üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık puan ortalamaları arasında bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olmadığı, yaş değişkeninin psikolojik sağlamlığı pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilemekte olduğu, kardeş sayısı değişkeninin psikolojik sağlamlık düzeyini negatif yönde ve anlamlı düzeyde etkilemekte olduğu sonuçlarına ulaşımlardır.

Çutuk ve ark. (2017), judo sporcularının psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi isimli araştırmanın sonucunda, sporcuların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin cinsiyet, yaş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşımlardır. Psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile doğum sıraları, judo ile ilgilenme yılları, anne-baba öğrenim ve gelir düzeyleri, arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Sporcuların psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile kaygı düzeyleri arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Aydın ve Egemberdiyeva (2018), üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerini incelenmek üzere yaptıkları çalışmanın bulgularına göre psikolojik sağlamlık düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmamakta; buna karşılık bölüm türüne göre farklılaşmaktadır. Araştırmaya göre kardeş sayısı değişkeninin psikolojik sağlamlık düzeyini negatif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediğini sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yaş değişkeninin psikolojik sağlamlık düzeyini pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediğini belirtmişlerdir. Sonuçlar psikolojik sağlamlığın mutluluk ve arkadaş desteği ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Atarbay (2017), yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeği alt boyut puanları bakımından öğrenim görülen anabilim dalı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirtmiştir. Araştırmada kardeş sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını sonucu ortaya çıkmış ve anne eğitim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını tespit etmiştir. Ayrıca psikolojik dayanıklılık ile baba eğitim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığını belirtilmiştir.

Topçu (2017) ise üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde beş faktör kişilik özelliklerinin yordayıcı etkisinin incelenmesi üzerine yapmış olduğu çalışmada üniversite öğrencilerinin kardeş sayılarına göre psikolojik dayanıklılıkları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını belirtmiştir. Fakat bu çalışmada kardeş sayısı 0 ve 1 olan katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Çalışmada psikolojik dayanıklılık düzeylerinde beş faktör kişilik özelliklerinin yordayıcı etkisi üzerinde anne- baba eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermediğini belirlenmiştir.

Alanyazın incelendiğinde çalışmaların geneli bu yönde şekillenmiştir. Bu durumda alanyazın taramasında psikolojik dayanıklılığın farklı değişkenler üzerinde önemi üzerinde durulmuştur. Fakat hem anne olup çocuk yetiştirmekle yükümlü olan hem de öğretmen olup öğrencileri üzerinde sorumlulukları olan kadın öğretmen adaylarının, psikolojik dayanıklılık düzeylerinin gelecek nesilleri doğrudan ve dolaylı olarak etkileyeceği düşünüldüğünde, bu grup üzerinde konuyla ilgili bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu çalışmanın literatürde ki bu eksikliği gidereceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma 2019-2020 eğitim öğretim yılı güz döneminde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bilimsel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi “Geçmişte var olmuş veya henüz var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeye çalışan yaklaşımdır. Araştırmacı olay, nesne, bireyleri değiştirmeden, onlara deneysel bir müdahalede bulunmadan oldukları gibi tanımlamaya çalışır. Tarama yönteminde araştırmacı bireylerde, olayın akışında ve nesnelere herhangi bir değişim yapmadan, deneysel bir çalışmada bulunmadan tanımlamaya çalışır (Karasar, 2012, s.77). Araştırma kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıklarının belirli bir zaman içerisinde var olan durumlarını, değişimde bulunmadan betimlemeyi amaçlar. Bundan dolayı tarama modellerinden ‘anlık tarama’ kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini fen bilgisi, sınıf ve türkçe öğretmenliği 4. sınıflarında öğrenim görmekte olan kadın öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Kahramanmaraş Sütçü

İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi 4. sınıflarında öğrenim görmekte olan 93 kadın öğretmen adayı oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışma grubunun bölümlere göre dağılımı

Bölüm	n	%
Fen bilgisi öğretmenliği	39	41,94
Sınıf öğretmenliği	34	36,56
Türkçe öğretmenliği	20	21,51
Toplam	93	100

Tablo 1 de gösterilen çalışma grubunda ki kadın öğretmen adaylarının bölümlere göre dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %41,9'u (n=39) fen bilgisi öğretmenliğinde, %36,56'sı (n=34) sınıf öğretmenliğinde, %21,51'i (n=20) türkçe öğretmenliği bölümlerinde öğrenim görmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma da verilerin toplanmasında Işık, (2016) tarafından geliştirilen “Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (PDÖ)” kullanılmıştır. “Ölçek 21 madde, beşli likert tipinden ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar kendini adama, kontrol ve meydan okuma olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin üç faktörlü yapısı doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulanmıştır. Ayrıca ölçek maddelerinde % 27'lik alt-üst grupların ortalamaları arasındaki farkların anlamlı olduğu bulunmuştur. Ölçeğin tamamı için Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .76 iken, her bir alt boyut için Cronbach alpha güvenilirlik katsayıları .62 ile .74 arasındadır. Bulgular sonucunda ölçeğin psikolojik dayanıklılık kişilik özelliğini geçerli ve güvenilir şekilde ölçtüğü ortaya çıkmıştır” (Işık, 2016). Kadın öğretmen adaylarının demografik verilerinin alınması için ise katılımcılara ‘kişisel bilgi formu’ sunulmuştur. Kişisel bilgi formu içerisinde demografik veriler olarak öğrenim görülen bölüm, yaş, akademik başarı, anne-baba eğitim durumu, kardeş sayısı, anne-baba çalışma durumundan oluşan sorular sorulmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde IBM SPSS-22 istatistik programı kullanılmıştır. Veriler, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada aşağıda belirtilen hipotezler test edilmiştir.

H_0^1 : Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile öğrenim görmekte oldukları bölüm arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_0^2 : Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_0^3 : Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile akademik başarıları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_0^4 : Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile annelerinin eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_0^5 : Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile babalarının eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_0^6 : Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile kardeş sayıları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_0^7 : Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile annelerinin çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_0^8 : Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile babalarının çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

BULGULAR

Bu bölümde kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılığının demografik değişkenler açısından incelendiği veriler sunulmuştur.

Araştırmada “ Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılığı ile öğrenim gördükleri bölüm arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve elde edilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları, frekans, ortalama ve standart sapma değerleri tablo 2 ve tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 2. Bölüme göre frekans, ortalama puan ve standart sapma değerleri

Bölüm	Levene sig.	N	\bar{X}	ss
Fen bilgisi öğretmenliği	.679	39	66.256	11.840
Sınıf öğretmenliği		34	63.794	9.502
Türkçe öğretmenliği		20	63.150	10.173
Toplam		93	64.688	10.654

*p <.05

Tablo 3. Bölüme göre tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları

Ölçek		Kareler toplam	sd	Kareler ortalama	F	p
PDÖ	Gruplar arası	170.412	2	85.206	.746	.477
	Grup içi	10273.545	90	114.150		
	Toplam	10443.957	92			

*p <.05

Tablo 3'teki sonuçlar incelendiğinde, kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılığının öğrenim gördükleri bölüme göre [$F_{(2,90)}=.746;p>.05$] anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Fakat tablo 2'deki sonuçlar incelendiğinde en fazla ortalamaya sahip olan bölümün fen bilgisi öğretmenliği [$\bar{X}_{(\text{fen bilgisi öğretmenliği})}=66.256$] bölümünde öğrenim görmekte olan kadın öğretmen adaylarına ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?" sorusuna yanıt aranmış ve elde edilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları, frekans, ortalama ve standart sapma değerleri tablo 4 ve tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 4. Yaşa göre frekans, ortalama puan ve standart sapma değerleri

Yaş	Levene sig.	N	\bar{X}	ss
18	.162	0		
19		1	75.000	
20		6	60.833	9.410
21		50	63.940	12.017
22		25	65.840	9.822
23+		11	66.636	5.572
Toplam		93	64.688	10.654

*p <.05

Tablo 5. Yaşa göre tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları

Ölçek		Kareler toplam	sd	Kareler ortalama	F	p
PDÖ	Gruplar arası	298.398	4	74.600	.647	.630
	Grup içi	10145.559	88	115.290		
	Toplam	10443.957	92			

*p <.05

Tablo 5'teki sonuçlar incelendiğinde, kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıklarının yaşa göre [$F_{(4,88)}=.647;p>.05$] anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ancak tablo 4'teki sonuçlara bakıldığında en fazla ortalamaya sahip olan yaş grubunun 19 yaş grubu [$\bar{X}_{(19)}=75.000$] olduğu belirlenmiş ancak kişi sayısı 1 olduğundan dolayı standart sapmaya dâhil edilememiştir. Daha sonra ki en yüksek ortalamanın 23+ yaş grubu [$\bar{X}_{(23)}=66.636$] olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile akademik başarı durumları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?" sorusuna yanıt aranmış ve elde edilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları, frekans, ortalama ve standart sapma değerleri tablo 6 ve 7'de verilmiştir.

Tablo 6. Akademik başarıya göre frekans, ortalama puan ve standart sapma değerleri

Akademik başarı	Levene sig.	N	\bar{X}	ss
2.00-2.50	.004	5	64.200	19.382
2.50-3.00		33	63.939	12.315
3.00-3.50		43	63.930	8.765
3.50-4.00		12	69.666	6.866
Toplam		93	64.688	10.654

*p <.05

Tablo 7. Akademik başarıya göre tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları

Ölçek		Kareler toplam	sd	Kareler ortalama	F	p
PDÖ	Gruplar arası	341.821	3	113.940	1.004	.395
	Grup içi	10102.136	89	113.507		
	Toplam	10443.957	92			

*p <.05

Tablo 7'deki sonuçlar incelendiğinde, kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıklarının akademik başarıya göre $[F_{(3,89)}=1.004;p>.05]$ anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Fakat tablo 6 incelendiğinde en fazla ortalamaya sahip olan kadın öğretmen adaylarının akademik başarılarının $[\bar{X}_{(3.50-4.00)}=69.666]$ en yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada “Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile annelerinin eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve elde edilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları, frekans, ortalama ve standart sapma değerleri tablo 8 ve 9 'da verilmiştir.

Tablo 8. Anne eğitim durumuna göre frekans, ortalama puan ve standart sapma değerleri

Anne eğitim durumu	Levene sig.	N	\bar{X}	ss
--------------------	-------------	---	-----------	----

İlkokul	.465	53	65.660	9.746
Ortaokul		19	62.684	14.590
Lise		5	58.400	10.212
Üniversite		4	66.000	6.271
Lisansüstü				
Diğer		12	65.750	8.486
Toplam		93	64.688	10.654

*p <.05

Tablo 9. Anne eğitim durumuna göre tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları

Ölçek		Kareler toplam	sd	Kareler ortalama	F	p
PDÖ	Gruplar arası	344.515	4	86.129	.750	.560
	Grup içi	10099.442	88	114.766		
	Toplam	10443.957	92			

*p <.05

Tablo 9'daki sonuçlar incelendiğinde kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile annelerinin eğitim durumları arasında [$F_{(4,88)}=.750;p>.05$] anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Ancak tablo 8'de ki ortalamalara bakıldığında [$\bar{X}_{(Üniversite)}=66.000$] anne eğitim düzeyi üniversite olan katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada “Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile babalarının eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve elde edilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları, frekans, ortalama ve standart sapma değerleri tablo 10 ve 11 'de verilmiştir.

Tablo 10. Baba eğitim durumuna göre frekans, ortalama puan ve standart sapma değerleri

Baba eğitim durumu	Levene sig.	N	\bar{X}	ss
İlkokul	.267	40	64.275	9.88
Ortaokul		19	65.842	14.099
Lise		21	61.714	10.349
Üniversite		11	70.000	5.932
Lisansüstü		1	60.000	
Diğer		1	68.000	
Toplam		93	64.688	10.654

*p <.05

Tablo 11. Baba eğitim durumuna göre tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları

		Kareler toplam	sd	Kareler ortalama	F	p
PDÖ	Gruplar arası	561.170	5	112.234	.988	.430
	Grup içi	9882.787	87	113.595		
	Toplam	10443.957	92			

*p <.05

Tablo 11’de ki sonuçlar incelendiğinde kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile babalarının eğitim durumları arasında [$F_{(5,87)}=.988;p>.05$] anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Tablo 10’da ki ortalamalar incelendiği zaman baba eğitim düzeyi üniversite olan katılımcıların [$\bar{X}_{(Üniversite)}=70.000$] psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmada “Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile kardeş sayıları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve elde edilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları ve frekans, ortalama ve standart sapma değerleri tablo 12 ve 13 ’de verilmiştir.

Tablo 12. Kardeş sayısına göre frekans, ortalama puan ve standart sapma değerleri

Kardeş sayısına göre	Levene sig.	N	\bar{X}	ss
1	.822	3	62.333	9.291
2		22	62.454	10.653
3		21	69.809	8.412
4		21	65.047	9.738
5+		26	62.423	12.267
Toplam		93	64.688	10.654

*p <.05

Tablo 13. Kardeş sayısına göre tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları

		Kareler toplam	sd	Kareler ortalama	F	p
PDÖ	Gruplar arası	813.299	4	203.325	1.858	.125
	Grup içi	9630.658	88	109.439		
	Toplam	10443.957	92			

*p <.05

Tablo 13'teki sonuçlar incelendiğinde kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile kardeş sayıları arasında [$F_{(4,88)}=1.858;p>.05$] anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Araştırmada “Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılığı ile babalarının çalışma durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve elde edilen bağımsız t-testi sonuçları tablo 14’te verilmiştir. Tablo 12’de ki sonuçlar karşılaştırıldığında kardeş sayısı 3 olan kadın öğretmen adaylarının [$\bar{X}_{(3)}=69.809$] psikolojik dayanıklılık düzeylerinin diğer kardeş sayılarına sahip olanlara göre daha yüksek ortalamada olduğu görülmüştür.

Tablo 14. Baba Çalışma Durumuna Göre Bağımsız Örneklem t- Testi Sonuçları

Ölçek	Baba çalışma durumu	N	Levene	\bar{X}	sd	t	p
PDÖ	Evet	81	.639	65.024	91	.790	.432
	Hayır	12		62.416			

*p <.05 **p<.01

Tablo 14'teki sonuçlar incelendiğinde kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile babalarının çalışma durumu arasında [$t_{(91)}=.790;p<.01$] anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Ancak tabloya göre babası çalışan katılımcıların ortalaması [$\bar{X}_{(evet)}=65.024$] babası çalışmayanlarınkine göre daha yüksektir. Dolayısıyla babası çalışan kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu tablo da görülmektedir

Araştırmada “Kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılığı ile annelerinin çalışma durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve elde edilen bağımsız t-testi sonuçları tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15. Anne Çalışma Durumuna Göre Bağımsız Örneklem t- Testi Sonuçları

Ölçek	Anne çalışma durumu	N	Levene	\bar{X}	sd	t	p
PDÖ	Evet	6	.375	65.166	91	.113	.910
	Hayır	87		64.655			

*p <.05 **p<.01

Tablo 15'teki sonuçlar incelendiğinde kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıkları ile anne çalışma durumları arasında [$t_{(91)}=.113;p<.01$] anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Tablodaki sonuçlar karşılaştırıldığında annesi çalışan kadın öğretmen adaylarının ortalaması [$\bar{X}_{(evet)}=65.166$] daha yüksek olduğundan dolayı bu

katılımcıların psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek olduğuna araştırma sonucunda ulaşılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bu araştırmada kadın öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölüm, yaş, akademik başarı, anne-baba eğitim durumu, kardeş sayısı ve anne-baba çalışma durumu değişkenlerine göre psikolojik dayanıklılıkları incelenmiştir.

Araştırma kapsamında kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıklarında, öğrenim görülen bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre öğrenim görülen bölüm değişkeninin psikolojik dayanıklılık düzeyini etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir (Tablo 3). Ancak Tablo 2'deki ortalamalara bakıldığında fen bilgisi öğretmenliği bölümünde öğrenim gören katılımcıların psikolojik dayanıklılığının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum fen bilgisi öğretmenliği bölümünde öğrenim gören kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıklarının türkçe ve sınıf öğretmenliği bölümünde öğrenim görenlere oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Konu ile ilgili alanyazına bakıldığında elde edilen sonucu destekler nitelikte çalışmaların olduğu görülmüştür. Sezgin (2012), ilköğretim öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılıkları üzerine yapmış olduğu çalışmada psikolojik dayanıklılık düzeylerinin branşa göre değişmediğini bildirmektedir. Aynı şekilde Kılınç (2013), ilköğretim öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılıklarını belirlemeye yönelik yaptığı araştırmada branş değişkeni ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılığın olmadığını belirtmiştir. Oktan ve ark. (2014), üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık puan ortalamaları arasında bölüm değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olmadığını belirtmiştir. Atarbay (2017), Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği alt boyut puanları bakımından öğrenim görülen anabilim dalı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirtmiştir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde öğrenim görülen bölüm veya branşın psikolojik dayanıklılık düzeyine herhangi bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Araştırmada kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıklarında yaş değişkenine göre anlamlı farklılığın olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuca göre yaş değişkeninin kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılık düzeyini etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir. Ancak Tablo 5'teki veriler incelendiğinde 23 yaş ve üzeri katılımcıların

psikolojik dayanıklılığının daha yüksek olduğu görülmüştür. Sezgin (2012), ilköğretim okulu öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılık toplam puanları ile yaşları arasında anlamlı ilişkilerin olmadığını belirtmiştir. Kılınç (2013) yaş değişkeninin ilköğretim öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerini etkilemediğini belirtmiştir. Aynı şekilde Tümlü ve Recepoğlu (2013), yaş değişkeninin psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemediğini bildirmiştir. Bu sonuçlara bakıldığında katılımcıların 23 yaş ve üstündekilerin psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek olmasının nedeni yaş ilerledikçe alınan eğitim ve tecrübenin artmasıyla ilişkilendirilebilir. Atik (2013), tarafından yapılan çalışmada psikolojik sağlamlık ile yaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Oktan ve ark. (2014)'e göre yaş değişkeni psikolojik sağlamlık düzeyini pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilemektedir. Çutuk ve ark. (2017), sporcularla yaptıkları çalışmada psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Aydın ve Egemberdiyeva (2018), yaş değişkeninin psikolojik sağlamlık düzeyini pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediğini belirtmişlerdir.

Araştırmada kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılıklarında akademik başarı değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir. Bu durumda akademik başarı değişkeninin psikolojik dayanıklılık düzeyini etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir (Tablo 7). Fakat Tablo 6'daki ortalamalara bakıldığında akademik başarı seviyesi yüksek olan katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Akademik başarısı yüksek olan katılımcıların çalışmaktan daha çok keyif alan, problemlerle daha kolay başa çıkabilen ve olaylara karşı pozitif bakabilen bireyler olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinde kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı farklılığın olmadığı görülmüştür. Elde edilen verilere dayanılarak kardeş sayısı değişkeninin psikolojik dayanıklılık düzeyini etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir (Tablo 13). Ancak Tablo 12'deki ortalama değerleri incelendiğinde kardeş sayısı 3 olan katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Konu ile ilgili alanyazın incelendiğinde farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Topçu (2017) ise yapmış olduğu çalışmada üniversite öğrencilerinin kardeş sayılarına göre psikolojik dayanıklılıkları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını belirtmiştir. Fakat bu çalışmada kardeş sayısı 0 ve 1 olan

katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Atarbay (2017), Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği alt boyut puanları bakımından kardeş sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını “ortaya koymuştur. Oktan ve ark. (2014)’e göre kardeş sayısı değişkeni psikolojik sağlık düzeyini negatif yönde ve anlamlı düzeyde etkilemektedir. Aydın ve Egemberdiyeva (2018), kardeş sayısı değişkeninin psikolojik sağlık düzeyini negatif yönde ve anlamlı düzeyde etkilediğini saptamıştır.

Araştırmada kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinde anne eğitim durumuna göre anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuca dayanılarak anne eğitim durumunun psikolojik dayanıklılık düzeyini etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir (Tablo 9). Fakat Tablo 8’deki verilere bakıldığında anne eğitim durumu üniversite olan katılımcıların psikolojik dayanıklılık ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedenleri arasında bir annenin aldığı eğitimin çocuğun kişilik ve psikolojik durumu gibi özelliklerini etkileyebileceği yer alabilir. Ulaşılan sonuçlarda da kısmen bu sonuca varıldığı görülmektedir. Çutuk ve ark. (2017), sporcularla yapmış oldukları çalışmada anne öğrenim düzeyi ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını bildirmişlerdir. Topçu (2017), üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık alt boyutlarının anne eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermediğini belirlemiştir. Aynı şekilde Atarbay (2017), çalışmasında Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği alt boyut puanları bakımından anne eğitim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını tespit etmiştir. Konu ile ilgili alanyazından elde edilen sonuçlar bu çalışmanın sonuçları ile tutarlılık göstermektedir.

Araştırmada kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinde baba eğitim durumuna göre anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre baba eğitim durumunun psikolojik dayanıklılık düzeyini etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir (Tablo 11). Ancak tablo 10’deki ortalama değerlerine bakıldığında baba eğitim durumu üniversite olan katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Çutuk ve ark. (2017) da çalışmalarında baba öğrenim düzeyinin psikolojik dayanıklılığı etkileyen bir değişken olmadığını saptamışlardır. Atarbay (2017), üniversite öğrencileri ile yürütülen çalışmada psikolojik dayanıklılık ile baba eğitim durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığını

belirtmiştir. Topçu (2017)'de de üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık alt boyutlarının baba eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği bildirilmiştir. Bu sonuçlardan elde edilen veriler ile çalışmanın sonuçları paralellik göstermektedir. Babanın eğitim düzeyi bireyin sosyoekonomik, psikolojik durumu gibi özelliklerini etkileyebilmektedir ve eğitim düzeyi arttıkça olaylara bakış açısı da olumlu yönde gelişebilir. Bundan dolayı bireylerin psikolojik dayanıklılık durumunun pozitif yönde etkileneceği düşünülmektedir. Bu çalışmada da kısmen bu sonuca ulaşılmıştır.

Araştırmada kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinde anne çalışma durumuna göre anlamlı farklılığın olmadığı görülmüştür. Bu sonuca göre anne çalışma durumunun psikolojik dayanıklılığı etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir. Fakat Tablo 15'deki veriler incelendiğinde annesi çalışan katılımcıların psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Annesi çalışan katılımcıların annesiyle birlikte daha az vakit geçirdikleri düşünüldüğünde bu bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha düşük olabileceği öngörülmüştür. Fakat elde edilen sonuçlar bu öngörüü destekler nitelikte değildir.

Araştırmada kadın öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinde baba çalışma durumuna göre anlamlı farklılığın olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuca dayanılarak baba çalışma durumunun psikolojik dayanıklılığı etkileyen bir değişken olmadığı söylenebilir. Fakat Tablo 14'deki ortalamalar incelendiğinde babası çalışan katılımcıların psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Çünkü babanın çalışma durumu ailenin ekonomik düzeyini etkiler ve bireyler bu durumdan psikolojik olarak etkilenebilir. Buna göre babası çalışan katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olması beklenen bir sonuçtur.

ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları doğrultusunda aşağıda önerilere yer verilmiştir:

- Bu çalışmaya benzer bir çalışma daha fazla kadın öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilip örneklem grubu genişletilebilir.

- Bu konu ile ilgili çalışmalar sadece kadın öğretmen adaylarıyla değil, daha farklı gruplardan kadın katılımcılar ile gerçekleştirilebilir.
- Öğrenim görülen bölüm değişkeninde kadın fen bilgisi öğretmen adaylarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek çıkmasının nedenleri araştırılabilir.
- Sınıf öğretmenliği ve Türkçe öğretmenliğinde öğrenim gören katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin düşük çıkması sebebiyle bu gruplarda psikolojik danışma çalışmaları yapılabilir.
- Kadın öğretmen adaylarının hem iyi birer öğretmen hem de iyi bir anne olabilmeleri ve bu doğrultuda psikolojik dayanıklılık düzeyleri yüksek bireyler yetiştirebilmeleri için şimdiden bu yönde çalışmalar yapılmalıdır.
- Genel anlamda kadınların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yükseltilmesi için hem psikolojik hem de fiziksel etkinlikler düzenlenerek psikolojik danışma çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Atarbay, S. (2017). Farklı bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerinin psikolojik dayanıklılıklarına etkisi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.*
- Ateş, B. (2016). Lise öğrencilerinin algılanan sosyal yetkinlik puanlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 185-194.
- Atik, E. L. (2013). *Liseli ergenlerde bağlanma stilleri ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkide öz-yansıtma ve içgörünün rolü* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Aydın, M. ve Egemberdiyeva, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3(1), 37-53.

- Çutuk, S., Beyleroğlu, M., Hazar, M., Akkuş Çutuk, Z. ve Bezci, Ş. (2017). The Investigation Of The Relationship Between Psychological Resilience Levels And Anxiety Levels Of Judo Athletes. *Journal of Physical Education & Sports Science/Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(1). hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1-11.
- Işık, Ş. (2016). Psikolojik dayanıklılık ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(2), 165-182.
- Kahvecioğlu, K. (2016). *Özel yetenekli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kavi, E., & Karakale, B. (2018). Çalışan Psikolojisi Açısından Psikolojik Dayanıklılık. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(17), 55-77.
- Kılıç, Z. (2018). *İş Yaşamında Yalnızlık ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Üniversitedeki Öğretim Elemanları Üzerine Bir Araştırma* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kılınc, A. C. (2013). İlköğretim okulu öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Journal of Education*, 3(1), 70-79.
- Kobasa, S. (1979). Stressful life events, personality, and health: an inquiry into
- Maddi, S. R. (2004). Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*, 44(3), 279-298.
- Oktan, V., Odacı, H. ve Çelik, Ç. B. (2014). Psikolojik doğum sırasının psikolojik sağlamlığın yordanmasındaki rolünün incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Sezgin, F. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 489-502.

- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 1-11.
- Thomsen, K. (2002). *Building resilient students: Integrating resiliency in to what*
- Topçu, F. (2017). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde beş faktör kişilik özelliklerinin yordayıcı etkisinin incelenmesi* (Master's thesis, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ülker Tümlü, G. ve Receptoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve BilimDergisi*, 3(3), 205-213. *you already know and do*. California: Corwin Press.

3.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TRANSSEKSÜEL KADINLARIN SAĞLIK SEKTÖRÜNDE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Devrim HASTAOĞLU
&
Büşra İŞGUZAR

TÜRKİYE’DE TRANSSEKSÜEL KADINLARIN SAĞLIK SEKTÖRÜNDE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

TRANSGENDER WOMEN’S PROBLEMS FACED IN HEALTH SECTOR IN TURKEY

Devrim HASTAOĞLU

Yüksek Lisans Mezunu

Yeditepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Büşra İŞGUZAR

Yüksek Lisans Öğrencisi

Trakya Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Giriş

“Tüm insanlar eşit doğar, hakları ve onurları eşittir.” (PembeHayat ve Kaos GL, 2014:4). Yogyakarta İlkelerinin ilk cümlesi bağlamında, LGBTİ+ kişiler sağlık kuruluşlarından eşit ve adil faydalanması gerekmektedir. Nitekim bu ilkeleri benimsemiş/ benimsememiş ülkeler dahilinde pratikte hala sorunlar yaşanmaktadır. Yogyakarta İlkelerini kabul etmeyen ülkeler arasında yer alan Türkiye’de de LGBTİ+ kişiler sağlık sektöründe gerek sağlık politikalarının yetersizliği nedeniyle gerekse sağlık kuruluşlarında çalışan kişiler tarafından fobi, dışlama vb. tutumlar ile karşılaşması sonucu sorunlar yaşamaktadır. Geçiş sürecinde devletin uyguladığı sağlık politikalarından dolayı yeterli hizmeti alamayan kişilerden biri olan transseksüel kadınların, Anayasa ve Kanun çerçevesindeki görünmezliği; sağlık kuruluşlarında karşılaştıkları ötekileştirici tutumlar sebebiyle eşit ve adil bir hizmet alamamaktadır. Bilindiği üzere Türkiye’de LGBTİ+ kişilere yönelik politikalar Anayasa ve Kanun çerçevesinde görmezden gelinmeye devam ettiği sürece; bu durum pratikte LGBTİ+ kişilerin birçok sorun ile karşılaşmalarına sebep

olmaktadır. Bu sorunlardan biri olarak sağlık hakkı, konunun öznesi LGBTİ+ kişiler olunca, hizmet ve politikalar bağlamında sağlık kuruluşları tarafından ihmal edilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Beyanname'si'ni imzalayan devletler içerisinde yer alan Türkiye, Anayasa ve Kanunlar içerisinde çeşitli terimlerin somut açıklamalarını yapmayarak yorumu mahkemelere bıraktığı bilinmektedir (Yeşiltepe,2015:19-20). Anayasa ve Kanun maddeleri içerisinde boşlukların olmasından ötürü LGBTİ+ kişiler birçok konuda sıkıntı yaşamaktadır.

LGBTİ+ kişilerin Anayasa ve Kanun güvencesi altında olmayışı, transseksüel kadınların sağlık sektöründe çeşitli sorunlar ile karşılaşmasına sebep olmaktadır. Bu amaçla çalışma transseksüel kadınların sağlık sektöründe pratikte karşılaştığı sorunları ele almaktadır. Öncelikle LGBTİ+ kişilerin Anayasa ve Kanun çerçevesinde sağlık politikaları ele alınmıştır; sonrasında ise LGBTİ+ kişilerin sağlık kuruluşlarından pratikte ne kadar faydalanabildiği ve deneyimleri aktarılmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde ise Türkiye'de transseksüel kadınların sağlık politikaları kapsamında Anayasa ve Kanun çerçevesi belirtilip; bu kişilerin pratikte sağlık kuruluşlarında yaşadıkları sorunlar açıklanarak çözüm ve öneriler sunulmuştur.

Introduction

“All people are born equal, their rights and dignities are equal.” (PembeHayat ve Kaos GL, 2014:4). In the context of the first sentence of the Yogyakarta Principles, LGBTI + people should benefit from health institutions equally and fairly. Indeed, there are still problems in practice within countries that have adopted and have not adopted these principles. Turkey is among the countries that do not accept the Yogyakarta Principles. Therefore, LGBTI+'s in Turkey face many problems because of insufficiency of health policies and fobic attitudes by people working in health institutions. Transsexual women who are one of the people who cannot get enough services in the transition process due to the health policies implemented by the state, cannot receive an equal and fair service due to their invisibility under the Constitution and the Law and othering attitudes they face in health institutions. As is known, the policies which is oriented LGBT people in Turkey as long as it continued to be ignored

in the framework of the Constitution and the law; this situation causes LGBTI + people to face many problems in practice. As one of these problems, the right to health is neglected by health institutions in the context of services and policies when it comes to LGBTI + people. Turkey is among the countries that signed the European Declaration of Human Rights and it is known that Turkey did not make concrete statements in the Constitution and laws and left the comments to the courts(Yeşiltepe,2015:19-20). Due to the gaps in the Constitution and Law articles, LGBTI + people have problems in many issues.

LGBTI + people are not under the guarantee of the Constitution and Law, causing transsexual women to face various problems in the health sector. For this purpose, the study addresses the problems that transgender women face in the health sector in practice. First of all, the health policies of LGBTI + people within the framework of the Constitution and Law were discussed. Afterwards, how much LGBTI + people can benefit from health institutions and their experiences are transferred. In the next part of the study within the scope of the Constitution and the Law frame specified and transgender women's health policies in Turkey; Problems experienced by these people in health institutions were explained and solutions and suggestions were presented.

1. Türkiye’de LGBTİ+ Kişilere Uygulanan Sağlık Politikaları

Türkiye’de LGBTİ+ kişiler ekonomik, siyasal, sosyal vb. birçok alanda ayrımcı ve fobik tutumlar ile mücadele etmektedir. Bu alanlardan biri olan sağlık hakları konusunda LGBTİ+ kişiler gerek Anayasal ve Kanun çerçevesinde görünmezlik sorunu ile; gerekse sağlık kuruluşlarında çalışanlar tarafından ayrımcı ve fobik tutumlar ile karşılaşmaktadır. Sağlık politikalarının LGBTİ+ kişiler hakkında güvence altına alma yönünden yetersiz olması, bu kişilerin sağlık kuruluşlarından yeterli hizmet alamamasına ve çalışanlar tarafından eşit ve adil ilgilenilmedikleri bilinmektedir. Bu noktada öncelikle Anayasa ve Kanun çerçevesini incelemek; sonrasında LGBTİ+ kişilerin pratikte sağlık kuruluşlarında karşılaştıkları sorunları ele almak gerekir.

1.1. Türkiye’de LGBTİ+ Kişilere Uygulanan Sağlık Politikasının Anayasa ve Kanun Çerçevesi

Türkiye’de LGBTİ+ kişiler hakkında sağlık politikaları oldukça sınırlıdır. Sağlık politikalarına Anayasal bağlamda bakıldığında ise karşımıza 10. ve 56. madde karşımıza çıkmaktadır. 10. Maddede “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*” (T.C. Anayasası:3) şeklinde belirtilmiştir. Bu noktada en temel haklardan biri olan sağlık hakkının da herkesin eşit faydalanması gerekmektedir. Söz konusu maddede yer alan “ve benzeri sebepler” kısmının somut bir tanımı bulunmamaktadır. Fakat sayılan maddelerde “cinsel yönelim” veya “cinsiyet kimliği” kavramlarına açık bir şekilde yer verilememesi, doğallayın, bu kavramları da “ve benzeri” ifadesi olarak sayılabilir. 2004 yılında 10. Maddeye ek olarak, “*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir.*” (T.C. Anayasası:3) ibaresinin eklenmesi, ikili cinsiyet normlarını besler niteliktedir. Dolayısıyla aynı maddede yer alan “ve benzeri” ibaresi LGBTİ+ kişileri güvence altına alma noktasında yetersiz kalmaktadır.

Aynı şekilde Anayasanın 56. Maddesine bakıldığında, “*Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.*” (T.C. Anayasası:18) şeklinde ifadesi yer almaktadır. Toplumda ve sistemik olarak devletin ideolojik aygıtları vasıtası ile topluma aktarılmaya çalışılan kodlara bakıldığında homofobik ve heteroseksist gibi birçok kavram karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda LGBTİ+ kişiler heteroseksist ve fobik algılar sebebiyle ekonomik anlamda sıkıntılar yaşamaktadır. Bunun sonucu sigortaya erişimin zorlaşması ile sağlık hizmetlerinden de sınırlı faydalanma olasılıkları artmaktadır; sağlık sigortası olanlar ise taleplerine uygun bir hizmet alamamaktadır (bkz. Transgender Law Center,2004; Karakaya,2017; Yeşiltepe,2015).

Türkiye’de sağlık hizmetleri ile ilgili kanunlara bakıldığında Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi, Hasta Hakları Yönetmeliği, Hasta Hakları Yönergesi, Hasta Hakları Uygulama Genelgesi, Poliklinik Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması Genelgesi, Hizmet Kusuru Genelgesi, Hekim

Seçme Yönergesi, Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, İnsan Hakları ve Biyotip Sözleşmesi sayılabilir. Önemli maddeler sırasıyla incelendiğinde sağlık hizmetleri ile ilgili herkesin eşit ve adil faydalanması etrafında birleşmektedir. Hastalar için en önemli kanunlardan biri olan Hasta Hakları Beyannamesi'nin 5. Maddesinde *“Sağlık hizmetinin verilmesinde, hastaların, ırk, dil, din ve mezhep, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç ve ekonomik ve sosyal durumları ile sair farklılıkları dikkate alınamaz.”* (Hasta Hakları Yönetmeliği) ibaresi yer alır. Yine aynı maddede yer alan *“Tıbbi zorunluluklar ve kanunlarda yazılı haller dışında, rızası olmaksızın kişinin vücut bütünlüğüne ve diğer kişilik haklarına dokunulamaz.”* (Hasta Hakları Yönetmeliği) hastaların kişilik hakları ile ilgili önemli ifadelerden biridir. Bu bağlamda Hasta Hakları Yönetmeliği'nde bahsi geçen benzer ifadeler sayılırsa bunlar hekim seçme hakkı, bilgilendirilme, eşit ve adil hizmet alma hakkı, ihmal durumunda dava edebilme vb. birçok haklar yer almaktadır. Bu noktada LGBTİ+ kişiler “herkes” kapsamı içerisinde olmasına rağmen; uygulamada bu kanunlara uyulmadığını söylemek mümkündür. Kanunlarda “cinsel yönelim” ve “cinsiyet kimliği” ibarelerinin yer almayışı uygulamada birçok LGBTİ+ kişilerin sağlık hizmetlerinde eşit faydalanma hakkını engellemektedir.

Uluslararası anlaşmalar ve belgeler LGBTİ+ kişilerin sağlık hizmetlerinden hakkaniyet çerçevesinde yararlanması gerektiğini belirtmektedir. LGBTİ+ kişilerin sağlık hakları konusunda en önemli belgeler genel olarak Yogyakarta İlkeleri, Lizbon Bildirgesi, Amsterdam Bildirgesi, Cinsel Haklar Bildirgesi, Hasta Hakları Statüsü ve Dünya Tabipler Birliği'nin İnsan Hakları Konusundaki Kararı sayılabilir. Bu belgeler doğrudan veya dolaylı olarak LGBTİ+ kişilerin haklarını güvence altına almaktadır. Belgelerin önemli noktalarından kısaca bahsedilmesi gerekirse Yogyakarta ilkelerinin 13. Kısımına bakılabilir: *“Devletler: ...sağlık güvencesi veya bakım veya yardım... cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği ayrımı olmaksızın eşit erişimi sağlamak için gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alacaktır.”* (PembeHayat ve Kaos GL,2014:13). Yine aynı belgenin 17. İlkesine bakıldığında; *“Cinsel*

yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin herkesin ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardına sahip olma hakkı vardır” (PembeHayat ve Kaos GL,2014:15). Aynı ilkede bu konuda devletlere düşen görevler belirtilmiş; bu noktada cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği sebebiyle sağlık kuruluşlarında sıkıntı yaşanmasını önlemek için çeşitli öneriler sunmaktadır. Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi’nde ise hasta haklarını on bir başlık altında toplamıştır. İçlerinden bazılarını belirtmek gerekirse: *“Nitelikli Sağlık Hizmeti Alma Hakkı, Bilgilenme Hakkı, Sağlık Eğitimi Hakkı, Onurunu Koruma Hakkı”* (tbb.org, 2013) olarak sıralanabilir.

Hasta hakları ile ilgili uluslararası belgelerden bir diğeri ise Amsterdam Bildirgesi’dir. Yine Yogyakarta İlkeleri ve Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi’ne benzer ifadelere yer veren bildirmede üzerinde durulması gereken önemli nokta hasta hakkında bilgilerin ölüm dahil gizli tutulmasına dair bilginin yer almasıdır (sbu).

Cinsel Haklar Bildirgesi ise LGBTİ+ kişiler için en önemli uluslararası belgelerden biridir. 2005 tarihinde Kanada’da 17. Dünya Seksoloji Kongresi’nde kabul edilen belgede sağlık konusunda kabul edilen haklar sırası ile *“cinsel sağlık bakımı hakkı: cinsel sağlık bakımı tüm cinsel endişe, sorun ve hastalıkların engellenmesi ve tedavisinde mevcut ve ulaşılabilir olmalıdır”*; *“cinsel mahremiyet hakkı”*, *“cinsel eşitlik hakkı”* ve *“cinsel özgürlük hakkı”* gibi maddeler yer almaktadır (psikiyatri.org).

Dünya Tabipler Birliği’nin İnsan Hakları Konusundaki Karar’larına bakılacak olunursa üzerinde durulması gereken konulardan en önemlisi *“...tıbbi zarar görmüş hastaların zararlarının karşılanabilmesi için herhangi bir engel olmamalıdır”* şeklinde açıklamasıdır (Türk Tabipler Birliği,1998:47). Bu noktada Türk Tabipler Birliği Türk Tabipler Birliği LGBTİ Çalışma Grubu adlı birim oluşturmuştur. Grubun yayınladığı *“Hekimler için LGBTİ Sağlığı”* adlı broşürde hekimlerin ve sağlık kuruluşlarının LGBTİ+ kişiler için yapması gerekenler yer almaktadır (bkz. Türk Tabipler Birliği LGBTİ Çalışma Grubu,2016). Türkiye Tabipler Birliği, Cumhurbaşkanı ile çeşitli sorunlar yaşamaktadır; bu

konuda Dünya Tabipler Birliği cumhurbaşkanına tepkisini içeren açıklamalarda bulunmuştur (bkz. Tbb.org,2018).

Türkiye yukarıda bahsedilen uluslararası belgeleri imzalamamış ülkeler içerisinde yer alması, LGBTİ+ kişileri birçok alanda ayrımcılık ve fobik tutumlar ile mücadele etmesine sebep olmaktadır. Anayasa ve Kanunların hak ve eşitlik bağlamında özneyi ikili cinsiyet normları dahilinde yer vermesi sebebiyle, sağlık kuruluşlarında yeterli hizmet alamamaktadır. Türkiye’de hasta hakları ile ilgili önemli bir belge niteliğinde sayılan Hasta Hakları Beyannamesi ise yukarıda söz edilen maddelerine pratikte sağlık kuruluşları, hekimler ve sağlık çalışanları tarafından uyulmadığı görülmektedir.

1.2. Türkiye’de LGBTİ+ Kişilerin Sağlık Kuruluşlarında Pratikte Karşılaştıkları Sorunlar

Türkiye’de LGBTİ+ kişilerin sağlık kuruluşlarında yaşadığı sorunlar hakkında yeterli akademik çalışma olmadığı saptanmıştır. Söz konusu çalışmalarda ise anket çalışmasından öteye geçememektedir; var olan çalışmalarda da genellikle terminolojik dilin yanlış kullanıldığı söylenebilir. Bu konuda boşluğu LGBTİ+ derneklerin araştırmaları doldurmaktadır (bkz. Göregenli,2011; Lambdaistanbul LGBT Dayanışma Derneği,2010).

Yapılan çalışmalar neticesinde Türkiye’de LGBTİ+ kişiler sağlık kuruluşlarında yaşadıkları sorunlar genel olarak aşağıdaki başlıklar etrafında toplanabilir:

- Sağlık hizmetlerinin heteronormatif çerçeve içerisinde olduğu (Tinney vd.,2015;akt. Öcalan,2019:12),
- Doktorların, hemşirelerin ve sağlık çalışanlarının kalıpyargıları ve tutumları (Öcalan,2019:53,63; Göregenli,2011; Yeşiltepe,2015),
- Doktorlar, hemşireler ve sağlık personelleri tarafından dışlanma (Yeşiltepe,2015; Göregenli,2011),
- Doktorlar, hemşireler ve sağlık personelleri tarafından fiziksel ve sözlü taciz ve şiddet (Kaos GL ve Pembe Hayat,2017; Göregenli,2011; Karakaya,2017),

- Sağlık personelleri tarafından bilgi alamama,
- Sağlık verilerinin ve mahremiyetin hastanın izni olmadan paylaşılması,
- Fobik birçok sebeplerden dolayı sağlık sigortası olmayan kişilerin sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanamaması (Yeşiltepe,2015),
- Sağlık sigortası kapsamının yetersizliği (Keleş vd.,2018; akt. Karaca,2019 ;Yeşiltepe,2015),
- Sağlık hizmetlerinin bir bölümünü sigortanın karşılamaması olarak sayılabilir (Keleş vd.,2018; akt. Karaca,2019).

LGBTİ+ kişilerin her birinin sağlık kuruluşlarında deneyimlerinin ve mağduriyetlerinin farklı olduğunun altını çizmekle birlikte Türkiye’de yapılan sınırlı çalışmalar neticesinde karşımıza ilk çıkan sorunlardan ilki herkesin heteroseksüel varsayılması hususudur. Bu durum sağlık kuruluşlarında verilen formlarda cinsel yönelim ibaresinin yer almaması; hekimlerin, hemşirelerin ve sağlık çalışanlarının heteroseksist bir algıya sahip oluşu ile açıklanabilir. Nitekim sıralanan diğer sorunlar da bu savı pekiştirmektedir.

Kaos GL’nin 106 LGBTT kişiler ile yaptığı röportajlarda kişilerin yüzde 45’i sağlık kuruluşlarında doğrudan veya dolaylı ötekileştirme ile karşılaştıklarını belirtmiştir (Göregenli,2011). Geriye kalan yüzde 30’u ise sağlık kuruluşlarının hizmet temelli ayrımcılık yapıldığını söylemiştir (Göregenli,2011).

Gözde Yeşiltepe’nin yaptığı çalışmada ise kişiler cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliğinden dolayı hekimler tarafından ötekileştirilmeye maruz kaldığını ifade etmiştir (Yeşiltepe,2015). Karakaya’nın çalışmasında da benzer sonuçlar ile karşılaşmıştır. Karakaya’nın 18 LGBTİ kişiler ile yaptığı görüşmelerde bu kişilerin hizmet alma sırasında ayrımcılığa uğradıklarını, saygılı bir şekilde davranılmadığı, doğrudan ve dolaylı bir şiddetle karşılaştıklarını söylemişlerdir (Karakaya,2017). Karakaya aynı zamanda sağlık çalışanlarının hizmet konusunda tedavi etmeyi kabul etmediği ya da geciktirdiğini saptamıştır (Karakaya,2017). Bu noktada Keleş ve diğer kişilerin de bulunduğu bir başka çalışmada LGBTİ kişiler sağlık hizmetlerine ulaşmada sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmişlerdir

(Keleş vd.,2018; akt. Karaca,2019:69). LGBTİ+ kişilerin sağlık kuruluşlarında sorunlar yaşamasının sebepleri arasında sağlık çalışanlarının önyargılı ve fobik tutumları sayılabilir.

Latife Utaş Akhan'ın yapmış olduğu doktora çalışmasında sağlık çalışanlarının eşcinsel kişilere dair olumsuz fikirleri genel olarak bazı cinsel hastalıkların eşcinsel kişiler ile ilişkilendirildiği ortaya çıkmıştır (Akhan,2011). Eşcinseller ile ilgili ön yargıların olmasına dair benzer bir çalışma Fatma Duygu Çabuk'un çalışmasında görülmektedir. Söz konusu çalışmada psikiyatristlerin yüzde 87'si hastanın eşcinsel olduğunu bilmesine rağmen bunu görmezden geldiğini ifade etmiştir (Çabuk,2010). Hemşirelerin, hekimlerin ve sağlık çalışanlarının bu önyargılı ve fobik tutumlarının etkisi ile birçok LGBTİ+ kişilerin kişisel bilgilerinin mahremiyeti ihmal edilmekte ve LGBTİ+ kişilerin bilgi alma haklarını da engellemektedir. Bir diğer deyiş ile sağlık çalışanları Türkiye'de en önemli sağlık kanunlarından biri olan Hasta Hakları Beyanamesi'nin kurallarına uymadıkları söylenebilir.

Sağlık kuruluşlarında yaşanan sorunların bir başka eksenini sağlık sigortasıdır. Toplumda cinsel yönelimi ve cinsiyet kimliği sebebiyle ekonomik, sağlık, eğitim vb. temel haklardan faydalanmaları fobik fikirler ve tutumlarda dolayı engellenen kişiler sağlık sigortasına erişimde de sıkıntılar yaşamaktadır. Keleş vd. Kişilerin yapmış olduğu çalışmada katılımcılar içerisinde sağlık sigortalarının olmadığını belirtmişlerdir (Keleş vd.,2018; akt. Karaca,2019:69). Sağlık sigortalarının olmayışı LGBTİ+ kişilerin birçok sağlık hizmetinden yararlanamamasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda transseksüel kişiler hormon terapisi ve geçiş süreçlerindeki birçok sağlık hizmeti sigorta kapsamında olmayışı, sağlık haklarından faydalanmalarını engellemektedir. Anayasa ve Kanunlarda transseksüeller ile ilgili oldukça sınırlı bilgi olması ve güvence altına alınmaması sebebiyle; hem kadın hem de transseksüel olduğu için heteroseksist bir düzende var olma mücadelesi gösteren transseksüel kadınlar sağlık kuruluşlarında birçok sorun ile karşılaşmaktadır.

2. Türkiye’de Transseksüel Kişilere Uygulanan Sağlık Politikaları

Transseksüel kadınlar, sosyal yaşantının her alanında olduğu gibi sağlık sektöründe de ötekinin ötekisi anlayışı içerisindeki tutumlara maruz kalarak problemler yaşamaktadırlar. Bunca ayrımcılık, ön yargı ve transfobik yaklaşım halihazırda mevcutken, Türkiye’deki karar verici kişiler ne yazık ki trans kadınlara özel politikalar geliştirmemekte, insanın temel haklarından olan sağlık hizmetinden etkin olarak yararlanabilmelerini gözetmemektedirler. Bu bağlamda, sağlık kurumlarında şiddetin çeşitli varyasyonlarına maruz kalan transseksüel kadınlarına karşı bir insanlık suçu işlendiğini unutmamak gerekir. Yine bu açıdan, transseksüel kadınlara uylunan sağlık politikalarını inceleyebilmek için, Anayasa ve Kanunlara, buna ek olarak ise, pratikte karşılaşılan sorunlara değinmek gerekmektedir.

2.1. Türkiye’de Transseksüel Kadınlara Yönelik Sağlık Politikalarının Anayasa ve Kanun Çerçevesi

Türkiye’de transseksüel kadınların gerek geçiş süreci, gerek geçiş sürecindeki terapi aşamaları, gerekse operasyonel süreçleri ile ilgili olarak özel Anayasal ve kanuni düzenlemelere ihtiyaç vardır. Trasseksüel kişilerin geçişleri özelinde ne yazık ki etkin düzenlemeler bulunmamaktadır. Bahsi geçen konu çerçevesinde sunulabilecek “Medeni Kanun”dan tek bir madde ele alınabilmektedir. İlgili madde ise şöyledir;

“Madde 40 : Cinsiyetini değiştirmek isteyen kimse, şahsen başvuruda bulunarak mahkemece cinsiyet değişikliğine izin verilmesini isteyebilir. Ancak, izin verilebilmesi için, istem sahibinin 18 yaşını doldurmuş bulunması ve evli olmaması; ayrıca transseksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunluluğunu (...) bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmi sağlık kurulu raporuyla belgelemesi şarttır.

- *Verilen izne bağlı olarak amaç ve tıbbi yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmi sağlık*

kurumu raporuyla doğrulanması halinde, mahkemece nüfus sicilinde gerekli düzenlemenin yapılmasına karar verilir.

(...): 20/03/2018 tarihli 30366 sayılı RG’de yayımlanan Anayasa Mahkemesi’nin 29/11/2017 tarihli kararı ile, bu maddenin birinci fıkrasında yer alan «... ve üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunduğunu...» ibaresi kaldırılmıştır.”(Türk Medeni Kanunu:8054).

Türk Medeni Kanunu’nun 40. Maddesi dışında transeksüel kişilerin geçiş süreci ve kimlik alma süreci ile ilgili olan başka bir kanun ya da düzenleme mevcut değildir. Bu bağlamda, hukuki süreçler işlerken, pratikte çeşitli sorunlarla karşılaşmakta, keyfi politikalara maruz bırakılarak kişiler travmatik durumlar yaşayabilmektedirler. Bunun yanı sıra, 2018 yılında gerçekleşen “üreme yeteneğinden yoksun olma” ibaresinin Madde 40’tan kaldırılması bazı çevrelerce büyük bir gelişme olarak algılanmasına karşın, transeksüel kadınlar açısından büyük bir farklılık yaratmamıştır. Bu değişiklik çerçevesinde trans erkeklerin “rahim aldırma” ameliyatı şartı aranması kalmış olsa da trans kadınların kimliklerini alabilmeleri için “tıbbi yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmi sağlık kurumu raporuyla doğrulanması” gerekmekte, yani kesin sonuçlar elde ettirecek etkin ameliyatlara istenmektedir. Sonuç olarak, kişilerin nüfus cüzdanlarının değişebilmesi için “cinsiyet değiştirme ameliyatı” olma şartı hala geçerlidir (Türk Medeni Kanunu:8054).

2.2. Türkiye’de Transeksüel Kadınların Sağlık Sektöründe Karşılaştığı Sorunlar

Hayatın birçok alanında olduğu gibi trans kadınlar sağlık sektöründe de ötekileştirilmekte ve buna bağlı olarak sorun yaşamaktadırlar. Bu güçlükleri yaşarlarken kaygı duydukları en temel temalar; endişe, güvensizlik, fark edilme, damgalanma, ayrımcılığa uğrama ve sosyal güvencenin olmamasından kaynaklı sorun yaşama, maddi güç yetersizliğidir.

Bilindiği üzere, toplumun normal algısının dışına çıkan durumlar kolay kabul görmemektedir. Bu bağlamda trans kadınlar yok sayılmakta ya da

dışlanmaktadır. Trans fobi ve homo fobi temelli olarak uğradıkları çok yönlü şiddet yüzünden de trans kişiler temel hakları olan sağlık hizmetini alırken zorlanmaktadır (Karataş ve Buzlu,2018:75).

Atanmış cinsiyetlerine dayanarak devlet tarafından verilmiş olan nüfus cüzdanları ile dış görünüşleri uymadığı için hastalar, hasta yakınları, sağlık çalışanları tarafından ayrımcılığa, hizmet alamamaya ve fiziksel, duygusal başta olmak üzere şiddetin çeşitli şekillerine maruz kalmaktadırlar. Yine bu bağlamda, trans kadınlar bir sonraki sorunla karşılaşmamak adına hastaneye gitmekten çekinmeye başlamaktadırlar. Böylece sağlık alanındaki ihtiyaçlarını gidermekten mahrum kalabilmektedirler. Bu nedenle, sağlık çalışanlarının etik değerlere dikkat etmeleri ve hasta mahremiyetine daha fazla özen göstermeleri gerekmektedir.

Sağlığın kişilerin din, dil, ırk, cinsiyet ayrımı olmadan eşit faydalanılması gereken temel haklardan biri olmasına karşın, sağlık çalışanlarının trans kişiler hakkındaki yetersiz bilgi ve davranışları nedeniyle ve bu sağlık çalışanlarının da eril tahakküm altındaki bir toplumun ürünü olmaları sebebiyle, trans kadınlar eşit sağlık hizmeti alamadıklarını belirtmektedirler. Konu özelinde yapılan araştırmalar da oldukça yetersiz kalmaktadır. Ancak Lambdaistanbul'un 2010 yılında yaptığı araştırmada da trans kadınların yeterli ve adil sağlık hizmeti alamadıkları sonucu ortaya çıkmıştır(Lambdaistanbul,2010).

Trans kadınlardan sağlık güvencesi olmayanların sürece başlayamama, başlasa dahi kulaktan dolma bilgilerle merdiven altı diye tabir edilen yerlerde yanlış tedavilerle karşı karşıya kalmaları, yine sosyal çevrelerinden edindikleri yanlış bilgilerle yanlış ilaçlar kullanarak sağlık problemlerine çözüm aramaları daha büyük sorunlara yol açmaktadır. Böylece farklı fiziksel ve ruhsal sağlık problemleri ortaya çıkmaktadır. Yine bu bağlamda, trans kadınlar için jinekolojik bakım hizmetinin yetersizliği, ilgisizliği ve yokluğu, kişilerin tıbben yanlış olana yönlendirmelerine neden olmaktadır.

Bir diğer konu ise, trans kadınların geçiş operasyonlarının da sigorta kapsamında olmaması, eczanelerde satılan hormonların nüfus kağıdında belirtilen cinsiyetle uyumlu olmaması nedeniyle sigorta kapsamında

olmaması ve özellikle devlet hastanelerinde yapılan ameliyatlarda yeterli özenin gösterilmemesidir.

Ait oldukları bedene kavuşabilmek adına halihazırda çok fazla travmatik olay yaşamış olan trans kişiler bir de operasyonların özensiz yapılması sonucunda daha da fazla yıpranmaktadır. Bu durum etik değerlerin tamamen tepe taklak edilmesinden başka bir şey değildir. Zaman zaman doktorlar, trans kadınlara karşı transfobik bir tutum sergileyerek, onları tedavi etmeyi reddetmektedirler(Karataş ve Buzlu,2018:76). Sırf trans kadın olduğu için bir doktorun kişiyi muayene etmeyi reddetmesi ve kişilerin kimliklerini, hasta haklarının önüne geçirmesi o doktorun Hipokrat yemini de şaibeli kılmaktadır. Topluma empoze edilen transfobik ve homofobik algı, var oluşu itibariyle eril olan devlet tarafından ideolojik aygıtlar vasıtası ile sürekli yenilenip pekiştirilmektedir. Bu noktada devlete düşen görev, sağlık politikalarında herkese eşit davranması ve öncelikle LGBTİ+ kişilere yönelik ifadeleri Anayasa ve kanun ile güvence altına almasıdır.

Bir başka konu ise, psikiyatrik onay ile başlayan geçiş sürecinin çeşitli departmanlar ve mahkemelerce denetleniyor olması, kişilerin geçiş sürecini uzatmakta ve sekteye uğratmaktadır. Yine bu bağlamda, geçiş süreçlerinin takibini yapacak tek bir kurumun olması etkin olacaktır.

3. Sonuç ve Öneriler

Yıllardan beri ötekileştirilen, ön yargıyla yaklaşılana hatta çoğu zaman yok sayılan trans kadınlar ülkemizdeki dezavantajlı gruplar arasında büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, eşit yurttaşlık haklarına sahip olmaları gereken trans kadınlar için politikalar geliştirilmeli, özellikle sağlık hizmetlerinden etkin olarak faydalanabilmeleri açısından gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu anlamda, devletin ve karar verici mekanizmaların üzerine düşen hayati görevler vardır. Bu görevlerin pratiğe dönüştürülerek yükümlülük haline getirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede, LGBTİ+ kişilere yönelik uluslararası belgelere ve antlaşmalara imzacı olmak, Dünya Trans Sağlığı Mesleki Derneği'nin "Tedavi Standartları"nın kabulü,

karar vericileri trans kadınlara yönelik politikalar geliştirmek yönünde yükümlü kılacak, evrensel düzeydeki insan haklarını Türkiye'de de hakim

kılacaktır. Bu yükümlülükler yerine getirilmediğinde, trans kadınlara avantaj sağlayacak cezai yaptırımlarla adalet yerine gelecektir.

LGBTİ+'ların yasal varlıklarının ortaya konulması ve hukuki olarak ayrımcılığa maruz kalmamaları diğer bir önemli husustur. Bu bağlamda, Anayasa'da ve kanunlarda "cinsel yönelim" ve "cinsiyet kimliği" ibarelerine yer verilmesi, toplumsal çeşitliliğin gerçekliğini resmileştirecek ve yok sayılma politikalarının önüne geçecektir.

Bazı Trans kadınların sosyal güvencelerinin olmaması ya da aileleri ve toplum tarafından yalnızlaştırılmaları nedeniyle ekonomik durumlarının yeterli olmamasından kaynaklı olarak sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktadırlar. Bu nedenle, sağlık politikalarında LGBTİ+ kişilere yönelik fonlar oluşturulması yıllardır süre gelen hizmet eksikliği açığını kapatacak ve gelecekteki vakalar için de bir sosyal güvence oluşturacaktır. Buna ek olarak, geçiş operasyonları ve hormon terapisi ile ilgili malzemelerin sigorta kapsamında olması, hormonların sigorta kapsamında karşılanması için kimlikteki cinsiyet ibaresi ile uyumlu olmasının gerekliliğinin ortadan kaldırılması, temel insan haklarından olan eşit sağlık hizmetinin transseksüel kişiler tarafından alınabilmesi için gereklilik arz etmektedir.

Gelecek dönemlerde tıp eğitiminde ve sağlık ile ilgili lisans programlarında, LGBTİ+ kişilere yönelik bilgilerin müfredatta yer alması, trans kadınlara yönelik ayrımcı söylemlerin ve yine trans kadınlara karşı fobik tutumların sağlık çalışanları tarafından gösterilmesinin önüne geçecektir. Yine bu bağlamda, hastanelerde LGBTİ+ kişilere yönelik hizmet politikaları oluşturulması, transseksüel kişilerin özelinde bilimsel araştırmaların yapılması ve hasta hakları ihlalleri durumunda etkin olabilecek birimlerin hastanelerde oluşturulması, tıbbi alanda gelişme kaydedilmesi için büyük önem taşımaktadır.

Hapishanelerdeki LGBTİ+ kişilerin sağlık gereksinimleri hakkında politikalar oluşturulması ise devletin üzerine düşen görevler arasında son olarak değinilmesi gereken diğer bir konudur. Birçok trans hükümlü, hormon terapisine devam edememekte ve gerekli ilaçlara erişimleri engellenmektedir. Direkt olarak insan hakkı ihlali olan bu durumun

ortadan kaldırılması için gerekli yasalar çıkartılmalı, önem arz eden politikalar geliştirilerek hayata geçirilmelidir.

Yapılan çalışma ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda ele alınması gereken diğer bir konu ise sağlık kuruluşlarına ve sağlık çalışanlarına önerilerdir. Yaşadıkları travmalar sonucunda sağlık hizmeti alabilecekleri kurumlardan uzaklaşan trans kadınların kaygılarını azaltmak adına, sağlık kuruluşları LGBTİ+ dostu olduklarına dair ibarelere yer vermelidir. Sosyal güvenlik sorunları yaşayan trans kadınlara yönelik olarak, sigorta kapsamına alınmayan işlemler için fon oluşturulmalı ve bu hizmetler ücretsiz sağlanmalıdır. Söylemin “her şey” olduğu unutulmamalı ve transseksüel kadınlar ile iletişimde transfobik dil kullanılmamalıdır. Unutulmamalıdır ki başka birinin mutsuzluğundan beslenmek evrensel çöküşün kanıtı niteliğindedir.

Bunların yanı sıra, sağlık sektöründe trans kadınlara karşı ayrımcılığa son verilerek eşit bakım ve muamele sağlanmalıdır. Bunun sağlanabilmesi adına, sağlık kuruluşlarında LGBTİ+ konularında eğitim verilmeli; bu noktada LGBTİ+ dernekleri, kuruluşları ya da Türk Tabipler Birliği LGBTİ+ Çalışma Grubu ile iletişimde bulunarak sağlık çalışanlarına çeşitli seminerler, konferanslar düzenlenmelidir. Hasta formlarındaki kadın ve erkek ibarelerinin yanına “diğer”, “transseksüel”, “queer” gibi ibareler/kutucuklar eklenerek kişilere cinsiyet özgürlüğü hakkı tanınmalı, “kişinin beyanı esastır” söylemi içselleştirilmeli ve pratiğe dönüştürülmelidir. Bütün bunların doğru algılanması ve pratikte doğru uygulanabilmesi için “Hasta Hakları Beyannamesi” hakkında bütün sağlık çalışanlarının bilgisi olmalıdır. Kimlikle isim uyuşmazlığı olması durumuna istinaden, hasta formlarına “tercih ettiği isim” ibaresi eklenerek hasta mahremiyeti korunmalıdır.

Son olarak, trans kadınların da bilinçlenerek şiddetle veya haksızlıkla karşı karşıya kaldıkları durumlar özelinde haklarını arayabilmeleri ve çaresizlik psikolojisinden kurtulabilmeleri gerekmektedir. Bu anlamda, LGBTİ+ kişilere hasta hakları ile ilgili bilgilendirici broşürler dağıtılmalıdır. Bu noktada, sağlık kuruluşlarında transfobik bir durum ile karşılaştıklarında neler yapabileceklerini, nereye şikayet edebileceklerini

bilmeleri; kişisel haklarının arkasında durabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Akhan, Latife Utaş (2011), “Sağlık Alanında Çalışanlar ve Homoseksüel, Biseksüel Bireylerde Eşcinsellere Yönelik Tutumların İncelenmesi”, *T.C. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı* (Doktora Tezi), İstanbul.

Çabuk, Fatma Duygu (2010), “TIP ÖĞRENCİLERİ VE HEKİMLERİN EŞCİNSELLİK HAKKINDAKİ TUTUMLARI VE GEY VE LEZBİYENLERİN SAĞLIK HİZMETİ DENEYİMLERİ”, *T.C. Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı* (Uzmanlık Tezi), Ankara.

Göregenli, Melek (2011), *LGBT Bireylerin Gündelik Yaşamda Karşılaştıkları Ayrımcılık*, Ayrıntı Basımevi.

Hasta Hakları Yönetmeliği,
<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4847&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=hasta%20haklar%C4%B1>
(ET:13.03.2020).

Karaca, Pelin (2019), “LGBTİ Bireylerin Sağlık Sektöründe Maruz Kalabileceği Ayrımcılığın İncelenmesi”, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı* (Yüksek Lisans Tezi), Aydın.

Karakaya, Seda (2017), “LGBT BİREYLERİN SAĞLIK BAKIM DENEYİMLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ: NİTELİKSEL ÇALIŞMA”, *İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Keleş, Ş.-Kavas, M.V.-Yalın-N.Y. (2018), “LGBT+ Individuals’ Perceptions of Healthcare Services in Turkey: A Cross-sectional Qualitative Study”, *Journal of Bioethical Inquiry* 15(4), ss. 497-509.

Karataş, Sevcan ve Buzlu, Sevim (2018), *Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences*, Volume 2, Issue 2, 70- 81

Lambdaistanbul, <http://www.lambdaistanbul.org/s/wp-content/uploads/2019/02/İt-İti-Isırmaz-İstanbulda-Yaşayan-Trans-Kadınların-Sorunları-2010.pdf> (ET:14.03.2020).

Öcalan, Sinem (2019), “Klinik Hemşirelerin LGBTİ bireylere yönelik, Tutum, Duygu, Davranış ve Mitleri”, *T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

PembeHayat ve Kaos GL (2014), *Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğiyle İlişkili Olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Uygulanmasına Dair Yogyakarta İlkeleri*, Ayrıntı Basımevi, Ankara.

Psikiyatri.org (?), “Cinsel Haklar Bildirgesi”, <http://www.psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/39/cinsel-haklar-bildirgesi> (ET:13.03.2020).

Sbu (?), “Avrupa Hasta Haklarının Geliştirilmesi Bildirgesi Olarak, Amsterdam Bildirgesi”, <https://sbu.saglik.gov.tr/hastahaklari/amsterdam.htm> (ET:13.03.2020).

Tbb.org (2013), “Hasta Hakları Kılavuzu”, http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=984:hasta&catid=26:etik&Itemid=65 (ET:13.03.2020).

Tbb.org (2018), “Dünya Tabipler Birliği’nden TTB’ye destek”, http://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=8e4e5040-9cac-11e8-b729-91eeced773bb (ET:13.03.2020).

T.C. Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> (E.T. 13.03.2020).

Türk Medeni Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf> (E.T. 13.03.2020).

Tinney J, Dow B, Maude P, Purchase R, Whyte C, Barrett C. (2015), “Mental health issues and discrimination among older LGBTI people”, *International psychogeriatrics* 27(9):1411-6.

Transgender Law Center (2004), “Transgender Health and the Law: Identifying and Fighting Health Care Discrimination”, <http://transgenderlawcenter.org/wp-content/uploads/2012/07/99737410-Health-Law-Fact.pdf> (ET:13.03.2020).

Türk Tabipler Birliği (1998), *Sağlıkla İlgili Uluslararası Belgeler*, Sayek, Füsun (yay.haz.),

http://www.ttb.org.tr/kutuphane/uluslararasi_belgeler.pdf

(ET:13.03.2020), Ankara.

Türk Tabipler Birliği LGBTİ Çalışma Grubu (2016), *Hekimler için LGBTİ Sağlığı*, TTB Yayınları, http://www.ttb.org.tr/kutuphane/lgbti_sagligi.pdf (ET:13.03.2020).

Yeşiltepe, Güzde (2015), “Lezbiyen Gey Biseksüel Trans (LGBT) Bireyler ve Hasta Hakları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı* (Uzmanlık Tezi), İzmir.

4.BÖLÜM

**TÜRKİYE'DE KADININ "AHLÂK"
ve "EDEP" ODAKLI YAŞAMI:
AYIP DENEN BİR ŞEY VAR!**

Dr.Emel ÇOKOĞULLAR

TÜRKİYE'DE KADININ "AHLÂK" ve "EDEP" ODAKLI YAŞAMI: AYIP DENEN BİR ŞEY VAR!

Emel ÇOKOĞULLAR

Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kütahya, Türkiye

GİRİŞ

Ahlâk, genel olarak bir toplumda yaşayabilmenin kuralları olduğunu ve bu kurallara uygun davranış geliştirmenin o toplumun düzeni/esenliği ve huzuru adına önemli ve gerekli olduğunu açıklamak amacıyla kullanılan bir kavramdır. Evrensel bir olgu olup olmadığı tartışmalarından ziyade gündelik yaşamda kurulan toplumsal ilişkilerin hemen hepsinde ahlâka dair ritüeller ve kalıplar aranmakta/beklenmekte ve talep edilmektedir. Özellikle kamusal alanda, normatif bir kurallar dizgesi ya da bütünü, ahlâk ile ilişkilendirilmekte ve bazen bu ilişkisellik, karmaşıklığın öne çıktığı bir görünüm yaratabilmektedir.

Edep de ahlâk ile benzer şekilde yine toplumun kuralları ve istekleri ile ilgili bir içeriğe sahiptir ve bu temel benzerliğe rağmen edep, terbiye ve utanmaya dair öne sürdüğü çağrışımlarla ve örneklediği temsillerle ahlâk tasniflerinden farklılaşmaktadır. Edep ile ilgili belirlenen adlandırmalar ve sınıflandırmalar çok daha kolaylıkla kullanılabilir ve bu nispette çeşitlenme ile de karşılaşılabilmektedir. Bireysel tanımlamalar, çoğunluğun onayına ya da belirlenimine ihtiyaç duymadan yapılabilmektedir. Edep kavramsallaştırmasının İslami performansı öven ve "ideal" olarak ele alan ideolojik yanı da belirginleşmektedir.

Türkiye'de ahlâk ve edep ile ilgili toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul gören ve olması gerektiği şeklinde sunulan âdeta "insan" olabilmenin ön şartları olarak ele alınan kuralları ve kategorileri bulunmaktadır. Tarihsel farklılaşmalar nedeniyle birtakım değişimler ya da yaklaşıma ilişkin nüanslar söz konusu olsa da bu kurallar ve kategoriler üzerinde radikal değişimler yaşanmamaktadır. Elbette ki ahlâk ve edep ile ilgili tartışmaların, genellikle siyasal ve toplumsal olarak muhafazakârlaşma ve İslamlaşma eğiliminin yükselişe geçtiği dönemlerde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu dönemlerde ahlâk ve edebini, İslami hayat tarzlarını ya da davranış biçimlerini öncelediği bir söylem öne çıktığı da görülmektedir. Böylesi dönemseller farklılıklara ya da değişimlere rağmen, Türkiye'de toplumsal, dinsel ve kültürel olarak topluluğun üyesi olabilmenin gerekliliklerini anlatan ahlâk ve edep tanımlamalarından yararlandığı görülmektedir. Bireyin, özel ve kamusal hayatta, kent mekanında ve kırsalda doğrudan "iyi" olarak kodlanan ahlâk ve edep ile ilgili yapması/yapmaması gerekenler oldukça detaylı bir şekilde sunulmaktadır. Ancak bu beklentiler, cinsiyet farklılıklarına göre oldukça katı bir şekilde değişebilmekte ve cinsiyetçi bir karakter kazanabilmektedir. Başka bir ifadeyle, ahlâk ve edep ile ilgili beklentiler ve ritüeller, kadının varoluşuna dair çok daha güçlü bir belirlenim çabası ve arzusu ile şekillenmektedir. Öyle ki kadının gündelik birtakım eylemleri dahi kolaylıkla "ahlâksızlık" ve "edepsizlik" olarak imlenebilmektedir. Bu çalışmada da ahlâk ve edep söyleminin içeriğindeki kadın odaklılık üzerinde durulmaya ve bu söylemde kadın bedenine yönelik denetim talebinin gücü incelenmeye çalışılmaktadır.

1. Baskılanmış "Beden"ler ve "Kırtmayan Kadınlar"

Türkiye'de modernleşme süreci oldukça sancılı başlamış ve Cumhuriyet ile birlikte yenileşme hareketleri hızlanarak laikleşmeye ve ulus devletin inşasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. İnkılaplar, Batı'nın yakalanabilmesi ya da takip edilebilmesi adına süratle yapılmış ve aslında kısa denebilecek bir sürede önemli gelişmeler sağlanmıştır. Türkiye'nin yaşadığı ve hâlâ devam ettiği ileri sürülen modernleşme süreci, toplumun farklı kesimleri tarafından tarzı ve yöntemi gibi özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kamusal alan, laiklik ve kadına dair izlediği politikalar, bu eleştirilen konuların başında gelmiştir. Bazen salt Batı taklitçiliği yaptığı bazen de eklektizm girdabına düştüğü gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Gerçekten Cumhuriyet'in ilanının ardından takip edilen modernleşme yöntemi incelendiğinde, bu yöntemin

sanayileşme sürecini çok daha önce başlatmış ve o güne değin kayda değer mesafe almış ülkelerden farklılaştığı görülmektedir.

Bedeni baskılayabilmenin ama aynı zamanda kadını modernleştirmenin yollarından biri, kadının kamusal alanda sahip olacağı korunaklarla ve üzerinde taşıyacağı temsillerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de kadınların toplumda var olan geleneksel kalıplara radikal aykırılıklar oluşturmayacak şekilde davranış geliştirmesinin önemi benimsenmiş ve genel olarak ele alındığı üzere kadınların bireyselleşmelerinin önünde temel bir sorun alanı oluşmuştur. Kadının bireyselliğinin ötelenerek ya da görmezden gelinerek kamusal alana dahil edilmesi, kadın özneliği açısından problemlerin sabitlenmesine ve yabancılaşma olarak adlandırılan döngünün sürekliliğine neden olmuştur. Bedenin korunması, ahlâk ve edebe dair ritüellerden ve pratiklerden destek alınarak gerçekleştirilmiştir. Kadınların öncelikle "iffetli" olması talep edilmiştir.¹ İffet, kadının cinsel kimliğine ve bedenine yönelik düzenleme talebinin politik ifadesi olmuştur. Her türlü eşitsizliğin ve baskılama araçlarının tasfiyesine ve var olan hegemonik toplumsal adlandırmalara/kalıplara yönelik ortadan kaldırııcı müdahalelerde bulunma süreci yaşanmamıştır. Ahlâklı, edep ve iffetli kadınlar, dinsel-kültürel ve toplumsal referanslarla tanımlanmış, kadının bireyselliği, özgürleşmesi ve güçlenmesine dair bir politik duruş ile karşılaşmamıştır. Dolayısıyla aslında İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun ifadesine yansıdığı gibi "kırıtmaya vakti olmayan kadınlar", Cumhuriyet'in modernleşme projesinin ideali olarak kurgulanmaya çalışılmıştır² (Sancar, 2012: 122).

"Kırıtmaya vakti olmayan kadınlar", aslında başlı başına cinsiyetçi, eşitsiz ve kadını cinselliği ile temsil eden ya da örnekleyen bir anlama sahiptir. Erkek hegemonyasını güçlendiren ve kadını, hiyerarşik ilişkinin alt sırasına yerleştirerek ahlâk ve edep sarmalının içerisine yerleştiren bir çağrışımda bulunmakta ve kadının "kırıtmaya" eyleminde bulunmaması yani erkeği cinsel açıdan tahrik etmemesi adına kadına verilen ideolojik,

¹ İlk defa Afsaneh Najmabadi tarafından kullanılan "modern ama iffetli" ya da "modern ama mütevazı" şeklinde çevrilen bir arada kalmışlık hali söz konusu olmaktadır. Bkz. Afsaneh Najmabadi, "Hazards of Modernity and Morality: Women, State and Ideology in Contemporary Iran", Der. Deniz Kandiyoti, **Women, Islam and the State**, Temple University Press, Londra, 1991, pp. 48-76.

² Bu konuda ayrıca bkz. Aylin Özman, "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nu Yeniden Okumak: 'Cinsi Latif'in Ölümü ya da Erkekliğe Methiye", **Toplum ve Bilim**, Sayı 107, s. 190-216.

toplumsal ve kültürel roller-görevler dizgesi öne çıkmaktadır. Aksi takdirde, kadının bu roller ve görevler dizgesinden uzak olmasının beklenen ve kurgulanan sonucunun kadının bedeni ile yaratacağı tehdit olduğu ileri sürülmektedir. Baltacıoğlu'nun bu ifadesinde de yine ahlâklı-ahlâksız ve edepli-edepsiz ayrımı açık bir şekilde görülmektedir. Buna göre, "kırıtmaya vakti olan kadınlar" ahlâksız ve edepsiz olurken; "kırıtmaya vakti olmayan kadınlar" ise ahlâklı ve edepli olarak tanımlanabilmektedirler. Dolayısıyla aslında bugüne kadar ulaşan "ahlâk kurgulamaları"³ ile karşılaşılmakta ve bu kurgulamalara dair talep edilenler güncelliğini korumaktadır.

Türkiye'de modernleşme sürecinin temkinli mi yoksa radikal mi ilerlediği genel olarak hâlâ günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Özellikle kadının bu modernleşme sürecinin neresinde durduğu ve kadına nasıl bir misyon yüklendiği, bu tartışmalar arasında belirgin bir şekilde öne çıkan konular arasında yer almaktadır. Bu dönüp dolaşıp bakma ve her defasında farklı bir yönünü keşfederek ele alma eğiliminin bu şekilde belirginleşmesinde de kadının siyasal ve toplumsal açıdan yeniden tanımlanmaya çalışılması etkili olmaktadır. Gerçekten de kadının gerek toplumsal konumu gerekse de dış görünüşüyle modernize edilmesi çabalarının açık bir şekilde gözlemlendiği ancak bu çabanın yanında kadını özellikle bedeni ile ilgili tasarruflarında sınırlandırmaya/kısıtlamaya çalışan bir modernleşme sürecinin özellikleri ile karşılaşılmaktadır. Kadın, feminist kuramcılarının üzerinde durduğu üzere Cumhuriyet dönemi reformları ile yeniden tanımlanmakta ve modernize edilmektedir ancak toplumsal, dinsel ve aslında siyasal baskıların ve ikincilliğin etkilerinden uzaklaşmamaktadır. Kurtuluşu gerçekleşmesine rağmen özgürleşmemiş bir kadın kimliği/profilini ortaya çıkmaktadır.⁴ Özellikle kadın bedeni ile ilgili toplumsal ve politik yapının büyük değişikliğe uğramadan devri, Cumhuriyet dönemi yenileşme hareketinin kadının özgürlüğü noktasında gerilim alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayşe Kadioğlu, 19. yüzyılın başlarındaki Batılılaşma sürecinden beri kadınların hep bu "gelenek" ve "modernlik" arasında yürümek zorunda olduklarından bahsetmektedir (Kadioğlu, 1993). Bu arada kalmış tanımlamalar ya da tasvirler, ahlâk, edep ve iffet

³ Bkz. Pınar İlkaracan, "Ziya Gökalp'ten Muhafazakar Demokrasi'ye Cumhuriyet Döneminde Ahlâk Kurgulamaları", **Amargi**, Sayı 9, Yaz 2008, ss. 19-21.

⁴ "Kurtulmuş ama özgürleşmemiş" tarifi için bkz. Deniz Kandiyoti, "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case", **Feminist Studies**, Vol. 13, No: 2 Summer 1987, pp. 317-339.

ile ilgili beklentilerin ve sınırların da ucu açıklığına neden olmaktadır. Ahlâksızlık, edepsizlik ve iffetsizlik, toplumsal ve kültürel açıdan kabul görmeyen ve onaylanmayan her davranışın ve sözün tarifi olabilmektedir. Bu tarifler, cinsel çağrışımlarda da bulunmakta ve aslında doğrudan yine kadının bedeni ile ilgili tasarrufları üzerinde belirleyici olmaya çalışmaktadır.

Ahlâk ve edep alanına giren tanımlamalar ve tarifler yapılırken alanın oldukça geniş tutulması ve bu tanım ve tariflere cinsel içeriğin belirgin bir şekilde dahil edilmesi, tahmin edilmesi zor olmayacak şekilde kadının yalnızca bedeni üzerinde değil, yaşamsal devamlılığı üzerinde de katı bir baskı mekanizmasının işlemesine neden olmaktadır. Erkekler, çoğunlukla bu ahlâk ve edep ile ilgili kurallardan tenzih edilmekte ve bu dışarıda bırakma işlemi, "ayıp"ların kadınlara kalması ile sonuçlanmaktadır. Zira Cumhuriyet'in de idealindeki kadın, bu "ayıp"ları bilen, başka bir ifadeyle "aşırılık"lardan uzak duran bir kadındır. Kadioğlu'na göre, Cumhuriyet'in yaratmaya çalıştığı "yeni kadın", Batı'daki "feminen" hemcinslerle tamamen aykırılık içerisinde bir kadın imajına yaslanmaktaydı ve Batılı kadın, cinsel açıdan sahip olduğu özgürlük ve serbestlik nedeniyle ve yaptığı abartılı makyajı nedeniyle eleştirilen bir kadındı (Kadioğlu, 1998: 95). Deniz Kandiyoti'ye (1997: 179) göre de Cumhuriyet'in "yeni kadın"ı "koyu renkli kostüm, kısa saç ve makyajsız yüz" ile ortaya çıktı ve bu görüntü, yalnızca çalışma hayatına katılımından dolayı süse vakti olmadığını göstermekle kalmıyordu hem de "güçlü bir sembolik zırh" görevi de üstleniyordu. Dolayısıyla aslında hukuki ve siyasal birtakım düzenlemelere rağmen yaratılmak istenen bu kadın, mikro ya da makro iktidarlar tarafından belirlenmiş "abartı"dan, "aşırılık"lardan ve "ayıp"lardan kaçınması istenen bir kadın olmaktadır. Cumhuriyet dönemi modernleşme hamleleri ile birlikte genel olarak "aşırılık"tan kaçınma hallerinin övgüsü bu şekilde ortaya çıksa da aslında yalnızca bu modernleşme sürecinin reformlarının değil, Osmanlı son döneminden itibaren imparatorluğu kurtarma gayreti içerisinde olan ideolojilerin de kadın ve aile üzerine tartışmaları mevcuttu ve yine Kandiyoti'nin (1997: 215) de belirttiği gibi İslamcılar da Batıcılar da kadınların konumunu toplumun ahlâki sağlığının belirtisi olarak kullanmışlardır.

Türkiye'de "kadın olmak" ve "kadınlık deneyimi", yukarıda bahsedildiği üzere süreklilik gösteren bir "denge" keşfini ya da bu denge kaybının neler olduğunu açıklayan ilkelerin anlaşılmasını gerektirmektedir. Ataerkil yapı ve dil açısından, bu "denge"nin sağlanmasının ve yaşamın her kesitinde uygulanmasının, kadının lehine sonuçları olduğu ileri

sürülmektedir. Zira "aşırılık", hemen her mevzu için geçerli olarak sunulduğu üzere olumlu anlamlara sahip değildir ve "aşırılık" içerisinde bulunmanın mutluluk getirmesi beklenmemekte, aksine "denge"yi yakalayamamanın bireysel ve toplumsal riskleri sıralanmaktadır. Aslında bu "denge"nin sağlanması ve "aşırılık"lardan kaçınma hallerinin, toplumsal cinsiyet rolleri ile de yakın bir ilişki içerisinde olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Zira bu rollere uygun davranma ve bu rollerin davranış kalıplarını benimseme, "denge" anlamına gelecek şekilde kullanılabilir. Ancak bu roller tanımlanırken ve her defasında yeniden aktarılırken; yani "denge" ya da "aşırılık"lardan kaçınma arayışı ortaya konarken cinsiyet eşitsizliği belirginleşmekte ve kadının davranış şeklini ve görüntüsünü sınırlama eğilimi güç kazanmaktadır. Eril dil, kadının makyajından, kıyafetinde, gülüşüne ve sesinin yüksekliğine kadar "aşırılık"tan kaçınmasının önemini ahlâka ve edebe uygunsuzluk açısından ele almaktadır.

2. "Tahrik Olan Erkekler" ve "Mini Etek Giyen Kadınlar"

Ahlâk ve edep, genellikle kadına dair alanların/rollerin üzerine söylenen sözlerin ve işlenen temaların içerisine yerleştirilmekte ve günümüzde oldukça geniş bir anlam çerçevesine ve çağrışımlarına sahip olacak şekilde kullanılmaktadır. Özellikle kadının kamusal alandaki pratikleri üzerinden somutluğu elde edilmiş ahlâklı/ahlâksız, edepli/edebsiz örnekleri izlenebilmektedir. Toplumsal ve politik olarak tanımlama isteği, kadının özgürlüğü ve bireyselliği ile ilgili alanlara yönelik çok daha güçlü bir şekilde gelmekte ve erkek egemen dil, kadının özel ve kamusal hayattaki deneyimlerine dair kısıtlayıcı etkilerde bulunacak şekilde argümanlar üretmekte ve bu argümanlarına meşruiyet zemini yaratmaya çalışmaktadır. "Tahrik olan erkekler" ve "mini etek giyen kadınlar"⁵, bu argümanların ve meşruiyet arayışlarının genel olarak iki temel başlığını yansıtmaktadır. Tahrik olan erkeklerin masumiyeti tartışma götürmez bir gerçeklik içerisinde sunulmaktayken; mini etek giyen bir kadın ise erkeğin saf masumiyetini yok etmektedir. Bu iki temel adlandırma,

⁵ Mini etek ile ilgili olumsuz ve tepkisel bir dile İslamcı kadın aktörlerde de rastlanmaktadır. Mini etek, özellikle 1960'ların sonlarından itibaren ortaya çıkmaya başlayan İslamcı kadınlarda cemiyetin huzuru ve düzeni açısından tehditkâr bulunmaktadır. Bu konuda bkz. Emel Çokoğullar Bozaslan, **1967'den 2000'lere Değişen İslamcı Kadın Kimliği: Cemiyetin Kurtarılmasından Bireysel Yaşam Kaygılarına Doğru**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

meşrulaştırma ve dışarıda bırakma çabası, ahlâk ve edep tartışmalarının bir diğer önemli dayanağını oluşturmaktadır. Erkeğin, kadının kıyafetinden ötürü tahrik olması kadının herhangi farklı bir eylemde bulunup bulunmadığına bakılmaksızın ahlâksız ve edepsiz şeklinde anılmasına yeterli olmaktadır. Kadın bedenine dair birtakım özellikler, ataerkil kategorilere yerleştirilerek tanımlanmakta ve bu kategoriler eşliğinde adlandırma süreci başlatılmaktadır. "Eksiklik" ve "hafiflik", bu adlandırma sürecinde en sık rastlananlar arasında yer almaktadır. Nitekim bilindiği üzere ataerki, gücünü ve etkinliğini çoğu zaman bu tarifleri ve adlandırmaları yaparak kurmaya ve sürdürmeye çalışmaktadır.

Erkeğin tahrik olması, özellikle İslami yaşam tarzını benimseyen ve kendisini dindar olarak tanımlayan bireyler için oldukça önemli bir problemdir çünkü bu durum, dini açıdan farklı boyutları ile birlikte değerlendirilmekte ve toplumsal kaygılar da bu değerlendirmelere dahil edilmektedir. Kadının, bu tahrikteki rolü tartışılmakta ve aslında sorunun yaşanmasına neden olan aktörler ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu aktörlerin rolü araştırılırken öncelikle kadının ahlâka ve edebe aykırılık oluşturacak bir tavrının ya da görüntüsünün olup olmadığı incelenmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi, mini etek olarak karşımıza çıkan imleme bu aykırılığın göstergesi şeklinde belirlemekte çünkü burada kadının yapmaması gerektiği ileri sürülen bir "aşırılık" söz konusu olmaktadır. Bu "aşırılık" da eteğin kısalığı ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Kadının kıyafeti ile ilgili bir "aşırılık"tan kaçınmamasının, hem dinsel hem de toplumsal açıdan istenmeyen sonuçları olacağı üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Gerçekten de kıyafet, diğer birçok mevzuyu talileştirebilecek nispette önemli kabul edilmektedir. Kadının ne giydiği ve nerelerinin kapalı ya da açık olduğu başlı başına bir problem şeklinde ele alınmakta ve diğer başka problemlerin de kaynağı olabilecek nitelikte olduğundan bahsedilmektedir.

Erkek egemen yapı sürekli huzurunun güvenceye alınabilmesi açısından kadının ahlâklı ve edepli olmasının çok daha öncelikli ve zorunlu olduğu düşüncesini öne çıkarmaktadır. Kadının bedensel ve zihinsel varlığına dair oldukça geniş bir "beklentiler alanı" tanımlanmakta ve bu alanın eyleme yetisi aracılığıyla ortaya çıkan sonuçlar, erkek egemen iktidar ilişkilerinin lehine olmaktadır. Bu "beklentiler alanı", kadını toplumsal ve siyasal açıdan güçsüzlüğünü pekiştirici ve özgürlüğünü sınırlayıcı etkiler yaratacak nitelikte şekillenmekte, tarihsel ve evrensel ortaklaşmalardan de kendisine enerji sağlamaktadır. Kadınlık ve kadın cinselliği, "beklentiler alanı"nın özünü oluşturmakta ve cinsiyetçilik, tehditkâr politik söylem ile

toplumsal ilişkilerin içerisine yerleştirilmektedir. Ahlâk ve edep ile ilgili ritüellerin ya da inançların yanına, bu kez kutsal anlamları da öne çıkarılarak namus kavramı da eklenmektedir. Yine kadın bedenine yönelik sembolleştirilen ve yerleşik hale getirilen konumlandırma süreci ile karşılaşmaktadır. Kadın, "namus" olarak sahiplenilen ve özneliği yok edilen bir iktidar ilişkisi içerisinde yerleşik hale gelmektedir. Bu iktidar ilişkisinin hiyerarşik ve nesneleştirilen karakterinin kabulünün reddi, "namussuzluk" olabilmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, ahlâk ve edep ile ilgili talep edilenlerin ya da ideal olarak gösterilenlerin namus kavramı ile yakın bir bağ kurduklarını da söyleyebilmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, bir kadın ahlâklı ve edepli ise aynı zamanda namuslu da olmaktadır.

3. Buraya ait değilsin: Erkeksi Öfke

Feminist kuramcılar tarafından genel olarak belirtildiği üzere, erkek egemen yapı, kadının ikincil konumunu meşrulaştırmakta ve "doğal"laştırmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği, toplumsal ilişkiler ve gündelik yaşamın içerisinde "normal" olarak adlandırılan kalıplar içerisine yerleştirilmektedir. Görünmez kılınmaya çalışılan bu eşitsizlik, kadın-erkek arasında kurulan iktidar ilişkisini ve erkeğin üstünlüğü iddiasını tekrar etmektedir. Kadının olmaması gereken alanlar/mekanlar tanımlanmakta ve bu alanlarda/mekanlarda bulunmasının erkeksi öfkesi yansıtılmaktadır. Bu erkeksi öfke, kadının ait olmadığı ileri sürülen alanda/mekanda bulunması nedeniyle ortaya çıkmakta ve kadının, mahcubiyete ve kendisini kısıtlanmış hissetmesine neden olabilecek duygu katmanlarının içerisine girmesine neden olmaktadır. Genel olarak erkeksi öfke, söz konusu bu kısıtlama ve sınırlandırma eylemini de ahlâk ve edep kavramlarından yararlanarak gerçekleştirmektedir. Ortaya çıkan aykırılık, toplumsal düzene yönelik bir sorun olarak ele alınmakta ve kolaylıkla ahlâksızlık ve edepsizlik olarak adlandırılmaktadır. Bu ait olmama düşüncesi, bazen kadının bulunduğu meslek dalı ile ilgili olabildiği gibi yaptığı iş fark etmeksizin sadece çalışma yaşamına katılmasına yönelik de gelişebilmektedir. Erkeksi öfke, bir kriz olarak adlandırılan sürecin aşılması ya da bu krizin olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi sonucunda ortaya çıkabildiği gibi ideolojik nedenlerle de gelişmektedir. Gerekçelerin görünüm itibariyle farklılaşması, öfkenin şiddetinde de değişim yaratmaktadır. Örneğin bu erkeksi öfkenin cinsiyetçi karakteri, çoğunlukla muhafazakâr ve İslamcı kesimde öne çıkmakta ve oldukça belirgin tonlarda toplumsal ve dinsel kaygılar üzerinde durulduğu görülmektedir. Modernleşme dinamikleri ve

dolayısıyla ülkede yaşanan iktisadi, toplumsal ve kültürel değişimlerin de etkisiyle, sıklıkla vurgulandığı üzere, özellikle İslamcı kesimde kadını evin dışında da görmeye "tahammül" ya da "tolere etme" eğilimi söz konusu olsa da kadını, kendi bulunabildikleri mekanlarda/alanlarda görmek istememe ya da oraya "yakıştırmama" tavrı etkisini sürdürmeye devam etmektedir.

Erkeksi öfke, yukarıda bahsedildiği üzere kadının yanlış/hatalı konumuna yönelik bir itiraz geliştirmektedir. Bu konumlanış, farklı boyutlarıyla değerlendirilerek ele alınmakta ve kadının olmaması gerektiği düşünülen yerde oluşunun aslında kabul edilmediği/onaylanmadığı açıkça beyan edilmektedir.⁶ Çoğunlukla da kadının bu konumu, edep eksikliği ve terbiye zafiyeti olarak tanımlanmaya çalışılmakta ve bu tanımlama, genellikle dinsel davranışlarıyla öne çıkan bireylerde gözlemlenmektedir. Söz konusu bu tanımlama ve ısrarlı bir dille bir yere yerleştirme arzusu, erkeğin sarsıldığı düşünülen egemenliğin yeniden kurulması amacını taşımaktadır. Adlandırılması ya da eksiklik ve zafiyet şeklinde nitelendirilmesi, egemenliğin hem mevcut sorunsuz hallerinin sürekliliğinin sağlanması hem de bu egemenliğe yönelecek muhtemel tehditlerin ortaya çıkmasının önlenmesi adına önemli kabul edilmektedir.

Kadını ev içinde konumlandıran dolayısıyla da ev içinde olmayan kadını, kendi alanının ihlali olarak değerlendiren ataerki, bu öfkesini yansıtarak kadına yönelik şiddet de uygulamaktadır. Bu şiddet çoğu zaman görünmez kılınmakta ve özellikle çalışma yaşamında bu görünmezlik oldukça başarılı bir şekilde sağlanmaktadır. Bu şiddet türü, çalışma ortamının muhtemel ve olağan sürtüşmeleri olarak değerlendirilerek sıradanlaştırılmaktadır. Erkeksi öfkenin ve dolayısıyla şiddetin boyutu, erkeğin egemenliğini ilan edemediği ve kendisini "yetersizlik" içerisinde

⁶ Kadının kamusal alandaki varlığı dahi erkek egemen yapının zaman zaman tahammül sınırlarının zorlandığı noktalar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla öfkesi, bazen salt bu bulunma haline yönelik de gerçekleşmektedir. Kadının kamusal alandaki varlığı, ataerkinin kamusal alanın eril olduğunu düşündüğü özüne yönelik açık bir ihlal olarak değerlendirilebilmektedir. Bu ihlal vurgusu ile şekillenen kavrayış, dini argümanlarla da güçlendirilerek açıklanmaya çalışılmaktadır. Fitrat tartışmaları, bu ihlal fikrine kaynak oluşturabilmektedir. Genel ve basit ifadesiyle, kadının tanrı tarafından yaratıldığı özellikleri nedeniyle yapması ve yapmaması gereken birtakım davranışların varlığı üzerinde duran fitrat kavramı, kadının ev içi yaşamını ve bu ev içi yaşamda yerine getirmesi malum iş ve hizmet alanına yönelik bir tartışma yaratmaktadır.

tanımladığı kriz anında çok daha katılaşılmaktadır. Bu "yetersizlik" hissinin ortadan kaldırılabilmesi için de kadın, baskılanmaya ve sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Baskılama ve sınırlandırma aracı olarak da ahlâka ve edebe dair beklentilerin yerine getirilmediği savı kullanılmaktadır. Böylece hem kadına yönelik şiddet görünmez hale gelmekte hem de erkeğin "yetersizlik" hissi ortadan kaldırılmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'de ahlâk ve edep tartışmaları, daha ziyade kadını temel alarak gerçekleşmekte, öyle ki bu temellendirme nedeniyle bazen kavramsal içerikleri itibariyle çelişkili tanımlamalar ve adlandırmalar ile karşılaşılabilir. Ahlâk ve edep ile ilgili, toplumsal, dinsel ve kültürel sınırlar ortaya koyulurken ve özellikle "beklentiler alanı" incelenirken öncelikle kadına dair referanslar ve varsayımlar üzerinde durulmaktadır. Bu "beklentiler alanı", kadının özel ve kamusal hayatı ile ilgili oldukça geniş yorumlar geliştirmekte ve bireyselliğini onaylamaktan oldukça uzaklaşmaktadır. Kadını, toplum ve aile içerisinde beklenen rol ve görevleri ile kabul edilebilir görürken; bu rol ve görevlerine aksi yönde hareket eden kadın(lar)ı da ahlâk ve edep eksikliği/yokluğu ya da aciziyeti ile tanımlayabilmektedir. Ahlâksız ya da edepsiz olma hali/durumu, kapsadığı nitelermelerin ve tanımların genişliği ve aslında belirsizliği nedeniyle kadının yaşamının her yönüne müdahale edilebilir açıklığı da yaratmaktadır. Kadının gündelik yaşamındaki sıradan etkileşim biçimlerinden hayat tarzlarına kadar oldukça geniş bir alan, ataerkinin ahlâk ve edep ile ilgili adlandırmaları/tarifleri ve ritüelleri nedeniyle kontrole açık hale geldiği gibi bu kontrolün toplumsal, kültürel ve dini birtakım gerekçelerle meşrulaştırıldığı da görülmektedir. Türkiye'de kadının uzak durması gereken bazı "aşırılık"lar da tanımlanmakta ve söz konusu bu "aşırılık"lar, yine kadının bedeni ve giyimi ile ilgili kararlarına yönelik ortaya konmaktadır.

Kadını o alana/mekana ait görmeme ve kadının orada bulunmasının hata/yanlış olduğunun erkek egemen dil tarafından üretildiği görülmektedir. Erkek egemen dil, kadını özgürleştirici ve cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan politik yöntemleri, ahlâk ve edep ile ilgili geliştirilen "ayıplar dizgesi"nden yararlanarak sınırlı bir alana çekmektedir. Kadının yaşamını kuşatan ve hemen her alana dair "kötü" ve "çirkin" olanı tanımlayan "ayıplar dizgesi" bulunmaktadır. Bu "ayıplar dizgesi" de kadının yapamayacağı işler başta olmak üzere bulunamayacağı alanlara kadar kadının doğasının gereklilikleri

öncüllerine ve varsayımlarına atıfta bulunarak işlemektedir. Birbiri ile yakından ve hatta doğrudan bağlantılı olan ahlak, edep ve ayıp alanı, kadının özneliğini ve bu özneliğe dair gelişen politik duruşu da olumsuzlamaktadır.

KAYNAKÇA

Çokoğullar Bozaslan, E. (2012). 1967'den 2000'lere Değişen İslamcı Kadın

Kimliği: Cemiyetin Kurtarılmasından Bireysel Yaşam Kaygılarına

Doğru, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İlkkaracan, P. (2008). "Ziya Gökalp'ten Muhafazakar Demokrasi'ye Cumhuriyet

Döneminde Ahlâk Kurgulamaları", Amargi, Sayı 9, Yaz 2008, ss. 19-21.

Kadıoğlu, A. (1993). "Alaturkalık ile İffetsizlik Arasında Birey Olarak Kadın", Görüş, No: 9, Mayıs 1993, ss. 58-62.

Kadıoğlu, A. (1998). "Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin

Nesnesi Olarak Türk Kadınları", Ed. Ayşe Berktaş Hacimirzaoğlu, 75

Yıldı Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 89-101.

Kandiyoti, D. (1987). "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case", Feminist Studies, Vol. 13, No: 2, Summer 1987, pp. 317-338.

Kandiyoti, D. (1997). Cariyeler Bacılar Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal

Dönüşümler, Çev. Aksu Bora ve Fevziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay, Metis Yayınları, İstanbul.

Najmabadi, A. (1991). "Hazards of Modernity and Morality: Women,

State and Ideology in Contemporary Iran", Der. Deniz Kandiyoti, Women, Islam and the State, Temple University Press, Londra.

Özman, A. (2006). "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nu Yeniden Okumak: Cinsi

Latifin Ölümü ya da Erkekliğe Methiye", Toplum ve Bilim, 2006, Sayı 107.

Sancar, S. (2012). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet,
Kadınlar Aile Kurar, İletişim Yayınları, İstanbul.

**TÜRKİYE'DE KADININ "AHLÂK" ve "EDEP" ODAKLI YAŞAMI:
AYIP DENEN BİR ŞEY VAR!**

5.BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET VE HEMŞİRELİK MESLEĞİ

Doç.Dr. Fatma BAŞAR

TOPLUMSAL CİNSİYET VE HEMŞİRELİK MESLEĞİ

Fatma BAŞAR

*Doç.Dr., Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği ABD, Kütahya*

1. GİRİŞ

Toplumlar, uzun süredir belli mesleklerin belli cinsiyetlere özgü olduğuna yönelik bir takım algılara sahiptirler. Son yıllarda bu algılar değişmeye başlamıştır. Ancak kadın nüfusun egemen olduğu mesleklerde bu durum hala aşılamamıştır. Özellikle hemşirelik alanında bu durum oldukça belirgindir (1). Antik Yunan, Roma ve Hindistan'da ilk hemşirelerin erkek olduğu belirtilmektedir (2). Ancak, geçmiş yüzyıllarda erkeklerin hemşireliğin gelişimine katkıları toplum tarafından tanınmamıştır. Florence Nightingale ile modern hemşireliğin gelişiminden sonra, hemşireliğin merkezine kadın yerleştirilmiş ve kadına yakışan bir meslek olarak algılanmaya başlamıştır (1). Kadınlar, sıcak, arkadaş canlısı, etkileyici ve duygusal olarak destekleyici olma gibi özelliklerle ilişkilendirilirken, erkekler ise bağımsız, iddialı, rekabetçi ve saldırgan olma gibi özelliklerle ilişkilendirilmektedir. Erkeklerle ve kadınlara atfedilen ailevi ve mesleki rollerdeki farklılıklar davranışlar ve beklentilerin temelini oluşturmaktadır (3). Toplumsal cinsiyet rolüne bağlı olarak belli cinsiyetleri belli mesleki pozisyonlarda yer almaya zorlamaktadır. Hemşirelik mesleği de bu durumdan etkilenen meslekler arasındadır ve erkek hemşireler birçok zorluklarla karşılaşmaktadır (4). Hemşireliğin sosyal imajı, kültürel olarak hemşireliği bir kadın mesleği olarak gördüğü için, erkekleri hemşireliği bir meslek olarak tercih etmekten uzaklaştırmıştır (5). Son 10 yılda hemşirelik mesleğine giren erkeklerde artış olmasına rağmen, bu artış küçük ve yavaş bir yükseliştir. ABD'de erkek hemşireler hemşirelikteki iş gücünün %9,6'sını oluşturmaktadır (6).

2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE HEMŞİRELİK MESLEĞİ

2.1. Hemşirelik Eğitiminde Erkek Olmak

Hemşirelik mesleği, erkek hemşirelik öğrencileri ile ilgili klişeleştirmelere ve ayrımcılıklara eğilimli bir meslektir (1). Hemşirelik eğitimine başlayan erkekler, neden hemşire olmak istedikleri hakkında alay edilme ve sorgulamalar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca erkek rol modeli ve danışman desteğinin eksikliği de erkeklerin hemşirelik mesleğini tercih etmemelerinde oldukça etkili görülmektedir (7, 8). Erkek hemşirelik öğrencilerinin hemşirelik programlarında azınlık oluşturması öğrencilerin bir takım engellerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Yapılan bir çalışmada erkek hemşirelik öğrencilerinin: “Erkek rol modellerinin veya eğitmenlerinin/mentorlarının eksikliği”, “Hemşirelik müfredatında erkek hemşirelerin tarihinin olmaması”, “Hemşirelik ders kitaplarında hemşirelerin “o (she)” olarak ifade edilmesi” ve “Hemşirelik mesleğinde erkek meslek üyesinin eksikliği” gibi sorunlarla karşılaştıkları belirttikleri görülmüştür (7). Ayrıca bazı erkek hemşirelik öğrencileri özellikle doğum ve jinekoloji klinikleri gibi birimlere olan rotasyonlar için kendilerine nadiren izin verildiğini belirtmektedirler (1). Bu birimlerdeki hastalar genellikle erkek hemşirelerden bakım almayı reddetmektedir (1, 9). Bireyler aynı cinsiyetten kişilerden bakım almayı tercih etmekte ve erkek hemşirelerden bakım aldıkların da şaşırırmaktadırlar (10).

Erkek hemşirelik öğrencilerinin yıpranma oranının kadın hemşirelik öğrencilerinden %28 daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca erkek hemşirelik öğrencilerinin yaşadıkları izolasyon duyguları ve rol çatışması kaynaklı stres nedeniyle hemşirelik programından ayrılma gibi bir sorun mevcuttur (11). Erkek hemşirelik öğrencilerinin hemşirelik öğrencisi olarak deneyimlerinin önündeki engelleri nasıl algıladıkları ve çalışma ortamlarında ve sosyal yaşamlarında bu engelleri nasıl yönettikleri ile ilgili yapılan nitel bir çalışmada, 24 erkek öğrenci ile görüşmeler yapılmıştır. Öğrencilerin hem okulda hem de sosyal yaşamlarında erkek hemşirelik öğrencisi olma ile ilgili sıkıntılar yaşadıkları görülmüştür. Ancak öğrencilerin çoğunun, pozitif düşünme ve başa çıkma stratejileri geliştirerek sorunları yönetme eğiliminde oldukları belirtilmiştir. Hemşirelik öğrencilerinin deneyimlerini tanımlayan bu çalışmada ana temanın “Erkek hemşirelik öğrencisi olmanın yanlış bir yanı yok” olduğu belirlenmiştir (12). 336 kadın ve erkek hemşirelik öğrenci ile yapılan kesitsel bir çalışmada, erkeklerin, kadınlarından daha sık olarak, finansal kısıtlamalar nedeniyle hemşirelik mesleğini seçme

eğiliminde oldukları görülmüştür. Katılımcılar arasında hemşireliğin kadın mesleği olduğu veya erkek hemşirelerin homoseksüel oldukları ile ilgili algılara rastlanmamıştır. Araştırmada hemşirelik mesleğinin statüsünün düşük kabul edilmesinin erkeklerin hemşirelik mesleğini kariyer olarak seçmelerinde engel oluşturduğu tespit edilmiştir (13). Bu engeller, erkek hemşirelik öğrencilerinin eğitimde okulu bırakma veya başarısız olma olasılıklarının bazı nedenleridir. Hemşirelik mesleğinde cinsiyet çeşitliliğini arttırmak için, eğitim ve uygulamada mentor olarak erkek hemşire/eğitimci eksikliğini gidermek gerekmektedir (14).

2.2. Hemşirelik Mesleğinde Erkek Olmak

Hemşirelik mesleği yaygın olarak kadın mesleği olarak görülmektedir. Erkeklerin hemşirelik mesleğine katılım durumu, erkek ve kadının egemen olduğu alanlara yönelik kavramların yanı sıra sosyal ve politik faktörler tarafından da şekillendirilmektedir (15). Hemşire olmanın anlamı, sosyal açıdan şefkatli ve çalışkan bir kadın olarak düşünülmekte ve bu sebeple hemşire olmak isteyen erkekler, erkeklikleri ve/veya cinsel yönelimleri hakkında sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmaktadır (9, 16). Erkeklerin hemşirelik mesleğine girmeleri ve meslekte kalmalarını engelleyen durumun, bir hemşirenin melek, seks sembolü, doktorun elçisi ve özellikle de bir kadın olarak görüldüğü geleneksel algılardan kaynaklandığı belirtilmektedir (16). Kadınların tıp veya mühendislik gibi geleneksel olarak erkek mesleği olarak algılanan meslekleri seçmeleri durumunda sosyal statülerinde artma olduğu düşünülürken, erkeklerin kadın mesleği olarak algılanan hemşirelik mesleğini seçmeleri durumunda sosyal statülerinde düşme olduğuna inanılmaktadır (17). Toplum geleneksel olarak "erkek mesleği" olarak algılanan mesleklere kadının entegrasyonunu kabullenirken, aynı anlayışı geleneksel olarak kadın mesleği olarak algılanan meslekleri seçen erkeklerle göstermemektedir (18). Erkek hemşirelerin cinsiyetleri nedeniyle farklı muameleye maruz kaldıkları durumları incelemek amacıyla 27-42 yaş arasındaki 11 erkek hemşire ile nitel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, hastalar ve diğer sağlık profesyonelleri tarafından, benzersiz, kaliteli hemşirelik bakımı sağlayıcıları olarak kadın meslektaşlarına göre tercih edilme konusunda olumlu deneyimlere sahip olduklarını belirtmişlerdir. Erkek hemşireler bakım verirken hastalara daha nazik davrandıklarını ve kaliteli sağlık hizmeti verebilmek için, doktorlar, laboratuvar personeli ve diğer sağlık personelleri ile tartışmakta daha cesur davrandıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca erkek hemşirelerin erkek oldukları için seminer ya da workshop gibi faaliyetleri gerçekleştirmelerine fırsat tanınmadığı,

donanımlı erkek hemşirelerin üreme sağlığı ile ilgili seminerlere katılma şanslarının yok denecek kadar az olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada erkek hemşirelerin deneyimlerini tanımlayan üç tematik ifade elde edilmiştir; [1]Benzersiz hemşirelik bakımını ifade etmek, [2]Diğer sağlık profesyonelleri tarafından yanlış anlaşılma ve [3]Meslektaşları ve diğer sağlık profesyonelleri tarafından kötü muamele görmek (19). Erkek hemşirelerin, iş yerlerinde yüksek derecede kaygı ve gerginlik yaşadıkları, hastalardan gelen olumsuz tutumlar ve cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle stres altında kalarak mesleği bırakma olasılıklarının yüksek olduğu belirtilmiştir (20, 21). Erkek hemşirelerde iş stresi, başarı motivasyonu ve mesleki tükenmişlik durumlarının incelenmesi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla 121 erkek hemşirenin katılımıyla kesitsel bir çalışma yapılmıştır. Erkek hemşirelerin mesleki tükenmişliğinin iş stresiyle ilişkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca iş yükü, örgütsel etkileşim ve rol çatışmaları dikkate alındığında en büyük iş stresi nedeninin “örgütsel etkileşim” olduğu tespit edilmiştir. Rol çatışmasının ise iş stresinde en az etkiye sahip olduğu görülmüştür (22). Erkek hemşirelere yönelik hasta tutumlarını değerlendirmek amacıyla yapılan başka bir çalışmada ise; katılımcıların %51’inin hemşirelik mesleğinde erkek hemşirelerin varlığı ile ilgili olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülmüştür. Ancak, katılımcıların sadece %10’u erkek hemşirelerden aldıkları bakıma yönelik olumsuz geri bildirimde bulunmuştur (23).

Erkek hemşirelerin oranı son zamanlarda çoğu ülkede artış göstermektedir (6). Bu durum üzerinde dünya çapında hemşire eksikliği ile ilgili olarak, erkekleri hemşirelik mesleğine girmeye teşvik edecek stratejilerin geliştirilmesi etkili olmuştur (16, 24). Özellikle erkeklerin temelde olduğu reklamlar dâhil olmak üzere, erkek hemşirelerin sosyal imajının yeniden yapılandırılması ve okullardaki danışmanların hemşirelik mesleği hakkında yeniden eğitilmesi gibi faaliyetler başvurulan stratejiler arasında yer almaktadır (15, 16). Medikal teknolojinin artan karmaşıklığı ve hemşirelik mesleğinin artan itibarı nedeniyle hemşirelikteki erkek oranının artmaya devam edeceğine inanılmaktadır. Ayrıca hemşirelik mesleğine erkek üyelerin katılımının artırılması ile hemşirelik mesleğinin statüsünün yükseltilmesine önemli ölçüde katkı sağlayabilir (25). İngiltere’deki erkek hemşire oranının %9, Avustralya’da ise yaklaşık %10 olduğu bildirilmiştir (26). Suudi Arabistan’da erkek hemşire oranının %20,2, İspanya’da %16,4, ABD ve Kanada’da %10, Almanya ve İtalya’da %15-20 olduğu belirtilmiştir (27-29). Türkiye’de ise erkek hemşire sayısına yönelik net veriler elde

bulunmamaktadır. ‘‘Rakamlar Ne Diyor? 2016’’ verilerine göre, 2014 yılında çalışan hemşire sayısının 142.432 olduğu belirtilmiştir (30).

Erkeklerin hemşirelik mesleğinde kalmalarını sağlayan olumlu deneyimleri de vardır. Bakım verdikleri hastalarının hayatında bir farklılık oluşturmanın önemli bir kişisel ödül olduğu belirtilmiştir. Ayrıca hemşireliğin kadın ağırlıklı bir meslek olmasından dolayı, hemşirelik mesleğinde yer alan erkek hemşirelerin mesleğe daha fazla erkek hemşirenin katılmasında temsilci rol oynamalarının kişisel motivasyonların artırılmasında önemli olduğu ifade edilmiştir (31). Erkek hemşirelerin hemşirelik mesleğini tercih etmelerinin en yaygın nedenlerinin kariyer fırsatı, maaş ve iş güvenliği olduğu belirtilmiştir. Erkeklerin hemşirelik mesleğini tercih etmesinde en büyük engelin ise toplumun hemşireliği kadın odaklı bir meslek olduğu düşüncesidir (16). Erkeklerin hemşirelik mesleğine dâhil edilmesi için, hemşireliği kariyer olarak seçmelerinin nedenlerini araştırmak gerekmektedir. Ayrıca hemşirelik mesleğini icra eden erkek hemşirelerinin meslekte kalma nedenleri de irdelenmelidir (32). Erkek hemşirelerin hemşirelik mesleğini kariyer olarak seçme ve mesleğe devam etme nedenlerinin araştırıldığı nitel bir çalışmada; erkek hemşirelerin hemşirelik mesleğini seçme ve devam etmelerine neden olan faktörler arasında, iş güvenliği ve yaratıcı aşkına başkalarına yardımcı olma arzusu olduğu görülmüştür. Meslekten ayrılmanın temel nedeninin ise toplumun hemşirelik mesleğini kadınsı bir disiplin olarak algılaması olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların hemşirelik mesleğini hem kadın hem de erkekler için uygun bir meslek olarak tanımladığı belirtilmiştir (24). Tüm bu engeller aşıldıktan sonra erkek hemşirelerde, elektrokardiyogram, kateterizasyon ve smear alma gibi kadın hastaların kişisel ve samimi bakımlarını yapabilecek duruma gelebilirler (33, 34).

KAYNAKLAR

1. Meadus RJ, Twomey JC. Men student nurses: the nursing education experience. Nursing forum. 2011;46(4):269-79.
2. O'Lynn C. A man's guide to a nursing career. New York: Springer Publishing Company; 2013.
3. Eagly AH. Sex differences in social behavior: A social-role interpretation. New Jersey: Lawrence Erlbaum: Hillsdale; 1987.
4. Clow KA, Ricciardelli R, Bartfay WJ. Attitudes and stereotypes of male and female nurses: The influence of social roles and ambivalent sexism. Canadian Journal of Behavioural Science. 2014;46(3):446-55.

5. Hollup O. The impact of gender, culture, and sexuality on Mauritian nursing: Nursing as a non-gendered occupational identity or masculine field? Qualitative study. *International journal of nursing studies*. 2014;51(5):752-60.
6. Bureau's Industry and Occupation Statistics. Men in Nursing Occupations-Census 2013 [updated May 30, 2017. Available from: https://www.census.gov/content/dam/Census/library/working-papers/2013/acs/2013_Landivar_02.pdf.
7. O'Lynn CE. Gender-based barriers for male students in nursing education programs: prevalence and perceived importance. *The Journal of nursing education*. 2004;43(5):229-36.
8. Bell-Scriber MJ. Warming the nursing education climate for traditional-age learners who are male. *Nursing education perspectives*. 2008;29(3):143-50.
9. Smith JS. Exploring the challenges for nontraditional male students transitioning into a nursing program. *The Journal of nursing education*. 2006;45(7):263-9.
10. Nikbakht-Nasrabadi A, Emami A. Perceptions of nursing practice in Iran. *Nursing Outlook*. 2006;54(6):320-7.
11. Pryjmachuk S, Easton K, Littlewood A. Nurse education: factors associated with attrition. *Journal of advanced nursing*. 2009;65(1):149-60.
12. Yang CI, Yu HY, Chin YF, Lee LH. There is nothing wrong with being a nurse: The experiences of male nursing students in Taiwan. *Japan journal of nursing science : JJNS*. 2017;14(4):332-40.
13. Ashkenazi L, Livshiz-Riven I, Romem P, Grinstein-Cohen O. Male Nurses in Israel: Barriers, Motivation, and How They Are Perceived by Nursing Students. *Journal of professional nursing : official journal of the American Association of Colleges of Nursing*. 2017;33(2):162-9.
14. Kronsberg S, Bouret JR, Liners-Brett A. Lived experiences of male nurses: Dire consequences for the nursing profession. *Journal of Nursing Education and Practice*. 2018;8(1):46-53.
15. Evans J. Men nurses: a historical and feminist perspective. *Journal of advanced nursing*. 2004;47(3):321-8.
16. Meadus RJ, Twomey JC. Men in nursing: making the right choice. *The Canadian nurse*. 2007;103(2):13-6.
17. McMurry TB. The image of male nurses and nursing leadership mobility. *Nursing forum*. 2011;46(1):22-8.
18. Heppner MJ, Heppner PP. On Men and Work: Taking the Road Less Traveled. *Journal of Career Development*. 2009;36(1):49-67.
19. Achora S. Conflicting image: Experience of male nurses in a Uganda's hospital. *International Journal of Africa Nursing Sciences*. 2016;5:24-8.
20. Evans JA. Cautious caregivers: gender stereotypes and the sexualization of men nurses' touch. *Journal of advanced nursing*. 2002;40(4):441-8.

21. Lou JH, Yu HY, Hsu HY, Dai HD. A study of role stress, organizational commitment and intention to quit among male nurses in southern Taiwan. The journal of nursing research : JNR. 2007;15(1):43-53.
22. Hsu HY, Chen SH, Yu HY, Lou JH. Job stress, achievement motivation and occupational burnout among male nurses. Journal of advanced nursing. 2010;66(7):1592-601.
23. Adeyemi-Adelanwa O, Barton-Gooden A, Dawkins P, Lindo JL. Attitudes of patients towards being cared for by male nurses in a Jamaican hospital. Applied nursing research : ANR. 2016;29:140-3.
24. Zamanzadeh V, Azadi A, Valizadeh L, Keogh B, Monadi M, Negarandeh R. Choosing and remaining in nursing: Iranian male nurses' perspectives. Contemporary nurse. 2013;45(2):220-7.
25. Yu X. Men in Nursing: Origin, Career Path, and Benefits to Nursing as a Profession. Home Health Care Management & Practice. 2008;21(1):72-3.
26. Weaver R, Ferguson C, Wilbourn M, Salamonsen Y. Men in nursing on television: exposing and reinforcing stereotypes. Journal of advanced nursing. 2014;70(4):833-42.
27. Alghamdi MG, Urden LD. Transforming the nursing profession in Saudi Arabia. Journal of nursing management. 2016;24(1):E95-e100.
28. Liminana-Gras R, Sanchez-Lopez MP, Saavedra-San Roman AI, Corbalan-Berna FJ. Health and Gender in Female-Dominated Occupations: The Case of Male Nurses. The Journal of Men's Studies. 2013;21(2):135-48.
29. Huang CC, Kuo YL. [The development and current status of men in the nursing profession]. Hu li za zhi The journal of nursing. 2011;58(6):90-5.
30. TÜİK. Rakamlar Ne Diyor? Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası; 2016 [Available from: <http://www.salihlitso.org.tr/uploaded/dosyalar/Dokuman.pdf>.
31. Rajacich D, Kane D, Williston C, Cameron S. If they do call you a nurse, it is always a "male nurse": experiences of men in the nursing profession. Nursing forum. 2013;48(1):71-80.
32. Mooney M, Glacken M, O'Brien F. Choosing nursing as a career: a qualitative study. Nurse education today. 2008;28(3):385-92.
33. Wolfenden J. Men in Nursing. The Internet Journal of Allied Health Sciences and Practice. 2011;9(2):1-6.
34. MacWilliams BR, Schmidt B, Bleich MR. Men in nursing. The American journal of nursing. 2013;113(1):38-44; quiz 5.

6.BÖLÜM

KADIN VE EDEBİYAT

Dr.Gamze SOMUNCUOĞLU ÖZOT

KADIN VE EDEBİYAT

WOMEN AND LITERATURE

Gamze SOMUNCUOĞLU ÖZOT

Dr., Aksaray Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

GİRİŞ

Avrupalı Brontë kardeşler herkes tarafından tanınan ve yazarlıklarıyla ün yapmış üç kız kardeşidir. Brontë'ler yazdıkları eserleri erkek isimleriyle yayımlamış olmalarıyla dikkat çekmişlerdir. 1800'lü yılların ilk yarısında eserlerini vermeye başlayan İngiliz edebiyatının önemli isimlerinde olan kardeşler kendi imzalarıyla kitap çıkaracak olurlarsa karşılaşacakları engelleri tahmin etmiş olacaklar ki böyle bir girişimde bulunmuşlar. “Jane Eyre” ve “Uğultulu Tepeler”i takma erkek adları kullanarak (Currer, Ellis, Acton Bell) yayınlamışlardır. Kadın olduklarını açıklamak istemediklerini; çünkü kadın yazarların ön yargıyla okuduklarını düşündüklerini söylemişlerdir. Batıda kadın hakları arayışı ve feminist hareket erken bir dönemde olmamıştır. Oysaki medeniyet, demokrasi, hak, hukuk, eşitlik, özgürlük gibi kavramları tüm dünya Fransızlardan öğrenmişti.

Dünya tarihi düşünüldüğü zaman her ne kadar gecikmeli de olsa Fransa'da kadınlara seçme ve seçilme hakkı 1945 yılında verilmiştir. Amerika kıtasında kadın varlığının yoğun olmasından dolayı Amerikan kadını 1890'larda ülkenin üçte birinde seçim hakkını elde etmiş, 1919'da ise Wilson'un desteği ile erkeklerle aynı haklara sahip olmuştur. İngiltere'de kadın hareketleri 19. yüzyılda başlamıştır. Kadınlara neredeyse yüz yıl sonra, 1918'de seçim hakkı verilmiştir. Almanya'da ise kadın hakları ile mücadele 1848'de başlamıştır. 1865'te kurulan Alman Kadınlar Birliği'nin sistemli mücadelesine rağmen; kadınlara seçim hakkı ancak 1918'de verilmiş, kadın-erkek eşitliği yasası ise 1948'de çıkarılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimleri çerçevesinde Türk kadınına 1930'da oy kullanma ve belediye seçimlerinde aday olma, 1933'te muhtarlık seçimlerine katılma, 1934 yılında ise seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (Avcı; 228-229). Ancak bu noktada hemen belirtmek gerekir ki kadın hakları ile ilgili düzenlemeler Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren yürürlüğe sokulmuştur. Osmanlı Devleti'nde kadınların içinde buldukları durum Tanzimat'tan sonra tartışılmaya başlanmış kadın haklarını savunan, kadınların bilinçlenmesini amaçlayan ya da güncel konularda kadınları aydınlatan pek çok dergi ve mecmua yayımlanmaya başlamıştır. 1869'da kadınlara yönelik ilk yayın Terakki-i Muhadderat yayımlanır. 1895-1908 arasında Hanımlara Mahsus Gazete yayımlanır. Fatma Aliye Hanım ve Şair Nigar Hanım gibi isimler bu dergide yazılarını yayımlamışlardır. Dergide ele alınan konular, kadınlara öğrenim hakkı, çalışma olanaklarının verilmesi, çok eşliliğin önlenmesi ve kadın erkek eşitliğidir. Bu yayınların da etkisiyle kadınlar kendi içlerinde özgüven geliştirmiş ve sosyalleşmiş, Tanzimat'a kadar belirli bir mesleği olmayan kadına çalışma hakkı tanınmıştır (Avcı; 230-31).

Kadının öteki olarak algılanışı, çocuk doğurmak, yemek ve temizlik yapmak için var olduğuna ilişkin eril kanı evrensel olmakla birlikte, Avrupa'da başlayan kadın hareketlerinin kısa bir süre içinde yıkılış sürecindeki Osmanlı'da yankı bulması ilginçtir. Bunun en önemli sebebi eski Türk kültüründe kadının yeri ve kolektif bilinçte kadının kodlanması olsa gerektir. Nitekim Ziya Gökalp'in şu sözleri bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir.

Eski Türkler hem demokrat hem de feminist idiler. Zaten demokrat olan cemiyetler, umumiyetle feminist olurlar. Eski Türklerde kadınlar umumen (amazon) idiler. Cündilik, silahşörlük, kahramanlık Türk erkekleri kadar Türk kadınlarında da vardı. Kadınlar doğrudan doğruya hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabilirler. Alelâde ailelerde de, ev müştereken, karı ile kocanın ikisine aitti. Çocuklar üzerindeki velayet-i hassa, baba kadar anaya da aitti.

Erkek daima karısına hürmet eder, onu arabaya bindirerek kendisi arabanın arkasında, yaya yürürdü. Şövalyelik, eski Türklerde umumi bir seciye idi. Feminizm de Türklerin en esaslı şiarı idi. Kadınlar, emvâle(taşınır-taşınmaz mal) tasarruf ettikleri gibi dirliklere, zeametlere, haslara malikânelere de mâlik olabilirdi. Eski kavimler arasında hiçbir kavim Türkler kadar, kadın rahtına(raht=sexe) hukuk vermemişler ve hürmet göstermemişlerdir. (Ziya Gökalp 1990:159-160)

Görüldüğü üzere eski Türk kültüründe kadın-erkek eşitliği toplumsal yapının doğal özellikleri arasında yer alıyordu. Aynı dönemlerde Avrupa’da bırakın eşitliği kadınların ezildiği, ikinci sınıf insan muamelesi gördüğü tarihsel bir gerçektir. Türk tarihinde de Selçuklu Devleti’yle birlikte kadının sosyal hayat içinden yavaş yavaş çekildiği, Osmanlı’nın özellikle son dönemlerinde ise kapalı alanlara sıkıştırılmanın artmış olduğu yine can sıkıcı bir gerçektir.

Aydın Babaların Himayesinde Cesur Kızlar(!)/Kadına Bahşedilen Eril Söylem

Tanzimat ile birlikte birçok eser vasıtasıyla kadın konusu ele alınmaya başlanmıştır. Jale Parla’nın bu dönem için *Babalar ve Oğullar* adlı yapıtında yaptığı eğretilme oldukça önemlidir. Parla, bu eserinde Osmanlı’nın son dönemindeki padişahların yetkinliğinin az olması sebebiyle toplumun yöneticisiz kaldığını ifade ederken bunu babasız kalmış bir aile benzetmesi üzerinde konumlandırır. Babasız kalmış topluma babalık yapma vazifesini Tanzimat aydını üstlenmiştir. Bundan dolayı Tanzimat döneminde verilmiş eserlerde yazarlar bir baba, bir öğretmen gibi toplumu ihtiyaç duyulan konularda eğitmeye çalışırlar (Parla; 9-21). Bu dönemin eserleri okunduğunda görücü usulü evliliğin zararları, küçük yaşta evlendirilen kız çocukları, istemedikleri kişilerle evlendirilen gençler, sırf zengin olduğu için babası yaşında adamlarla evlendirilen genç kızlar dikkati çeker. İlk Türk romanı olarak kabul edilen Taaşuk-ı Talat ve Fitnat’a (1872) bu bağlamda bakılacak olursa karşılaşılabilecek feminist söylemin dikkat çekici olduğu söylenebilir. Talat’ın annesi Saliha Hanım kendi dönemindeki kadının durumuna ilişkin şunları söyler:

Ah biz zavallı kadınlar! Bizi hiç insan yerine koymazlar. Babalarımız bizi istedikleri adama bir hediye verir gibi verirler. O adamların nasıl olduğuna bakmazlar. Biz o adamlarla geçinebilecek miyiz, orasını hiç düşünmezler. Bize “seni filan adama vereceğiz” derler, biz susarız. Ama gönlümüz ne der? Yarabbi babamın söylediği adam genç olsun, güzel olsun, iyi huylu olsun. Bazen öyle çıkar. Ancak bazen de tam tersi. Gider bakarız ki, kocamız olacak

adam altmış yaşında veya bir gözü kör ya da burunsuz veya sarhoş, ahmak... Ah siz erkekler ne zalimsiniz! Bir kızcağzın gözü azıcık şaşsı olsa ya da bir ayağı hafiften aksak olsa zavallı evlenemez, ihtiyarlar gider. (Şemseddin Sami; 19)

Bu alıntı, 1872 yılında Hadika Gazetesi'nde tefrika edilmeye başlanmış 1873 yılında tamamlanmış eserde feminist bakış açısını iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Eserin zaten ana izleği de bununla bağlantılı olarak verilmiştir. Eş seçiminde fikri sorulmayan genç kız yanlışlıkla hiç tanımadığı gerçek babasıyla evlendirilmiştir. Fitnat'ın annesi Zekiye ilk eşinden kendisine atılan bir iftira sonucunda ayrılmak zorunda kalmıştır ve/fakat hamile olduğunu sonradan fark etmiş eski eşine de bir kız çocukları olduğunu söylememiştir. Fitnat'ın üvey babası Fitnat'ı kandırarak, zorla zengin bir adam olan Ali Bey'le yani gerçek babasıyla evlendirmiştir. Şemseddin Sami dönemin birçok yazarının yaptığı gibi çok absürt bir kurgu oluşturarak evlilik konusunda, insanların istedikleri kişilerle evlendirilmezse ne yaşayabilecekleri bağlamında -birazcık korkutarak- toplumu eğitmeye çalışmış. Yine Ahmet Mithat Efendi -ki kendisi Tanzimat edebiyatının Jale Parla'nın deyişiyle en "baba" yazarlardandır, kitaplarını toplum eğitimine adanmıştır- *Karı Koca Masalı* adlı eserinde kadının ne olduğuna ilişkin toplum tarafından verilen cevaplara itiraz eder. Toplum kadını yemek pişiren, çamaşır yıkayan, dikiş diken, evinin idaresine bakan kişi olarak tanımlarken Ahmet Mithat şunları söyler:

Efendim, karı bir saat evvel senden bütün bütün ayrı, başkaca ve tam bir vücutken bir dakika sonra seni kabul etmekle senin mutluluğuna ortak olmuş, seni de kendi mutluluğuna ortak etmiş. Seni sevmek, kendisine sana sevdirmek vazifesi altına girmiş. Vücudunu senin faydalanmana terk ve teslim etmiş. Oda senin vücudunu kendi faydalanmasına almak hakkı kazanmış. Sen onun malı o senin malın olmuş. (39)

Her ne kadar kullandığı dil eril bir dil olsa da kendi döneminde birçok eserinde az önceki alıntıda görüldüğü gibi kadın -erkek eşitliğini savunan bir tavır takınmıştır. Ahmet Mithat Efendi (1844-1912) aynı eşitlikçi tavrı Fatma Aliye (1862-1936) ile beraber yazdıkları *Hayal ve Hakikat* adlı eserinde de hem kitaba bir kadını iştirak ettirmek vesilesiyle hem de eserin içinde "kadın" konusundaki yaklaşımıyla göstermiştir. Yalnız bu kitap yayımlanırken isimler Ahmet Mithat ve "Bir Kadın" imzasıyla yayımlanır. Türk edebiyatının ilk kadın romancısı yayımladığı ilk eserlerinde aynen Bronté kardeşlerde olduğu gibi ismini gizlemeyi tercih

etmiş, bir kadın olarak erkek egemen bir dünyanın içinde varlığını belgelemeye cesaret edememiştir.

Fatma Aliye, 1880 yılında babasının kendisi için münasip gördüğü Faik Bey ile evlenir. Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye'nin de bu izdivacı uygun bulmasında Faik Bey'in eğitilmiş biri olmasının ve Fransızca bilmesinin etkili olduğunu düşünmektedir; ancak Faik Bey, düşünülenin tam tersi bir kişiliğe sahiptir. Faik Bey, eşinin roman okumasının onun ahlakını kötü etkileyeceğini düşündüğü için Fatma Aliye'nin okumalarını yasaklar. Fatma Aliye ne yazık ki eğitim faaliyetlerinden uzaklaşmak zorunda kalır, Türkçe basın yayını takip etmekten başka bir şey yapamaz ve gizlice roman okumaya çalışır. Evliliğinin yedinci yılında Fatma Aliye'nin eşi Konya'ya tayin olur, kendisi ise İstanbul'da kalır. Hemen eskiden olduğu gibi okumalar yapmaya ve yazmaya başlar; ancak bu sefer de yakalandığı bir hastalık ona engel olur. Belki de onun bu hastalığından mütevellit eşi Konya dönüşünde hoşgörülü bir tavır sergiler ve Fatma Aliye, George Ohnet'nin *Volonté* (Meram) adlı romanını tercümeyle başlar. Faik Paşa, artık eşinin edebî çalışmalarının önünde durmaz, hatta eşine destek verir. Ağabeyi Ali Sedat ise, Fatma Aliye'nin yazarlığını hiçbir zaman kabullenmez. (Özkan; 185-186)

Kendi hayatından birçok sahneyi eserlerinde keşfedebileceğimiz Fatma Aliye, erkeğin iyi eğitim almış ve Fransızca bilen bir kişi olmasından dolayı kadına yaklaşımının modern olacağı yönündeki düşüncesinde yanlış olduğunu *Levayih-i Hayat* (1897-98) adlı eserinde farklı bir kurgu içinde dile getirmiştir. Eşleri tarafından ezilen kadınların yaşadıkları sıkıntıları mektuplaşma yoluyla paylaştıkları eserde, ağırlıklı olarak sıkıntılı bir evlilik hayatı olan Fehame isimli karakterin yaşadıkları ve duyguları anlatılır. Fehame, gözü her zaman farklı farklı kadınlarda olan ve gece hayatı bağımlılığı yaşayan bir erkekle evlendirilmesi neticesindeki hayal kırıklıkları yaşamaktadır. Fehame'nin kocasının ailesi özellikle kayın validesi erdem, ahlak denilen ilkelerden nasibini almamış karakterde bir kadındır ve sırf oğlunun bir evi ve çocukları olsun diye onu fakir bir kız olan Fehame ile evlendirmiştir. Oğlunu ancak ekonomik gücü ve arkasında güçlü bir ailesi olmayan bir kadının çekebileceğini bilen aile Fehame'ye her eziyeti yapma hakkını bulur kendinde. Ne de olsa bütün giderlerini adam karşılamaktadır dolayısıyla adam istediği gibi yaşayabilir! Fehame, erkeklerin ve eril düzen içinde varlık kazanan kadınların bu bakış açısını şöyle özetler:

Bu türlü mezahimden(sıkıntı, bela) müteessir ve mustarip olmamak mümkün değilse dahi ağlayamayacaksınız, söyleyemeyeceksiniz, haksızlıktan şikayet edemeyeceksiniz. Bunlara mani yalnız bir şey var: Siz kadınsınız, o erkektir.

Bu sözler sizin için anlaşılmaz bir lisan mı geldi? Öyleyse siz beslenen kimsesiniz, o besleyen kimsedir. Aksini mi iddia edeceksiniz? O halde elinizi cebinize sokunuz, isbat-ı müddeâ ediniz. (düşüncenizi kanıtlayınız). Ona iktidarınız yok mu? O halde susunuz. Ses çıkarmaya hakkınız yoktur! Aç mısınız, çıplak mısınız, zevciniz size harçlık vermiyor mu? İşte burada söyleyecek sözler bunlardır. Başka türlüünü anlamazlar da dinlemezler de!
(56)

Bir başka bölümde de Fehame, kuzeni Mehabe'ye yine şunları yazar mektubunda:

Kardeşim biz bu surette izdivaç edenlerden değiliz. Sizin izdivacınız bahtiyarlık mukavelesi, bizimkisi bir taayyüş kontratosudur (iyi geçinme anlaşması).

.....

Büyük ninemin beni gelin edeceği zaman yengeme yani validene “Tam evini idare edecek, karısını besleyip geçindirecek bir koca” dediğini sen de işitmiştin. Sen zevcinden muhabbet ve sadakat bekleyebilirsin, bu hakkın vardır. Fakat ben öyle bir talebe kalkışmak fikrinde bile bulunmamalıyım. (24)

Evet, oldukça çarpıcı olan bu alıntılardan tamamen pragmatik ve ekonomik bir anlayışla evlendirilmiş, parasal gücü olmayan iki çocuklu bir kadının hayal kırıklıkları ve yaşadığı hayatın hiç de insanî olmayan acımasız yapısı görülüyor. Söz konusu olan karşılıklı fayda prensibine göre aile büyükleri tarafından ayarlanmış bir evliliğdir. Geçmiş dönemlerde ve hala günümüzde de evliliklerde para meselesi oldukça ilkel ve sorunlu bir konudur. Erkeğin zengin bir kadınla evliyse takındığı tavır ile fakir bir kadınla evliliği esnasında takındığı tavır farklıdır. Levayih-i Hayat adlı eserde Fehame'nin kocası Fehame'nin karnını doyurduğu ve ona barınma imkânı tanıdığı için kocalık görevini yapmış sayılmaktadır.

1897-98 yıllarında yazılan Levayih-i Hayat (Hayattan Sahneler)'taki Fehame'nin evlilik içindeki rol dağılımının kişilerin sahip oldukları ekonomik güçlere göre yapıldığı savı 1949 yılında yayımlanan Simone De Beauvoir'ın *İkinci Cins* adlı eserlerinde de dile getirilmiş, büyük yankılar uyandırmıştır.

Kadınlar ekonomik olarak neden bağımlı? Çünkü erkekler tüm işlere sahip, hele ki en ilginç olanlara. Tabii en nihayetinde, çiftçilik gibi zor işler hem kadın hem erkek tarafından yapılıyor. Fakat üst kademelerde, kadınları

ekonomik olarak bağımsız olmamaya kocasına güvenmeye ikna etmeye çalışıyor ve kadınları medeniyet için en önemli şeyi yapmakla sınırlıyorlar: Ev işi. Kadınlara dayatılan durumun ana taşlarından biri de bu tür bir zorla çalıştırmadır. Maaşı ve getirisi olmayan bir iştir bu ve sadece kocalarının onlara sunduğu zenginlik veya yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürürler. Ekonomik bir kazanç sağlamazlar. Bu çalışmanın getirdiği katkı değer görmüyor. Bu çok önemli. (<https://medyascope.tv/2017/12/14/simone-de-beauvoir-neden-feministim-1975>)

1929 yılında yayımlanan Virginia Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda* adlı yapıtında "Eğer bir kadın edebi bir eser yazmak istiyorsa kendine ait bir odası ve parası olmak zorundaydı" (Woolf; 8) sözlerini sarf eder. Geçmiş dönemlerde kadınların ilkokuldan sonra eğitim almaları ve para kazanacakları bir işte çalışmaları mümkün olmadığı için kadınlar hep erkeklere muhtaç bir şekilde yaşamak zorunda bırakılmıştır. Özgürlükleri her zaman parayla kısıtlanmıştır. Levayih-i Hayat'ın ilerleyen bölümlerinde kocasından ayrılmak isteyen Sebahat ile mektuplaşan Fehama ona ekonomik gücü olduğu için ayrılabilceğini bu durumda çocuklarının da maddi anlamada sorun yaşamayacağını ve sonrasında annelerini suçlamayacaklarını ifade eder(65-66). Dolayısıyla Fehame'nin bu bakış açısı, yaşadığı ekonomik bağılıktan dolayı kendini çaresizlik ve mecburiyet içinde hissettiğini bir kez daha gösterir.

Fatma Aliye bu ve diğer birçok eserinde kadın ve kadın sorunlarına değinmekle birlikte Carl Gustav Jung'un ifade ettiği gibi eril düzenin kanına işlediği erkek egemen anlayıştan da (55) kendini tamamiyle soyutlayabilmiş sayılmaz. Bunu söylerken hem onun gerçek hayat hikâyesinde babası Ahmet Cevdet Paşa ve yazarlık serüveninde kendisine babalık yapan Ahmet Mithat Efendi ile ilişkileri hem de kendi yazılarındaki bakış açısı ve kullandığı dil öncelenmektedir. Fatma Aliye babasının, kocasının ve Ahmet Mithat Efendinin himayesinde fazlaca kalmış, onların izin verdikleri ölçüde açılabilmiş gibi görünmektedir. Firdevs Canbaz, Fatma Aliye'ye ilişkin hazırladığı tezde konuya ilişkin şunları söylüyor:

Ancak kadın sorunlarının yer aldığı bütün metinlerin feminist edebiyatın ürünü olduğunun söylenmesi ve bu eserlerin yazarlarının da feminist olarak nitelendirilmesi yanlışlara yol açabilir. Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında da kadın sorunlarının ele alındığı doğrudur. Ancak önerdikleri çözümler bakımından Fatma Aliye Hanım'ın romanlarının, yazarın referansları da göz

önünde bulundurulduğunda feminist edebiyatın bir ürünü olduklarını söylemek mümkün olmamaktadır (105).

Ancak hemen belirtmek gerekir ki eş zamanlı olarak düşünüldüğünde onun bu tutumu çok da yadırganmamalıdır. Zira o dönemde bir kadının yazar olması bile başlı başına bir başkaldırı sayılır. Kız çocuklarının, kadının, sürekli olarak ikinci planda tutulduğu, çocukluklarından itibaren Beauvoir'ın dediği gibi ellerine oyuncak bir bebek verilmek suretiyle bebek üretimine ve suspus oturmaya alıştırdıkları, masallarda dahi büyüünce zengin yakışıklı bir prensle evlenip evinin hanımı olamaya yönlendirildiği, erkek kardeşinin her zaman bir adım arkasında tutulduğu, hırpalandığı, kullanıldığı bir dünyada, hele ki Tanzimat döneminde bir kadın yazar daha ne kadar feminist olabilirdi ki?

Edebiyat tarihi gerçekliklerin tarih kitaplarından daha doğru ve derin bir şekilde anlatıldığı bir alandır. Zira geçmişte yaşanan olaylar, bireyin iç dünyasından ve spesifik gruptan daha net görülebilir.

Sonuç

Erkek egemen bir dünya düzeninde kadının eşit haklara sahip olması evrensel bir sorunsal idi ve farklı yüzleriyle bugün de olmaya devam etmektedir. Akla gelebilecek her alanda tartışılması gereken bu konuya edebiyat ekseninde, küçük ölçekte bir dokunuş yapılmaya çalışıldı. Kadınların eşit haklar elde etme girişimleri ve bazı imkânlara ulaşmalarının dünya tarihine bakıldığında yüzyıllar aldığı görüldü. Ait olduğumuz toplumun bu bağlamda en azından dünyadaki gelişmelere kulağını tıkamamış olması sevindiricidir. Tanzimatla birlikte birçok konuda olduğu gibi kadın hakları konusunda da girişimlerin yapılmış olması, Tanzimat aydınının samimiyetini, iyi ve faydalı olana eğilimini, demokrasiye olan inancını bir kez daha gözler önüne sermektedir. Her ne kadar eril dil ve söylemlerden, kadının “öteki” olarak algılanışından tamamen soyutlanamamış bir yapı gözlerden kaçmıyorsa da başlangıç olarak etkin bir tavır alındığı söylenebilir. Fatma Aliye ve sonrasında yetişecek birçok kadın yazarımız kadın hakları, eşitlik gibi konuları ele almalarıyla, alabilmeleriyle toplumsal bir dönüşüme öncülük etmişlerdir; ancak birçok kadın yazarımızın kullandığı dil ve sergilediği bakış açısı Jung'un tabiriyle kanlarına işlemiş erkek egemen bakıştan tamamen uzaklaşmış değildir. Hatta bu yapı ileriki dönemlerde, hatta günümüzde bile birçok kadın yazarın bilinçaltından kalemine damlamaktadır. Konunun ekonomik temellerinin ilk kadın yazarımız olan Fatma Aliye tarafından ele alınmış olması oldukça önemlidir. Bu konu pembe dizi izler

gibi takip edilecek, dillere yansiyıp gerçekte yadsınacak bir konu değildir. Kadınların erkeklerle eşit haklara ve özgürlüklere sahip olduğu gerçeği dünya ölçeğinde içselleştirilmedikçe kadın cinayetleri, pijamalarıyla gece yarısı sokağa bırakılan “kadın” haberleri, yüzüne kezzap atılmak suretiyle hayattan koparılmak istenen kadın görüntüleri sona ermeyecektir.

Kaynakça

Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye. *Hayal ve Hakikat*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

AVCI, Müşerref. “Osmanlı Devleti’nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin

Mücadele Eden Öncü Kadınlar”. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 55, 2016, 225-254.

Canbaz, Firdevs. *Fatma Aliye Hanım’ın Romanlarında Kadın Sorunu*. Bilkent Üniversitesi

Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Haziran 2005.

Fatma Aliye. *Levayih-i Hayat*. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2019.

Jung, Carl Gustav. *Feminen Dişiliğin Farklı Yüzleri*. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2015.

Özkan, Nevzat. “ İlk Kadın Romancımız Fatma Aliye’nin Yetiştığı Sosyal ve Kültürel

Ortam”. *Söylem Dergisi*. 2017; 2(2):180-192.

Parla, Jale. *Babalar ve Oğullar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Simone De Beauvoir. Röportaj. <https://medyascope.tv/2017/12/14/simone-de-beauvoir-neden-feministim-1975-turkce-altyazili>

Şemseddin, Sami. *Taşşuk-ı Talat ve Fitnat*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.

Woolf, Virginia. *Kendine Ait Bir Oda*. İstanbul: Ren Yayınları, 2017.

Ziya, Gökalp. *Türkçülüğün Esasları*. Haz. Mehmet Kaplan. Ankara: Kültür Bakanlığı

Yayınları, 1990.

7.BÖLÜM

ERİL TAHAKKÜMÜN MEDYATİK TEMSİLİ: POPÜLER BİR KADIN AVUKAT PORTRESİ

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ GİZEM ORÇİN

**ERİL TAHAKKÜMÜN MEDYATİK TEMSİLİ:
POPÜLER BİR KADIN AVUKAT PORTRESİ****Gizem ORÇİN***Dr. Öğretim Üyesi,İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi***Giriş**

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ikilikler üzerinden beliren yapısı, kamusal ve özel alan ayrımları üzerinden cinsiyet yüklü alanlar üretmektedir. Cinsiyetlendirilmiş alanlar, eril bir bakış açısını ve tahakkümü sürdürmeye hizmet etmektedir. Kurumsallaşmış bu mekanizma, eril dilin ve söylemin de yayılmasına aracılık etmektedir. Kurumsallaşan ve erkek egemen dil ve söyleme sahip olan medya, hukuk, eğitim gibi mekanizmaların kadınlara bakış açısı genellikle problemlidir. Bu çalışma kapsamında, eril tahakküm ve eril normun medya ve hukuk aracılığıyla üretimine dair bir analiz gerçekleştirilecektir. Bu anlamda, öncelikle toplumsal cinsiyet, heteronormativite ve hegemonik erkeklik kavramlarına dair bir altyapı sağlanacak ve ardından, Pierre Bourdieu ve Judith Butler'ın eril tahakküm ve eril norm kavramlarına değinilecektir. Çalışmanın temel anlatısı, medyatik temsillerin problemliliğinin ifşa edilmesine dayandırılmaktadır. Çalışma hayatında kendisine yer edinen kadın avukatların çalışma hayatındaki deneyimi, popüler bir dizi olan Kurtlar Vadisi'ndeki kadın avukat karakteri ve bu karaktere ilham kaynağı olan mafya avukatı kadınlar üzerinden ele alınarak, bu olay üzerinden avukatlık mesleğini yürüten kadınların popüler kültürde nasıl kurgulandığı açıklanacaktır. Çalışma, hukuk mesleğinin performatif ediminin medyatik temsillerde eril norm ve tahakkümle sınırlandırıldığına dair bir yorumu haklı çıkarmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet, Heteronormativite ve Hegemonik Erkekliğe Dair

Toplumsal cinsiyete dayalı konularda kadın ve erkek cinsinin iki farklı kutupta temsil edilmesi, cinsiyetçi ilişkilerin yalnızca bu ikiliklere dayandırılmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu tarz çalışmaları, heteronormativite ve hegemonik erkeklik anlatılarıyla ayrıntılandırmak bu ikiliklerin derinlemesine analizini sağlamaktadır. Çalışma kapsamında bu açıdan toplumsal cinsiyetle beraber bu iki kavram da ele alınacak ve çalışmanın ilerleyen süreçlerinde kuramsal zeminde sağlanan bu bakış açısından istifade edilecektir. *Toplumsal cinsiyet (gender)*, sosyal dünyayı tamamlayıcı iki parçaya böler fakat bu ‘kadınlar’ ve ‘erkekler’ olarak eşitsiz bir insan kümesidir. Toplumsal cinsiyet çalışma hayatı, aile, politika, hukuk, medya, eğitim, tıp, ordu, din ve kültür gibi toplumun büyük alanlarındaki süreçler ve pratiklerini örgütler. Cinsiyetlendirilmiş bir toplumsal düzen, damgalama, cezalandırma ve yasal dışlama ile cinsiyetçi sapkın davranışlara zorlar (Lorber, 2010: 9). ‘*Feminisms and Their Contributions to Gender Equality*’ başlıklı makalesinin kavramlar kısmında Lorber, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kavramlarına dair bilgi sunar. Lorber’a göre, *gender* (toplumsal cinsiyet), toplumsal bir statü, yasal bir belirleme ve kişisel bir kimliktir. Toplumsal cinsiyetlendirilmiş süreçler yoluyla, toplumsal cinsiyet ayrılıkları ve onlara eşlik eden normlar ve rol beklentileri, cinsiyetlendirilmiş toplumsal düzene ilişkin ekonomi, aile, devlet, kültür, din ve hukuk gibi toplumun büyük sosyal kurumlarını inşa eder. *Sex* (cinsiyet) ise, beden ve toplum arasındaki geri döngülerin etkisiyle genler, hormonlar, çevre ve davranışların karmaşık bir etkileşimidir (2010: 15). Lorber toplumsal cinsiyeti toplumun kurumsallaşmış tüm alanlarına has bir kavram olarak ele alırken, cinsiyeti yine toplumun etkisiyle oluşan bir kavram olarak analiz etmektedir. Butler ise toplumsal cinsiyet nosyonunu ikili karşıtlıklar üzerinden adlandırma pratiğini ele almaktadır. Ona göre, toplumsal cinsiyet, verili bir cinsiyetin üzerine kültürün anlam işlemesi olarak anlaşılmalıdır yalnızca (hukuki bir kavrayıştır bu). Toplumsal cinsiyet aynı zamanda, cinsiyetleri tesis eden üretim mekanizmasının ta kendisini belirtmelidir. Neticede toplumsal cinsiyetin kültürle olan ilişkisi neyse cinsiyetin de

doğayla ilişkisinin o olduğu söylenemez. Toplumsal cinsiyet bir yandan da, ‘cinsiyetli doğa’nın ya da ‘doğal bir cinsiyet’in üretilmesinde ve bunların ‘söylemsellik öncesi’, kültür öncesi bir şeymiş gibi, siyasi olarak tarafsızken kültürün gelip üzerinde etki ettiği bir yüzeymiş gibi tesis edilmesinde kullanılan söylemsel/kültürel araçtır (Butler, 2012: 52). Toplumsal cinsiyetin tamamen doğa ve kültür üzerinden inşa edilen bir kavram olmadığını ve yaşama dair kurumsal mekanizmaların bu ikili adlandırmalar üzerinden devam ettiğini söylemek gerekir. Toplumsal cinsiyet kavramı gibi, literatürde aynı zamanda erkeklik meselesine ve heteronormativite kavramına dair de ciddi bir entelektüel birikim oluşmuştur. *Heteronormativite* kavramı, bütün bir kültürün *sonradan* doğallaştırılmış ve idealleştirilmiş heteroseksüel yönelim, pratik, değer ve yaşama biçimine göre tanımlandığı, bu yönelimin dışında kalanların ısrarla marjinalleştirildiği, görmezden gelindiği, baskı ve şiddete maruz bırakıldığı veya en iyi ihtimalle ‘uysal ötekiler’ olarak sindirildiği bir düzeni ifade ediyor. Heteronormativite, kadın-erkek ikili karşıtlığına dayanan ve bunun dışında kalanları sistemden dışlayan bir biyolojik ve toplumsal cinsiyet algısını yeniden üretir (Çakırlar ve Delice, 2012: 11). Heteronormativite ile beraber, toplumsal düzendeki kadın ve erkek ilişkileri bu ikiliklerin norm haline dönüşmesiyle sonuçlanmaktadır. Hegemonik erkeklik, iktidarı elinde tutan erkeklerin sahip olduğu erkeklik imgesine işaret eden bir kavram olarak tartışmaların merkezindedir. Hegemonik erkeklik, kendi kendine varlığını sürdüren ve sadece kültürel pratikler, geleneksel alışkanlıklar içine gömülü olan ‘erkeklik refleksleri’nden ve davranışlarından doğmaz. Hegemonik erkekliği üreten ‘olmazsa olmaz’ kurumların varlığı önemlidir; devlet, yasalar, ticari şirketler, işçi sendikaları, heteroseksüel aile, ulusal ordu gibi kurumlar sayesinde ekonomik ve kamusal faaliyetler homofobik-heteroseksüel erkeklik değerleri ile yoğrularak meşru ve arzulanır ilan edilip ödüllendirilir (Sancar, 2011: 30-32). Sancar’ın ifade ettiği hegemonik erkeklik kavramı, toplumsal cinsiyet belirlenimlerinin dikkat çekici bir biçimidir. Toplumsal cinsiyet ve erkeklik halleri belirli ilişki biçimlerini meşrulaştırır ve bu sınırların dışında kalanları norm dışı sayar. Bu açıdan,

egemen hukuk sistemi ve toplumsal yapının heteronormativiteyi ve hegemonik erkeklik biçimlerini güçlendirdiğini söylemek mümkündür. Hukukun cinsiyetçi bakış açısı, genel olarak heteronormatif kurallar bütününe yansıtma gayesi içindedir ve bu tarz bir hukuk anlayışı kadın ve erkek olarak cinsiyetleri bölmekte ve onlara belirli misyonlar yüklemektedir. Toplumsal cinsiyet meselesini irdelemek ve feminist bir hukuk paradigması inşa etmek belirli kavramları aydınlatma ve irdelemeyi gerekli kılmaktadır.

Eril Tahakküm ve Eril Norm

Toplumsal cinsiyet kavramı, içerisindeki heteronormativite ve hegemonik erkeklik bileşenleriyle cinsiyetçi bir yapıyı inşa ederken, cinsiyetleri sabit ve katı birtakım kategorilere sıkıştırmaktadır. Kuramsal tartışmalarda ele alınan kavramlar, erkeklik ekseninde şekillenen eril ilişkinin kendisini mutlak hale getirmektedir. Eril tahakküm ve eril norm aynı zamanda dile ve söyleme yansıma biçimiyle de cinsiyetçi ilişkilerin söylemsel zeminini oluşturmaktadır. Pierre Bourdieu, eril tahakkümde ve bunun dayatılış ile buna katlanılış tarzlarında daima, sembolik şiddet olarak adlandırdığı şeyin etkisi olduğunu belirtmektedir. ‘Sembolik şiddet, yumuşak, kurbanlarınca bile hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanımanın, veya, daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin veya hatta, hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddettir. (Bourdieu, 2015: 11-12). Eril tahakküme dayalı ilişkiler sembolik şiddeti üreten dilsel mekanizmayı ortaya çıkarmaktadır. Böylece tahakküm yapısı, iktidar ilişkilerindeki gibi dil ve söylemle de hiyerarşik bir zincir kurmaktadır. Bourdieu, sembolik şiddetin sadece belirli bir söz dizilimi ile gerçekleşmeyeceğini ve fiziksel şiddetin etkisinin önemsizleşmeyeceğini belirtmektedir. Bourdieu aynı zamanda, ‘‘sembolik’’ ifadesinin, gerçek ve fiili olanın karşıtı olarak anlaşıldığında, sembolik şiddetin baştan aşağı ‘‘manevi’’ bir şiddet olduğu ve gerçek birtakım etkilerinin olmadığı zannediliyor’’ (2015: 50) uyarısını yapmaktadır. Bu anlamda Bourdieu’nun ele aldığı haliyle, şiddetin sembolik olarak tanımlanması gerçek ve fiili şiddeti ikinci plana atmak

anlamına gelmemekte, bu şiddet türüyle bütünleşik bir halde hareket ettiğine yoğunlaşmaktadır. Bourdieu'nun açıkladığı gibi, eril tahakküm ve sembolik şiddet toplumsal yapı içerisinde görünürlük kazanırken, zamanla norm haline gelmekte ve eril bir norm dizgesiyle ilişkisellik kazanmaktadır. Butler'a göre, "Bir norm, toplumsal pratikler içinde normalleştirilmenin örtük standardı olarak işler... Toplumsal cinsiyetin bir norm olması, onun her zaman ve sadece herhangi bir toplumsal fail tarafından bedenlendiğini gösterir" (2013: 74-75). Norm, toplumsal yaşamda bir sınırlama, çerçeveleme çizmekte ve belirli kalıpları dikte etmektedir. "Feministler, kadınların ezilmesi, modern teorisinin felsefi sacayakları ve onun özcülük, temelcilik ve evrenselciliği vasıtasıyla tahkim edildiği ve meşrulaştırıldığı için modern teoriye eleştirel yaklaşma eğilimindedir. Bilhassa 'insan' (man) hakkındaki hümanist söylem erkekler ve kadınlar arasındaki önemli farklılıkları örtmesiyle eşanlı olarak kadınlar üzerindeki eril tahakkümü de üstü örtük olarak destekler" (Best ve Kellner, 2011: 250). Eril norm, eril tahakküm ilişkileriyle meşru kılınmakta, normun ve söylemin düzeni iktidar aracılığıyla düzenlenmektedir. Bourdieu, eril tahakküm yapısının toplumsal devasa bir sembolik makine gibi işlediğini ifade etmekte ve eril düzenin gücünün, kendi haklılığını ispat etmeye yeltenmemesinde görüldüğünü: erkek merkezli görüşün kendini yansız gibi dayattığını ve onu meşrulaştıracak söylemlerde dile getirilmeye ihtiyaç duymadığını (2015: 22) aktarmaktadır. Butler ise, eril tahakküm biçimleri ile patriyarka kavramını, şiddetin eril veya maskülen bir karaktere sahip olduğu yorumuna karşı kullanmaktadır. Butler, şiddet gibi makro bir kavramın cinsiyetlendirilmesi noktasında, erkek kategorisini geri planda tutarak, bu noktada Bourdieu'nun eril tahakküm yorumuna destek çıkmaktadır. Eril tahakküm ve eril norm, toplumsal yaşantıda doğrudan veya dolaylı yollarla birçok alanda karşımıza çıkarken, medyada ve hukuk alanında söylemsel boyutuyla da dikkat çeker hale gelmiştir. Bu açıdan, popüler kültür ürünleri aracılığıyla üretilen medyatik ve hukuki temsillerin eril tahakkümün sürdürülmesindeki önemine değinmek çalışma açısından oldukça önemlidir.

Eril Tahakküm Ağı İçerisinden Hukukun Yorumlanması

Toplumsal yaşantıdaki kuralları belirleme ve yaşamı düzenleme, disipline etme ve sistemli bir bütün haline getirmede bir mekanizma işlevi gören hukuk, toplumsal cinsiyet meselesinde soyut ve belirli bir çerçeve çizmekte ve buna uygun olarak hareket etmektedir. Hukukun genel bir tanımı Uygur ve Çağlar'a göre, kavramın genellikle normlar bütünü olduğu yönündedir. Normlar bir ölçüt olarak nelerin yapılması veya nelerin yapılmaması gerektiğini belirten önermelerdir. Normların belirgin özelliği normatiflik içermeleri yani yapılması veya yapılmaması gerekeni belirtmeleridir. Hukuk normlarının haklı bir şekilde temellendirilip temellendirilmediğini görmek için türetildikleri kaynaklara bakmak gerekmektedir. Bu kaynakları değerle ilişkilendirilebileceğimiz gibi, kültürel normlarla, ideolojiyle de ilişkilendirmemiz mümkündür (2011: 155-156). Hukukun bu genel yorumunu okuyunca, hukukun genel ve kapsayıcı olduğu yönündeki fikir güçlenmektedir. Ancak, hukuk bir yandan güç ilişkilerinin ve üstün tutulan çıkar durumlarının formüle edildiği uygulamayla biçim kazanırken, diğer yandan da ona karşı gelenlere bunun kabul ettirilmesine yardımcı olur (Işıқтаç ve Koloş, 2015: 145-146). Hukukun eşitsiz güç ilişkilerinde mağdurun koruyucusu olduğu, nötr bir yoruma dayandırıldığı ve tüm taraflara her türlü farklılıktan sıyrılarak eşit ve adil yaklaştığı yönündeki liberal bakış açısı sekteye uğramaktadır. Mevcut durum, hukukun geleneksel yorumunun eleştirisini yapma imkânını yaratmış ve eleştirel hukuk paradigmasını ortaya koymuştur. Liberal devlette, hukuk kuralı-tarafsız, soyut, yüceltilmiş ve yaygın -hem erkeğin kadın üzerindeki iktidarını hem de iktidarın eril özelliklerini kurumsallaştırır. Hukukun zorla kabul ettirdiği iktidar -biçim ve özde- toplumda erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarına tekabül ettiği ve onu yansıttığı sürece, hukuk nesnedir, ilkeliymiş izlenimi verir, tıpkı hayattaki gibi işler (MacKinnon, 2003: 272-273). Eleştirel hukuk paradigması böylece farklı alanlarda hukukun görmezden geldiği, kapsam dışına aldığı grupların güçlenmesinde bir söylem biçimi haline gelmektedir. Feminist hukuk, eleştirel hukuk çalışmalarıyla temas

halindedir ancak onunla birebir aynı bakış açısını yansıtmamaktadır. Feminist hukuk kuramcıları, hukuku eleştirel olarak ele almakla birlikte, mevcut geleneksel hukuk normlarının cinsiyetçi ve görünmeyen yüzünü deşifre etmeye girişmektedirler. Böylece, egemen hukuk sistemi ve toplumsal yapının heteronormativiteyi ve hegemonik erkeklik biçimlerini güçlendirdiği söylenebilir. Hegemonik erkekliği üreten ‘olmazsa olmaz’ kurumların varlığı önemlidir; devlet, yasalar, ticari şirketler, işçi sendikaları, heteroseksüel aile, ulusal ordu gibi kurumlar sayesinde ekonomik ve kamusal faaliyetler homofobik-heteroseksüel erkeklik değerleri ile yoğrularak meşru ve arzulanır ilan edilip ödüllendirilir (Sancar, 2011: 30-32). Hukuki yorumlamanın normatif düzeyi heteronormativiteyi meşru kılmaktadır, çünkü hukuk eril bir norm düzenini yansıtmaktadır. Çalışma açısından ele alınan hukukun medyatik temsili örneği de, bu anlamda eril bir normu ortaya koymakta ve heteronormativiteyi güçlendirmektedir.

Medyanın Asimetrik Temsil Düzeni

Medya, birçok alandaki temel bilgiyi kamuoyuna aktarırken, devasa bir temsil mekanizması olarak da işlev görmektedir. Medya aracılığıyla, kamu ilk elden/birincil düzeydeki hukuki bilgiyi medya formu aracılığıyla elde etmektedir. Popüler kültür ürünleri, insanların hukuk hakkındaki görüşlerini etkilemektedir ve hukuk/adalet gibi temalara dair belli başlı stereotipler oluşturmasına sebep olmaktadır. Medya böylece, hukukun daha iyi anlaşılır kılınmasında vekillik yapmakta, gündelik yaşamdaki ilişkilerde hukuk hakkında kritik bir yargının oluşmasına katkı sağlamakta ve adaletin nasıl sağlanacağına yönelik bir algı yaratmaktadır. “Medya gösterisi, modern kültürü ve toplumu değerlendirmek ve anlamak için verimli bir alan sunmaktadır; çünkü büyük gösteriler, çağımızın belli başlı umutları ile korkularını, hayalleri ile saplantılarını ve hayata dair deneyimlerini açık bir şekilde dile getirmektedir. Ayrıca medya gösterileri; cinsiyet, ırk ve sınıf ile ilgili karmaşık sorunları şifreleyerek, temsil siyasetini sahnelemektedir” (Kellner, 2013: 69). Medya gösterisi, toplumsal yaşama dair ipuçlarını taşımakta ve ideolojik anlamda hukuk

kadar taraflı ve hatta çoğu zaman daha da etkili olabilmektedir. Bunun yanı sıra, medyanın en önemli etkilerinden birisi de, temsil ettiği kategoriler hakkında kamuoyuna basmakalıp bir düşünce ve değer dizgesi dayatmasıdır. Hukuk mesleğini icra eden kişilerin popüler kültür anlatılarında yoğunluklu olarak erkek kategorisiyle temsil edilmesi, kadın hukukçuların ikinci plana atılmasına sebep olmaktadır. Medya, böylece temsil ettiği erkek hukukçular üzerinden eril bir hukuk algısı yaratmaktadır. Hukuk mesleğinin liberal çalışma koşullarında kendisine yer açabilen kadınların, mesleğe hâkim olan erkek egemen baskı ve söylemlerle belirli alanlara ve pozisyonlara kaydırıldığı açıktır. Bu açıdan hukukun feminist eleştirisini yapmak ve kadınlar ve diğer dezavantajlı gruplar açısından yeni bir yorumlama getirmek oldukça önemlidir. Medyatik hale getirilen tüm ‘özneler’in (LGBTİ bireyler, dezavantajlı gruplar ve çocuklar) çoğu zaman esasında problemlili temsil edildiğini ve ideolojik, eril ve taraflı bir bakış açısına uygun olarak kurgulandığını söylemek mümkündür.

Medyada yer alan öznelerin sorunlu temsili ya da hiç temsil edilmemesi, özne kategorisinin sınıf, cinsiyet, toplumsal statü, ırk ve etnik kökenine göre farklılaşmaktadır. Medyada kurulan kadın kimlikleri giderek artan bir biçimde erkek egemen söylemlerce tanımlanan bir cinsellikle örtüşür hale gelmektedir. Bu söylem ana hatlarıyla kadını pasif, kolayca el konulabilir, hükmedilir, parçalarına ayrılıp çeşitli amaçlar için kullanılabilir seyirlik bir cinsel haz nesnesine dönüştürür (Saktanber, 2011: 189). Kadınların medyadaki görünümünü ikilikler belirlemekle beraber, kadınlar çoğu zaman bu kategorilere sıkıştırılmakta ve kadınların medyadaki temsiliyetleri hukuk alanındaki gibi problemlili bir hal almaktadır. Saktanber’e göre, Türk toplumunda kadınların bir erkeğin vesayeti altında yaşaması yasal ve toplumsal bir normdur. Bu bağlamda koruma altındaki kadınların cinsellikleri imaların, üstü kapalı gözetlemelerin dışında söz konusu edilmezken, ‘serbest’, ‘rahat’ kadınların cinsellikleri her tür seyre ve kullanıma açık görülüyor. Bu açıdan kadınlar en azından temsili düzeyde, cinselliklerinden neredeyse

tümüyle arındırılmış olanlarla, cinselliklerinin dışında herhangi bir kimliği bulunmayanlar olarak ayrılıyorlar (2011: 191). 1980 yılında Butler ve Paisley medyada kadınların temsili konusunda bir cinsiyetçilik ölçeği çıkarmışlar ve kadın temsillerini beş grupta toplamışlardır. Aptal, suskun, seksi ya da inleyen-kurban konumundaki nesne-kadın, rolünü yerine getiren ve hayatında evi, yuvası hep temel yer alan, eş, anne, sekreter, hemşire, vb. kadın, geleneksel rolüyle mesleğini bir arada yürüten kadın, erkekle eşit kadın, belli kalıplara sokulmamış kadın (ya da erkek) (akt. Tanrıöver, 2007: 155). ABD’li sosyolog Gaye Tuchman’ın 1978 tarihli ünlü ‘*The symbolic annihilation of women by the mass media*’ (Kitle medyası tarafından kadınların sembolik imhası) adlı makalesi de medyada kadınların sistematik olarak ‘sembolik imha’ya maruz kaldıklarını belirtmektedir. Onun temel savunularından ilki, kitle medyasının toplumdaki dominant değerler ve davranışları yeniden ürettiğidir. İkinci olarak, kitle medyası özellikle gençlerin sosyalleşme ajanları olarak nasıl davranacaklarını öğretmede rol alırlar. Çok fazla televizyon izlemek çocuklar ve ergenlerin geleneksel cinsiyet rollerine inanmalarına sebep olur: Erkekler çalışmalı; kızlar çalışmamalı (Carter, 2012: 367). Farklı yıllarda tekrar eden bir çalışma örneği de genellikle medyadaki kadın temsiliinin değişmediğini göstermektedir. 1995, 2000, 2005 ve 2010 yıllarında yürütülen bir araştırma projesi örneği olan Küresel Medya İzleme Projesi (Global Media Monitoring Project) 15 yıllık dönem boyunca medya profesyonelleri veya haber aktörleri olarak kadınların pozisyonlarında çok az bir ilerleme sağlandığına dair bilgi vermektedir. Buna ilaveten, bu çalışmanın önemli bulgularından biri de, kadınların nadiren haber özneleri olarak tasvir edilmeleridir (Carter, 2012: 372). Kadınların medyadaki görünümünü sağlıklı bir hale dönüştürmek için bazı çabalar verilmiş olmasına rağmen, mevcut durumda kadınların medyadaki temsiliinde geçmişten günümüze çok fazla yol alındığı söylenemez. Belirli stereotipler çerçevesinde kadınların medyadaki temsili bu açıdan problemlili bir şekilde devam etmekte ve kadınların çalışma hayatı veya aile hayatı içerisindeki rol ve sorumlulukları, medyanın görünmeyen normları haline gelmekte ve medyatik ürünler

şeklinde yeniden üretilmektedir. Medyanın geçmişi, bugünü ve geleceği arasındaki ilişki biçimi, geleneksel toplumsal cinsiyet normları ve davranış kalıplarını yansıtan bir görünüm yaratmaktadır. Feminist politikada tartışılan özel ve kamusal alan ayırımına ilişkin kadınlardan beklenen davranış biçimlerine, cinsiyetçi dil ve söylemiyle medya da eklenmektedir. Medyadaki kadınlara dair çalışmalar çoğu zaman olumsuz bir tablo çizmektedir ancak temsilin yanlış ve taraflı tutumuna dair eleştirel bakış açısının yansıtılması oldukça önemlidir. Bu açıdan, toplumsal cinsiyet, hukuk ve medya alanına uygun düşecek olan popüler bir dizi örneği ile çalışmanın başından itibaren yürütülen kuramsal tartışmanın desteklenmesine katkı sağlanacaktır.

Popüler Kültürde Kadın Avukat Kimliğinin Yansımaları

Toplumsal cinsiyet ve hukuk ilişkisine eleştirel bir perspektifle bakabilme imkânı, tüm kurumsallaşan alanlara da eleştirel bakma fırsatını sunmaktadır. Toplumsal cinsiyetin temsiline dair tartışmalar bir taraftan devam ederken, alana dair normlar her gün yeniden üretilmektedir. Bu üretimin en etkili olduğu alanlardan birisi de şüphesiz ki, popüler kültürün yayıldığı alanlardır. Günümüzde kitle iletişim araçlarının etkisiyle daha da çeşitli hale gelen medyatik görünüm, toplumsal cinsiyet kalıplarını meşru hale getirmekle beraber, izleyicilerin bunu içselleştirmesine de yol açabilmektedir.

Maskülen cinsel ideolojinin üretimindeki en aktif grupları tanımlamaya çalışan Donaldson, Yeni Sağ ve faşizmin güçlü bir şekilde maskülenliğin agresif, dominant ve şiddete dönük bir üretimde bulunduğunu ancak genel olarak en etkili aktörlerin, din adamları, gazeteciler, reklamcılar, politikacılar, psikiyatristler, tasarımcılar, oyun yazarları, film yapımcıları, aktörler, roman yazarları, müzisyenler, aktivistler, akademisyenler, koçlar ve spor adamları olduğunu belirtmektedir (1993: 646). Donaldson'ın da belirttiği gibi, siyasal belirlenimlerin kanaat oluşum sürecinde etkili olan aktörler belirli bir erkeklik biçimini ve heteronormatif yapıyı yaratmakta ve bu erkeklik rolleri genellikle kitle iletişim araçları önünde yeniden üretilmektedir. Kitlelerin algısını şekillendirmede en etkili aracın görsel

ve işitsel etkiyi sentezleyen televizyon olduğu belirtilebilir. Televizyon, günümüzde her ne kadar geleneksel bir kitle iletişim aracı olarak tanımlansa da, yoğun bir izler kitleyi ekrana çekmesiyle halen önemini korumaktadır. Gerbner'a göre, televizyon bugün bütün pratik amaçlar için yaygın bir kültürdür. Kültür, sosyal ilişkilerin kurulu yapısıyla uyumlu imgeleri eken mesajlar sistemidir. Televizyon yeni bir dindir. Televizyon, haberler ve belgeseller fakat temel olarak seri dramaları da içeren ritüeller ve mitlerin organik bir yapısı olan yeni bir din olarak çalışmak zorundadır (1978: 47). Gerbner'ın belirttiğine ek olarak televizyon izleyicisinin televizyon kurgusunu ve anlatısını anlaması güç olmakla beraber, televizyon modern zamanın en büyük ideolojik aygıtlarından birisi olarak varlığını sürdürmektedir. Televizyonla başlayan görsel kültüre yönelme, günümüz modern toplumlarında teknolojinin gelişimiyle yerini yeni medya, sosyal medya ve internet mecrasına bırakmıştır. Ancak görsel kültürün ilk nüvelerinin televizyon aracılığıyla atılması, görselleşmenin hızlanmasında etkili olmuştur. Popüler kültürde temsil sorunu, hukukun temsili açısından da bir düğüme sebep olmaktadır. Hukuk, medyatik temsiller yoluyla eril bir meslek olarak sınırlandırılırken, tahakküm ilişkileri ve söylemsel düzeniyle de eril şiddeti meşrulaştırmaktadır.

Avukat kimliğinin metalaşması bağlamında kadın avukatların popüler temsiline yönelik bir analiz yapılırken, avukatlığın genel anlamda kimlik sermayesi üzerinden bir analizi de yapılmalıdır. Eli Wald *'Lawyer's Identity Capital'* adlı çalışmasında avukatların kimlik sermayesinin kullanımına dair yorumları, hukukun temsili üzerinden değerlendirmektedir. Wald, avukatlık kanunundaki retoriğin aksine, evrensel-ırkçı veya cinsiyetçilikten bağımsız bir avukatlığın olmadığını belirtmektedir (Wald, 2016). Hukukun performatif edimi, cinsiyetçi değer örüntüsünün uzantısı haline gelmektedir. Kadın avukat portresinin popüler kültür anlatısındaki konumu, hukukun cinsiyetçi yapısını ifşa etme anlamında değer kazanmaktadır.

Çalışmanın örnekleme, Türk televizyon tarihinde önemli bir dönüm noktası olan ve 2003 yılından 2006 yılına kadar büyük bir izleyici

kitlesine erişen Kurtlar Vadisi dizisindeki kadın avukat karakteridir. Bu kapsamda, dizinin ilk on beş bölümü üzerinden dizideki avukat Elif Eylül karakterinin popüler kültürdeki imajına dair bir analiz yapılacaktır. Hegemonik bir erkeklik alanı olan mafya dünyasında kadın avukatlığın icra edilmesi, eril tahakkümün ve eril normun kabulüne dayandırıldığı için soruşturma bu bağlamda ilerletilecektir. “Kurtlar Vadisi dizisi, içerisinde mafya ilişkileri barındıran ve televizyon dizileri arasında önemli bir dönüm noktası oluşturan bir yapıdır. Kurtlar Vadisi, Kurtlar Vadisi Pusu ve Kurtlar Vadisi Gladio, Kurtlar Vadisi Irak, Kurtlar Vadisi Filistin gibi film versiyonlarında baskın tema milliyetçiliktir. Kurtlar Vadisi evreninin siyasal anlatı yapısı içinde öne çıkan bir husus, devlet fetişizmidir. Devlet bir yüceltim nesnesi olarak değerini korurken; Polat için bir tür aşk öznesidir” (Türk, 2011: 206-207). Dizinin Türkiye siyasi geçmişini aktarma yönündeki ağırlığı, diziyi kitleler tarafından daha da takip edilesi bir yapıya haline getirmiş ve televizyonda reyting rekorları ve sinemada da yüksek gişe hasılatını yakalamasını sağlamıştır. “Dizide Elif Eylül karakterini canlandıran Özgü Namal, avukatlık mesleğini icra etmekte olan 27 yaşında genç bir kadındır. Nişanlısı Diplomat olan Ali Candan kaza geçirip öldükten sonra uzun süre acı çekmiş ve bu ölümü kabullenmesi zor olmuştur. Bir tesadüf sonucu tanıştığı Polat ve Çakır yüzünden mafya davalarına bakmaya başlamış ve piyasada mafya avukatı olarak ün kazanmıştır” (Sezgin, 2006: 135). Kurtlar Vadisi dizisindeki Elif Eylül, genç ve idealist bir kadın avukat portresi çizerek, dizinin başlarında mafyatik ilişkilerden uzak, iddialı ve özgür bir kadın karakteri canlandırmaktadır. Türk’e göre, Kurtlar Vadisi evreninde kadınlar hem çizgi roman dünyasındaki kadınların genel konumu gibi, hem de savaş filmlerinde kadına atfedilen rollerde gördüğümüz gibi ya saygı duyulan bir anne, ya bir tür mülk, ganimet ya da yasal eş ve son olarak geçici zevkler için kullanılan bir tür ‘hayat kadını’ seti içinde yer alırlar (2011: 198). Dizideki kadın avukat genç, başarılı, hırslı ve aynı zamanda gerektiğinde mafyaya kafa tutabilen bir karakterdir. Ancak cinsiyetinden ötürü raconu ve mafyanın erkeksi yönünü zayıflattığı yönünde izleyicilerden ağır eleştiriler almaktadır. Dizinin senaristi Bahadır

Özdener ile Sezgin'in yaptığı röportajda da yeraltı dünyasının gerçekliğinin yeniden üretildiği cinsiyetçi bakış açısı verilmektedir:

Biz bir dünya anlatıyoruz ve bu dünyayı da anlatırken enstrümanlarımızdan bir tanesi gerçekler; çok net, birinci gün karar verdiğimiz bir şey vardı. Anlattığımız hikâye erkeklerin hikâyesi... Yeraltı dünyasının hala geçerli olan kuralları var; kadına ve çocuğa dokunulmaz Türk mafyasında. Türk kabadayılığı da o geleneklerle alakalıdır (2006: 177).

Kurtlar Vadisi dizisindeki avukat Elif Eylül karakterinin içerisinde bulunduğu söylemsel düzen, cinsiyetlendirilmiş bir oyunun dilini ve söylemini açığa vurmaktadır. Bu yapı, eril tahakkümün ve eril normun tasarımını da açıkça ortaya koymaktadır. Dizide yer alan aşağıdaki alıntılar, kadın avukat portresinin karşı karşıya kaldığı dilsel yapıyı çözümlenmekte oldukça önemlidir.

'Ulan sen bir erkek olsaydın, görürdün' (2. bölüm, Arazi mafyasının Elif Eylül'e seslenişi)

'Benim gibi bir avukat, mafya babası, pardon eski bir kabadaydan yardım istiyor' (3. bölüm, Elif Eylül'ün mafyadan yardım isteme talebi)

'30 dirhemlik avukat bir kız, bacak kadar avukat', 'Sırf avukat diye bir kıza musallat oldun'

(4. bölüm, mafyanın Elif Eylül'ü tanımlama biçimi)

'Cüppemizi çıkartıp, sırtımızı mafyaya dayadık' (7.bölüm, Elif Eylül çay bahçesi basar).

Kurtlar Vadisi dizisindeki kadın avukat karakteri Elif Eylül, başlarda her ne kadar mafyaya karşı mücadele etse de, dizinin 9. bölümünden sonra, Elif Eylül'ün mafyatik bir avukat olmayı sindirdiği görülebilir. Elif Eylül, *'alemde racon kesen'* erkek avukatlar gibi davranmaya başlayarak, avukatlık mesleğinde mafyatik bir boyuta geçmeyi kabullenir. Kurtlar Vadisi dizisindeki avukat Elif Eylül karakterinin kimlik sermayesinin keşişimselliğine dair ise şu yorumlar yapılabilir:

- Polat Alemdar'ın/Alı Candan'ın eski *sevgilisi* olması, (duygusal ilişkiye yönelik tanımlama)

- Kadın avukat olarak ‘kadınlık’ kategorisine indirgenmesi, (cinsiyetçi bir yönelim)
- Bir kadın avukat olarak ‘fiziki’ anlamda güçsüz olduğunun belirtilmesi (kadının güçsüzlüğü)

Elif Eylül’ün mesleği icra edişi, bu tarz kategorik belirlenimlerle beslenmektedir. Dizideki para, güç ilişkilerinin vurgulanması, hukukun arka planda kaldığının ve güç ilişkilerinin baskın olduğunun bir kanıtı niteliğindedir. Elif Eylül, mafya avukatlığının cinsiyetlendirilmiş doğasını desteklerken veya buna boğun eğerken, eril normu meşru kılmakta ve statükoyu sürdürmektedir. Dizideki Elif Eylül karakterinin, gerçek hayattaki mafya avukatlığı kategorisiyle örtüştüğüne dair haberler bulunmaktadır. Böylece, Elif Eylül’ün eril tahakküm içerisindeki konumunun, yalnızca soyut ve medyatik bir temsil olarak sunulmadığını, gerçek hukuk anlatılarına dayandırıldığını belirtmek mümkündür.

‘Yeraltı Dünyasında Kadın Avukat Modası’¹ başlıklı haber gündemde ‘mafya avukatlığı’ olarak geçen kadın avukatlar hakkında ilginç bilgiler vermektedir. Gazete haberi ‘mafya raconunu bozan kadınlar’ın, bu alandaki başarıları kadar, güzellik ve şıklıklarına da değinmektedir. Haber metninde geçen mafya dünyasının ünlü isimlerine avukatlık yapan kadın avukatlardan Şeyda Yıldırım’ın Kurtlar Vadisi dizisindeki Elif Eylül karakterine ilham kaynağı olduğu iddia edilmektedir.² Dizideki ve haber metinlerindeki kadın avukatlığın yansıtılma biçimi, kadınlara biçilen geleneksel rol ve sorumluluğun ötesinde yeni bir söylem biçimi inşa etmektedir. Erkek egemen bir çalışma alanında yer alan kadın avukatların başarısı ve mesleki deneyimlerinden ziyade, medyada kadın avukatların güzellikleri ve şıklıkları ön planda tutularak cinsiyetçi bir haber dili inşa edilmektedir.

¹ ‘Yeraltı Dünyasında Kadın Avukat Modası’ başlıklı haber için bkz:

<http://www.haberturk.com/yasam/haber/29764-yeralti-dunyasindaavukat-elifmodasi>

Erişim tarihi: 27.01.2020 (çevrimiçi)

² İlgili haber için bkz: ‘Zarrab’ın avukatı ve Kurtlar Vadisi gerçeği’

<http://www.mynet.com/haber/guncel/zarrabin-avukati-ve-kurtlar-vadisi-gercegi-919611-1>

Erişim tarihi : 01.02.2020 (çevrimiçi)

Gerbner, televizyona değişime direnme noktasında itibarını düşürme, izole etme ve altını oyma olarak üç temel taktikten bahseder ve bunların tümünün kadınların değişen statüsüne direnme noktasında televizyonda kullanıldığını söyler (1978: 48). Kurtlar Vadisi dizisindeki Elif Eylül karakteri mafya raconunu bilmesi yönünde tehdit edilirken, ondan raconun erkeksi yönlerini bir şekilde içselleştirmesi de beklenmektedir. Gösteri dünyasında seyirlik bir ürün olan kadın avukatların, toplumsal cinsiyete uygun olarak hareket etmesi beklenmekte ve erkeklik biçimlerini sarsmaması düşünülmektedir. Bu açıdan hâlihazırda avukatlık mesleğini erkek egemen bir mafya ortamında sürdüren bir kadından, mesleğin belirli kalıplarına uygun davranması beklenmektedir. Bu haber metninin cinsiyetçi dili ve söylem biçimi diğer bir konuya da dikkat çekmektedir. Gazete haberinde, Sedat Peker'in avukatlığını yapan ve daha sonra Peker'le 2008 yılında evlenen ve 2015'de de dikkat çeken bir düğün yapan Özge Yılmaz'a dair ayrıntılar yer almaktadır.³ Yılmaz'a ait olduğu belirtilen görüşleri aktaran gazete, genç ve deneyimli avukatın üzerindeki baskılar sebebiyle mesleğini bırakacağını belirtmektedir. Yılmaz'ın sadece Peker'in avukatlığını yapması ve başka davalara bakmaması da ilginç bir detaydır. Tam anlamıyla gösteri ve şov dünyasına ait olarak kurgulanan bu haber metinleri ve kullanılan görseller, hukukun cinsiyetçi yapısını medya kanalıyla yeniden üretmektedir.

Yıldırım ve Elif Eylül karakterinin benzerliği konusundaki iddialar ve Yılmaz'ın ve diğer 'mafya' davalarına bakan kadın avukatlar üzerinden hareket edilirse, kurgusal veya gerçek hayattaki kadın karakterlerin erkek egemen yapının en yoğun olduğu 'mafya' raconunda yer edinmesi bir kırılmadır ve hukukun cinsiyetlendirilmiş geleneksel yorumlama biçimine de bir şekilde ters düşmektedir. Bu paralellikte, Baudrillard'ın gerçekliği yeniden yorumladığı çalışmasına atıfla, televizyondaki kurgusal dünya ve gerçek dünya algılamasına değinmek gerekir. Baudrillard'a göre, gerçekliğin, dünya ile aramızda oluşan boşluğu doldurma konusundaki

³ Habere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.milliyet.com.tr/sedat-pekerek-in-dugunune-unlu-akini-istanbul-yerelhaber-836578/> Erişim tarihi: 25.01.2020 (çevrimiçi)

aczi ve artık içinden çıkılması olanaksız bir bulmacaya benzemesi nedeniyle bir üst aşamaya yani simülasyonun ulaşabileceği en üst aşama olan sanal/sanal gerçeklik aşamasına geçilmiştir (2005: 43). Çalışmada dikkat çeken kadın avukatların ‘mafya’ davaları ve bu alandaki müvekkillerine baktığımızda, eril dille sınırların kalın çizgilerle çizildiği görülmektedir. Kadınların hukuk mesleğindeki pozisyonu, hukukun *soft* alanlarında yoğunlaştırıldığı için, hukukun *hard law* olarak belirtilen alanlarına transfer edilmek, bir kadın avukat açısından oldukça önemlidir. Ancak medyatik temsillerde görüldüğü gibi, kadınların başarısı veya mesleki deneyimine değil, genellikle güzellikleri, şıklıkları veya evliliklerine/özel ilişkilerine yönelik bir ilgi göze çarpmaktadır. Gerçeklik ve kurgu arasındaki bulanık alanda, izleyicilerin hakikate ulaşmaları bir yana, kadınların her şekilde tek tip ve indirgemeci bir yorumlamayla sunulduğu görülmektedir. Popüler kültüre yönelik malzemeler bu anlamda eril bir tahakkümün dayatılmasında oldukça etkilidir. Medyatik temsiller bu şekilde eril bir normu doğallaştırmakta ve meslekteki kadın performansını ikinci plana atmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Medyanın etkilerine dair çalışmalar akademik alanda yıllardır sürdürülmekle beraber, medyanın özüne dair vurucu anlatılar ise sınırlı kalmaktadır. Medyanın eleştirel olarak ele alınması, temsillere, cinsiyete, ırka veya sınıfa dair analizleri güçlü kılmakla sağlanabilir. Medyanın yarattığı en önemli etki belki de bu açıdan ‘temsil’dir. Temsilin kendisi, çoğu zaman girift bir anlatı olarak verilmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan örnek incelemede görüldüğü gibi, hukuk ve adaletin temsili popüler kültürde ve medyada problemlidir. Ancak bu iki alanı –medya ve hukuku- birleştiren ortak payda, heteronormatif bir dili ve söylemi desteklemesidir.

Dizideki kadın avukat Elif Eylül dizinin başlarında başarılı, hırslı ve gerektiğinde mafyaya kafa tutabilen bir karakter olmasına rağmen, sonraları cinsiyetçi mafyatik alana doğru kayış gösteren bir mafya avukatına evrilmektedir. Eril tahakküm ilişkileri içerisinde mafyatik bir

ağla önce mücadele eden, sonra buna rıza ve uyum gösteren Elif Eylül karakterinin kadın avukat kimliği böylece deforme olmakla sonuçlanmaktadır. Elif Eylül, popüler kadın avukat portresini, mafyatik güç ilişkilerindeki zayıf halka olarak temsil etmektedir. Bu portrenin zayıflığı sürekli olarak mafyatik güç ilişkilerinden beslenmesiyle açıklanabilir. Aynı zamanda, dizinin içerisindeki kadın avukat kimliğinin nitelendirilmesine yönelik ifadeler de bir güçsüzlük iması barındırmaktadır. Hatta dizinin izler kitleleri, Elif Eylül’ü cinsiyetinden ötürü raconu ve mafyanın erkeksi yönünü zayıflattığı için sıklıkla eleştirmektedir.

Çalışmada ele alınan genel tabiriyle ‘mafya avukatlığı’ yapan kadınlar, genel seyirci kategorisine göre, mafya raconuna ters düşen bir eğilimi yansıtmaktadır. Bu alanda kadınların varlığı meselesi, kadınların hukuktaki temsili varlıkları gibi problemlidir. Kadınlar görünür oldukları alanlarda dahi, eril dil ve söylemlerle, erkeksi normlarla disipline edilmektedir. Hukukun eril ve cinsiyetçi bakış açısına dair genel eğilimi, böylece toplumsal hayattaki tüm alanlara sirayet eder hale gelmektedir. Adaletin cinsiyetlendirilmiş ve iktidar ilişkileriyle örülmüş ağında, kadınların temsili meselesi oldukça sığ, yumuşatılmış ve seyre açık hale getirilmiştir. Medya gösterisinde yer alan kadınların ister mesleki ister özel hayatlarıyla yansıtılır olsunlar, genel bir kadınlar kategorisine sıkıştırıldığı da gözlemlenmektedir. Bu açıdan, medya, hukuk ve toplumsal cinsiyete dair yapılan bu çalışma toplumsal cinsiyetin ne kadar kurumsallaşmış ve içselleştirilmiş bir zeminde hareket ettiğini göstermektedir.

Yoğun erkeksi normlarla çevrelenen hukuk dünyasında yer alan kadın avukatlar norm dışı bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Normun erkeksi yönünü kıran bu kadın avukatların, her şeye rağmen erkeksi hukuk kurallarını bilmesi beklenmektedir. Hegemonik bir erkeklik alanı olarak mafya dünyasında kadınların ancak bu şekilde varlığı kabul edilebilir hale gelmektedir. Ancak, her ne şekilde olursa olsun, kadınlar bu kuralları içselleştirse dahi, medyadaki görünüşleri değişmemektedir. Sorun,

kadınların en başından ‘eril bir alanı tercih ederek, başına gelebilecek olanları kabul etmiş olması yönündeki genel yorumlamadır. Yukarıdaki farklı haber metinlerinin ayrıntıları, kadınların mafya dünyasının yoğun baskısına dayanamadıkları, ‘mafya avukatı’ olarak anılmaktan rahatsızlık duydukları veya tek bir müvekkilin davalarına bakacakları yönündeki baskılara yoğunlaşmaktadır. Bu durum, medyanın hâlihazırda erkek egemen olan bir dünyadaki kadın avukatlara yönelik itibarı zedeleme, sembolik imha ve yanlış temsil yaklaşımlarıyla hareket ettiğini göstermektedir.

Kadınların dişil özelliklerini ön plana çıkaran ve mesleki açıdan onların başarılarını bertaraf eden yorumlar da medyadaki cinsiyetçi bakış açısını destekler niteliktedir. Kadın avukatların mafya dünyasındaki popüler görünüşleri ve temsilleri içinden çıkılması güç bir hal almaktadır. İktidar ve güç ilişkileri ağıyla çevrili bir alanda, kadınlara hem hukukun hem de medyanın biçtiği rol ve sorumluluklar, toplumsal cinsiyet normlarına uygun düşmektedir. Ancak, kadın avukatların bu alandaki mesleki deneyimleri ve kişisel ilişkileri de farklı bir çalışmanın konusu olacak kadar çetrefillidir. Cam tavanları kıran kadınların ise hukuk alanındaki avukatlık deneyimleriyle, başka bir cam tavan inşa eden ‘mafya avukatlığı’ alanına sıkıştırılmaları dikkat çekicidir. Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet normlarının hayatın tüm alanlarına sirayet ederek, kadınları zapturapt altına aldığını ve kurumsallaşan her alanda kendini görünür kıldığını söylemek mümkündür. Çalışma açısından ele alınan kadın avukat örneği de, kadınların çalışma hayatındaki görünüşlerinin gerçek ve kurgusal dünyada benzer biçimde inşa edildiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Baudrillard, Jean (2005). Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği. Çev: Oğuz Adanır. Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Best, Steven ve Douglas Kellner (2011). Postmodern Teori, Eleştirel Soruşturmalar, Çev: Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2015). Eril Tahakküm, Çev: Bediz Yılmaz, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Butler, Judith (2012). Cinsiyet Belası. İstanbul, Metis Yayınları.
- Butler, Judith (2013). “Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri”, Cogito, Feminizm, Sayı: 58, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 73-91.
- Carter, Cynthia (2012). ‘Sex/Gender and the Media: From Sex Roles to Social Construction and Beyond’ at The Handbook of Gender, Sex, and Media, Edited by Karen Ross, A John Wiley & Sons, Ltd., Publication: UK, p. 365-382.
- Çakırlar, Cüneyt ve Serkan Delice (2012). Cinsellik Muamması Türkiye’de Queer Kültür ve Muhalefet, İstanbul, Metis Yayınları.
- Donaldson, Mike (1993). What is Hegemonic Masculinity?, Theory and Society Vol. 22, No:5, pp.643-657.
<http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=artspapers> Erişim: 01.12.2015 (çevrimiçi)
- Gerbner, George (1978). ‘The Dynamics of Cultural Resistance’ in Hearthand Home: Images of Women in the Mass Media, Edited by Gaye Tuchman, Arlene Kaplan Daniels and James Benet, Oxford University Press, p. 46-50.
- Işıқтаç, Yasemin ve Umut Koloş (2015). Hukuk Sosyolojisi. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kellner, Douglas (2013). Medya Gösterisi, Çev: Zeynep S. Doğruer, İstanbul, Açılım Kitap.

Lorber, Judith (2010). Gender Inequality: Feminist Theories and Politics. New York, Oxford University Press.

MacKinnon, Catharine A. (2003). Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru, İstanbul, Metis Yayınları.

Saktanber, Ayşe (2011). ‘Türkiye’de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakâr Anne’,1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Yay. Haz. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, s.187-206.

Sancar, Serpil (2011). Erkeklik: İmkânsız İktidar, Ailede, Piyasada, Sokakta Erkekler, İstanbul, Metis Yayınları.

Sezgin, Neslihan (2006). Bir Popüler Kültür Örneği Olarak Kurtlar Vadisi Dizisinde Erkek Kimliğinin Sunumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı. İstanbul.

Tanrıöver, Hülya Uğur (2007). ‘Medyada Kadınların Temsil Biçimleri ve Kadın Hakları İhlalleri’, Kadın Odaklı Habercilik içinde, İstanbul, IPS İletişim Vakfı Yayınları, s.149-166.

Türk, Bahadır (2011). ‘Hegemonik Erkek(lik) ve Kültürel Temsil: ‘Çirkin Kral, Kurtlar Vadisi’nde Yürüyor’. Medyada Hegemonik Erkeklik ve Temsil içinde. Ed: İlker Erdoğan. İstanbul, Kalkedon Yayınları. s.163-211.

Uygur, Gülriz ve İrem Çağlar (2011). ‘Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk’, Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Der. Yıldız Ecevit-Nadide Karkıner, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 155-177.

Wald, Eli (2016). “Lawyers’ identity capital”, International Journal of the Legal Profession, 23:1, 109-127.

‘Yeraltı Dünyasında Kadın Avukat Modası’ başlıklı haber için bkz:
<http://www.haberturk.com/yasam/haber/29764-yeralti-dunyasindaavukat-elifmodasi> (Erişim tarihi: 27.01.2020 (çevrimiçi))

‘Zarrab'ın avukatı ve Kurtlar Vadisi gerçeği’
<http://www.mynet.com/haber/guncel/zarrabin-avukati-ve-kurtlar-vadisi-gercegi-919611-1> (Erişim tarihi: 01.02.2020 (çevrimiçi))

‘Sedat Peker’in Düğününe Ünlü Akını’ <http://www.milliyet.com.tr/sedat-peker-in-dugunune-unlu-akini-istanbul-yerelhaber-836578/> (Erişim tarihi: 25.01.2020 (çevrimiçi))

8.BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYETİN ANA AKIMLAŞTIRILMASINA KURUMSAL BİR KATKI: TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ KADIN ERKEK FIRSAT EŞİTLİĞİ KOMİSYONU

Araş. Gör. Melike ORÇİN

TOPLUMSAL CİNSİYETİN ANA AKIMLAŞTIRILMASINA KURUMSAL BİR KATKI: TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ KADIN ERKEK FIRSAT EŞİTLİĞİ KOMİSYONU

*AN CORPORATE CONTRIBUTION ON PROTECTING OF
GENDER MAINSTREAMING: COMMITTEE ON EQUALITY OF
OPPORTUNITY FOR WOMEN AND MEN OF THE GRAND
NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY*

Melike ORÇİN

Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Giriş

Parlamentoların¹ toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamadaki işlevi bugün dünya genelinde yaygın olarak kabul edilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin normatif anlamda giderilebilmesi bakımından toplumsal cinsiyete duyarlı mevzuat ve bütçeleme çalışmaları ise parlamento komisyonları nezdinde yapılmaktadır. Toplumdaki herkesi ilgilendiren yasaların ulusal meclislerdeki ihtisas komisyonlarında hazırlanması sürecinde cinsiyet odaklı bir perspektifin benimsenmesi ve sürece ana aktörlerden birisi olarak kadınların da katılabilmesi ana akımlaştırma politikasının gereklerinden birisi olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 5840 sayılı Kanun ile daimî ihtisas komisyonu olarak kurulan Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun etkinliğinin ele alınması gerekmektedir. Komisyon'un mevzuat taraması olarak adlandırılan rolü, yasa teklif ve tasarılarının esas ya da tali olarak kendisine havale edilmesi ile mümkün olmaktadır. Yasamaya ilişkin bu asli görevinin dışında kuruluş kanunu ile görevli ve yetkili olduğu

¹ Bu konuda Parlamentolar Arası Birlik (*Inter-Parliamentary Union*) adlı uluslararası örgütün çalışmaları öne çıkmaktadır. Web sitesi için bkz.: <https://www.ipu.org/>

alanlarda faaliyet göstermesinin ülkemiz bakımından oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bu kapsamda çalışmadaki nihai hedefin Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu özelinde parlamento komisyonlarının toplumsal cinsiyet eşitliğinin normatif anlamda sağlanmasındaki rolünü, yeni bir fenomen olarak ana akımlaştırma ilkesi çerçevesinde incelemek olduğu söylenilebilir.

1. Ulusal ve Uluslararası Mevzuatta Kadın Erkek Eşitliği

Hem uluslararası insan hakları belgelerinde hem de kadın haklarına yönelik uluslararası sözleşmeler ve belgelerde kadın erkek eşitliğine ilişkin pek çok düzenleme söz konusudur.² Özellikle bu düzenlemelerden Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi³ (*The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women-CEDAW*) ile Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi/İstanbul Sözleşmesi⁴ hükümleri öne çıkmaktadır. Türkiye'nin imzalayarak onayladığı bu sözleşmeler, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesi⁵ gereği iç hukukun bir parçası olarak kabul edilmektedir.

² Ayrıntılı bir çalışma için bkz.: Nazan Moroğlu, **Uluslararası Belgelerde Kadın Erkek Eşitliği**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2005. Bu çalışmada yalnızca CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi hükümlerine yer verilecektir.

³ **Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi** (*The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women=CEDAW*) BM/GK'nın 18/12/1979 tarih ve 34/180 sayılı kararıyla kabul edilmiş olup 03/09/1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bakımından Sözleşme 11/06/1985 tarih ve 3232 sayılı Kanun ile uygun bulunmuş, Bakanlar Kurulu tarafından 24/07/1985 tarihinde 85/9722 sayılı kararla onaylanmış ve 14/10/1985 tarih ve 18898 sayılı RG'de yayımlanmıştır

⁴ **Kadınlara Karşı Şiddet ve Ev İçi Şiddeti Önleme ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi/İstanbul Sözleşmesi** (*Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence/Istanbul Convention*) Avrupa Konseyi tarafından 11/05/2011 tarihinde İstanbul'da kabul edilerek imzaya açılmış olup 01/08/2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşme'yi 11/05/2011 tarihinde imzalamış ve Sözleşme Türkiye bakımından 01/08/2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşme'yi imzalayan ve onaylayan ilk ülke olmuştur. Sözleşmede geçen 'domestic violence' ifadesi kimi yerde 'ev içi şiddet' yerine 'aile içi şiddet' olarak çevrilmektedir.

⁵ **T.C. Anayasası**

D. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

Madde 90/5: Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş

CEDAW'ın ana konularını kadınlara karşı her türlü ayrımın sonlandırılması için ayrım gözetmeyen politikaların iç hukukta yapılması, kadınların her alanda gelişmesi ve ilerlemesi için uygun önlemlerin alınması, fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşana kadar geçici özel önlemler alınmak suretiyle kadınlar lehine pozitif ayrımcılığın yapılması, kamusal ve politik alanda olmak üzere eşit temsil ve eşit katılımı mümkün kılma, kanun önünde eşit haklar sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması gibi hükümler oluşturmaktadır. Sözleşme, kadına ve erkeğe eşit muameleyi içeren ve genellikle erkeğe yapılan muameleyi ölçüt olarak alan cinsiyet açısından nötr bir yaklaşımın ötesine geçerek kadınlara yönelik ayrımcılığın özgül niteliğine yanıt veren bir hukuksal yaklaşıma sahiptir.⁶ CEDAW'ın uzmanlardan oluşan uluslararası komitesi ise CEDAW'ın bağlayıcılık kazandığı ülkelerde sözleşmenin hüküm ve şartlarının akıbeti hakkında denetleme görevine sahiptir. Özellikle CEDAW'ı onaylayan hükümetlerin hazırladıkları resmi rapor ve hükümet dışı örgütlerin hazırladıkları gölge raporlar taraf devletlerin cinsiyet eşitliğini sağlama konusundaki çalışmalarını izlemek açısından önemlidir.

Kadınlara yönelik şiddeti bir insan hakları ihlali ve ayrımcılık türü olarak kabul eden İstanbul Sözleşmesi ise devlet mekanizmalarının ve hükümet dışı örgütler gibi paydaşların iş birliğine dikkat çekerek 4-P olarak ifade edilebilecek önleme (*prevention*), koruma (*protection*), yargılama (*prosecution*) ve bütüncül politikaların (*policy*) temin edilmesi noktasında devletlere yükümlülükler getirmektedir. İstanbul Sözleşmesi hem CEDAW'ın güçlenmesine hem de düzenlenen ayrımcılığın kaldırılmasına ve eşitliğin sağlanmasına destek oluşturacak niteliktedir.⁷ İstanbul Sözleşmesi'nin denetim organı olan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzmanlar Grubu (*Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence=GREVIO*) ise Sözleşmenin taraf devletlerce etkili bir şekilde uygulanması için soru sorma, rapor hazırlama, ülke ziyareti yapma gibi konularda yetkili kılınmıştır.

temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.

⁶ Fatmagül Berktaş, "Kadınlar, Siyaset ve Demokrasi", **Politikannın Çağırısı**, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 129.

⁷ Nazan Moroğlu (Yay. haz.), **Kadına ve Aile İçi Şiddete Son Vermek İçin Elele**, Gen. 2. Baskı, İstanbul, CM Basım Yayın, Mart 2012, s. 56.

Türkiye’de uluslararası sözleşmeler ile uyumlu olabilecek şekilde kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik çeşitli kanunlarda değişiklik yapma yoluna gidilmiştir. Avrupa Birliği’ne uyum süreci de Türk hukukunda yer alan cinsiyetçi ifadelerin terk edilmesinde etkili olmuştur. Sözgelimi 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun’un 17. maddesiyle Anayasa’nın 41. maddesinde yer alan “Aile Türk toplumunun temelidir” fıkrasına “ve eşler arasında eşitliğe dayanır” hükmü eklenmiştir. 7.5.2014 tarih ve 5170 sayılı Kanun’un 1. maddesi ile Anayasa’nın 10. maddesine “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.” hükmü ile 7.5.2010 tarihli ve 5982 sayılı Kanun’un 1. maddesi ile Anayasa’nın “Kanun önünde eşitlik” başlıklı 10. maddesine “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.” hükmü eklenmiştir. Anayasa’da yapılan değişikliklerin dışında Medeni Kanun’da da bir dizi değişiklik yapılmıştır. Eşlerin eşit haklara kavuşması için getirilen hükümler, yasal mal rejimi sistemindeki değişiklikler, aile konutu ve diğer eşin rızasına bağlı olan işlemler gibi konularda eşitlikten yana bir anlayış benimsenmiştir. İş Kanunu’na işe alınmada ve çalışma koşullarında “eşit davranma ilkesi”nin eklenmesi de yine benzer şekilde düzenlenmiştir. Türk Ceza Kanunu da kadın erkek eşitliğinin gözetilmesine yardımcı olabilecek şekilde düzenlemeler getirmiştir.

2. Yeni Bir Fenomen Olarak Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması

Kadın hakları hareketi, karar almada kadınların varlığının artması, kadınların insan haklarına yönelik güçlü taahhütler ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının ve cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin geliştirilmesi kamu politikalarının genellikle kadınların farklı ihtiyaçlarını ve durumlarını dikkate almadığı gerçeğini ortaya çıkarmaya yardımcı olmuştur.⁸ Kadınların ihtiyaçlarını gözetilen bir yaklaşım olarak toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması (*gender mainstreaming*) esasen toplumsal cinsiyet eşitliğinin (*gender equality*) daha geniş ve kapsamlı bir tanımını belirtmektedir.⁹ Nitekim literatür yaygın olarak kullanılan toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına aşına iken ana akımlaştırma kavramı henüz yeterince bilinmemektedir. Avrupa Konseyi Uzmanlar Grubu’nun eski

⁸ (Çevrimiçi) <https://www.coe.int/en/web/genderequality/what-is-gender-mainstreaming>, 14/03/2020.

⁹ Council of Europe, **Gender mainstreaming: conceptual framework, methodology and presentation of good practices**, Strasbourg, Directorate General of Human Rights, 2004, s. 12.

tarihli bir tanımına göre ana akımlaştırma, “politika süreçlerinin (yeniden) düzenlenmesi, ilerlemesi, geliştirilmesi ve değerlendirilmesidir, böylelikle genellikle politika yapımına katılan aktörler tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi tüm düzeylerde ve her aşamada tüm politikalara dahil edilir.”¹⁰ BM Ekonomik ve Sosyal Konsey’in kavrama ilişkin açıklaması ise aşağıdaki gibidir:

“Toplumsal cinsiyet bakış açısının ana akımlaştırılması mevzuat, politikalar veya programlar dahil olmak üzere herhangi bir alanda ve her seviyede, planlanan herhangi bir eylemde kadınlar ve erkekler için çıkarımları değerlendirme sürecidir. Bu, kadınların yanı sıra erkeklerin kaygılarını ve deneyimlerini, tüm siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda politika ve programların tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinde ayrılmaz bir boyut haline getirmek için bir stratejidir, böylece kadınlar ve erkekler eşit olarak yararlanırlar ve eşitsizlik sürmez. Nihai hedef toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktır.”¹¹

Ana akımlaştırma yasa yapım süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze almak, bunu yaparken de yasaların sonuçları bağlamında kadınlar lehine önleyici tedbirler almaktır.¹² Aynı zamanda kadınların tüm karar alma düzeylerine katılımlarını genişletmek için her türlü çabanın gösterilmesini gerektirir.¹³ Ana akımlaştırma toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak için kilit bir stratejidir.¹⁴

¹⁰ (Çevrimiçi) <https://www.coe.int/en/web/genderequality/what-is-gender-mainstreaming>, 14/03/2020.

¹¹ ECOSOC 1997/2. (Çevrimiçi)

<https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/ECOSOCAC1997.2.PDF>, 14/03/2020.

Ayrıca bkz.: United Nations Industrial Development Organization, **Guide on Gender Mainstreaming: Business, Investment and Technology Services for Private Sector Development**, Vienna, 2015, s. 6.

¹² Ezgi Koçak, Ela Serpil Evliyaoğlu, **Yasama Faaliyetlerinde Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması**, Ankara, Ka-der Ankara Şubesi ve İngiltere Büyükelçiliği, Ankara, 2016, s. 11.

¹³ ECOSOC 1997/2. (Çevrimiçi)

<https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/ECOSOCAC1997.2.PDF>, 14/03/2020.

¹⁴ United Nations Industrial Development Organization, **a.g.e.**, s. 6.

Tablo 1 Toplumsal cinsiyet ve ana akımlaştırma arasındaki ilişki¹⁵

Kavram uluslararası metinlerde ilk kez BM Üçüncü Dünya Kadın Konferansı'ndan (Nairobi, 1985) sonra, BM Kadının Statüsü Komisyonu'nun (*UN Commission on the Status of Women-CSW*) kadınların kalkınmadaki rolü hakkında yapılan tartışmalarla ilgili olarak ortaya çıkmıştır.¹⁶ Bir strateji olarak ise BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda, (Pekin, 1995) Konferans'ın sonunda kabul edilen Eylem Platformu tarafından açıkça onaylanmıştır.¹⁷ Eylem Platformu'nda kararların alınmasından önce, sırasıyla kadınlar ve erkekler üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi amacıyla hükümetler ve diğer aktörlerin, cinsiyet politikalarını tüm politika ve programlara yaymak için aktif ve görünür bir politika geliştirmesi teşvik edilmiştir.¹⁸

2000'li yıllara gelindiğinde cinsiyet eşitliğine dair gelişmelerin büyük bir ivme kazandığı görülmektedir. BM'ye üye devletlerin Milenyum Deklarasyonu/Binyıl Zirvesi'nde kabul ettiği Binyıl Kalkınma Hedefleri (*Millennium Development Goals*) arasında yer alan sekiz zamanlı hedeften birisi -2015 son tarihiyle- cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi ve kadının güçlenmesi (*promote gender equality and empower women*) hükmü olmuştur.¹⁹ 2015'te Binyıl Kalkınma Hedefleri, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri adını alarak birtakım değişiklik geçirmiştir.²⁰ Bu kapsamda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak 17 küresel hedeften birisi olmuştur. Günümüzde ise toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmek için birden fazla aktörün yer aldığı politika üretme süreçleri ulusal parlamentoların katkıları ile merkezi bir konumda yer alarak öne çıkmaktadır.

¹⁵ United Nations Development Programme, **Parliaments and Gender Equality: Gender Mainstreaming in Legislation**, Panama, 2013, s. 12.

¹⁶ Council of Europe, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁷ Council of Europe, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁸ Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu (*Beijing Declaration and Platform for Action*), para. 25, 79, 105, 123, 141, 164, 189, 202, 229, 238, 252, 273. (Çevrimiçi) <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>, 14/03/2020.

¹⁹ Kevin Devaux, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mevzuatının Uygulanmasının İzlenmesi", **United Nations Joint Programme Fostering an Enabling Environment for Gender Equality in Turkey**, 2014, s. 4; Millennium Development Goals (Çevrimiçi) http://www.undp.org/content/undp/en/home/sdgoverview/mdg_goals.html, 14/03/2020.

²⁰ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, **Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Anaakımlaştırılması**, Aralık, 2018, s. 1-2. (Çevrimiçi) <https://www.undp.org/content/dam/turkey/UNDP-TR-GENDERGUIDE-TR.pdf>, 15/03/2020.

3. Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması Bağlamında Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu

a. Genel Olarak

Anayasal bir ilke olan kanun önünde eşitliğin sağlanabilmesi için yasama organı parlamentolardaki komisyonlar,²¹ toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına katkı sağlayabilecek önemli kurumsal mekanizmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana akımlaştırılma parlamento komisyonlarının yasama faaliyetleri aracılığıyla gündeme gelmektedir. Bilindiği gibi parlamento çalışmalarının çoğu parlamento komisyonları aracılığıyla yapılmaktadır. Komisyonların milletvekilleri, bürokratlar, sivil toplum örgütü temsilcileri gibi farklı kesimlerde bulunan kişilerin birbirleri ile görüş alışverişinde buldukları bir platform niteliğinde olduğu söylenir.²² Çoğu Meclis faaliyetinde yine Meclis üyelerinden oluşturulan daha küçük kurulların yaptıkları teknik hazırlıkların, araştırma ve incelemelerin önemli bir yeri vardır.²³ Komisyonları yasal dayanaklarına göre Anayasa, kanun ve İçtüzükle kurulanlar, görev süresine göre ise daimî ve geçici olmak üzere çeşitli sınıflandırmalara tabi tutmak mümkündür.²⁴ Daimî komisyonlar, parlamentoda yer alan partilerin temsilcilerini üye sayıları oranında barındırdıkları için “model bir parlamento” gibi bir işlev görürler.²⁵ Herhangi bir kanun önerisinin öncelikle genel kurulda mı, yoksa komisyonda mı görüşüleceği konusu ilgili ülkede komisyona atfedilen rolü büyük ölçüde ortaya koymaktadır.²⁶ Bu ayrımlar doğrultusunda aşağıda Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK ya da Komisyon) ele alınacaktır.

b. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu

Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası sözleşmeler gereği uluslararası taahhütlerinden birisini toplumsal cinsiyet eşitliği için yasal

²¹ Kapsamlı bir çalışma için bkz: Kahan Onur Arslan, **Türk Parlamento Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2014, s. 106-119.

²² İrfan Neziroğlu, **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008, s. 270.

²³ Mustafa Erdoğan, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Hukuk Yayınları, 2018, s. 147.

²⁴ Neziroğlu, **a.g.e.**, s. 270.

²⁵ Bertil Emrah Oder, “Anayasa’da Kadın Sorunsalı: Norm, İçtihat ve Hukuk Politikası”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları**, Der. Hülya Durudoğan vd., 2. Baskı, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 217.

²⁶ Havvana Yapıcı, “Komisyonların Yasama Sürecindeki Rollerini Bağlamında Komisyon Aşamasındaki Özel Yöntem ve Uygulamalar”, **Yasama Dergisi**, Sayı:5 Nisan-Mayıs-Haziran 2007, s. 57-80.

bir temel hazırlamak oluşturur.²⁷ Bu minvalde atılan adımlardan birisi Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) içerisinde kurulan KEFEK'tir. Kadın Erkek Eşitliği Komisyonu kurulmasına ilişkin yasa teklifi 29 Ocak 2009'da Anayasa Komisyonu'nda kabul edilmiş, 10 Şubat'ta yapılan Meclis görüşmelerinde AK Partili birkaç milletvekilinin verdiği önergeyle komisyonun adı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu olarak değiştirilmiştir.²⁸ 25 Şubat 2009'da toplanan Meclis Genel Kurulu'nda, Komisyon'un adı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu olarak oy çokluğuyla kabul edilerek ve 24 Mart 2009'da Resmi Gazete yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁹ ³⁰ Komisyon, TBMM'deki on sekizinci daimî ihtisas komisyonudur.³¹

²⁷ **Towards Gender Equality: Education, Working Life and Politics**, Executive Summary, İstanbul, TUSIAD Publication No-T/2001- 3/294, March 2001, s. 46.

²⁸ "Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kuruldu", **İnsan Hakları İçin Diyalog Dergisi**, Mayıs-Haziran 2009, s. 51-53.

²⁹ A.y.

³⁰ Eşitlik ve fırsat eşitliği kavramları için bkz.: Ulaş Karan, **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasası**, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2017, s. 35-53. Komisyon'un Fırsat Eşitliği olarak değiştirilmesine dair eleştiriler için bkz.: "Komisyon'un adında, yapılan değişikliklerle "fırsat eşitliği" nin yer alması, bu tür adlandırmalar başka devletlerde de görülmekle birlikte, hem Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW) ve İnsan Hakları Komitesi hem de Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin kararlarında vurgulanan "sonuç eşitliği" ve "eylemler eşitlik" hedefinin gerisindedir." (Oder, "Anayasa'da Kadın Sorunsalı: Norm, İçtihat ve Hukuk Politikası", **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları**, der. Hülya Durudoğan vd., 2. Baskı, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 219.); "Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Kerem Altıparmak ise Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun Anayasa Komisyonunda ilk iki teklifte olduğu gibi "Kadın Erkek Eşitlik Komisyonu" olarak isimlendirilmesine rağmen, Genel Kurulda adının "Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu" olarak değiştirilmesine dikkat çekiyor. Bakan Nimet Çubukçu' nun değişikliğin yasanın esasını etkilemeyeceğini, ancak uluslararası terminoloji ile ortaklık sağlamaya çalışıldığını belirtmesiyle ilgili saptamasının doğru olmadığını söylüyor ve Avrupa Konseyinin kadın erkek eşitliğini izlemekle yetkili organının adının "Kadın Erkek Eşitliğini Yönlendirme Komitesi (The Steering Committee for Equality between Women and Men" olduğunu belirtiyor. (Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kuruldu", **İnsan Hakları İçin Diyalog Dergisi**, Mayıs-Haziran 2009, s. 51-53.)

³¹ TBMM'deki diğer komisyonlar ise şöyledir: Adalet Komisyonu, Anayasa Komisyonu, Avrupa Birliği Uyum Komisyonu, Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyonu, Çevre Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, Dilekçe Komisyonu, Güvenlik ve İstihbarat Komisyonu, İçişleri Komisyonu, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu, Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu, Milli Savunma Komisyonu, Plan ve Bütçe Komisyonu, Sağlık, Aile Çalışma ve Sosyal İşler

Komisyron'un kuruluşunu düzenleyen 5840 Sayılı Kanun'un³² 2. maddesine göre Komisyron'un üye sayısı Danışma Kurulu'nun teklifi üzerine Genel Kurul'ca belirlenmekte ve Komisyron'da siyasi parti grupları ile bağımsızlar Meclisteki sayılarının -boş üyelikler hariç- üye tam sayısına nispet edilmesi ile bulunacak yüzde oranına uygun olarak temsil edilmektedir. Ayrıca Komisyron'un üyelerinin oluşturulmasında kadın milletvekilleri ile insan hakları konusunda uzman milletvekillerine öncelik tanınacağı belirtilmiştir. Komisyron üyelikleri için bir yasama döneminde iki seçim yapılmakta ve her iki devre için seçilenlerin görev süresi de iki yıldır.

5840 sayılı Kanun'un 2. maddesine göre, Komisyron bir değil, iki başkanvekili seçmektedir. Bir başkan, iki başkanvekili, sözcü ve kâtip seçiminde Komisyron'da temsil edilen siyasi parti gruplarının yüzde oranları dikkate alınmaktadır.³³ Seçim, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla toplanan Komisyronun, toplantıya katılanlarının salt çoğunluğunun gizli oyuyla yapılır. Komisyronun çalışma usul ve esaslarını düzenleyen 5. maddesi toplantı ve karar yeter sayıları hakkında düzenleme getirmiştir. Buna göre Komisyron üye tam sayısının en az üçte biri ile toplanırken toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar vermektedir. Karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

Komisyron; kadın erkek fırsat eşitliğine ilişkin sorunların gerek yasal düzeyde gerekse de uygulamada iyileştirilmesini sağlayarak etkili bir parlamenter denetim sağlamak vizyonu ile kurulmuştur.³⁴ TBMM dışında bir tüzel kişiliği bulunmamaktadır.³⁵ Komisyronun kuruluşu Türkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik kurumsal yapının üçüncü ayağını oluşturmuştur.³⁶ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (ASPB-KSGM), bu yapının yürütme içindeki ayağını oluştururken, kadın hakları ve toplumsal

Komisyronu, Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyronu ve Tarım, Orman ve Köyişleri Komisyronu (Bkz.: <https://komisyron.tbmm.gov.tr/>)

³² 5840 sayılı ve 25/02/2009 tarihli Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyronu Kanunu, R.G. No:27179, 24/03/2009.

³³ Cemil Dinmezpinar, "TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyronu ", **Yasama Dergisi**, Sayı:28 Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2014, s. 13.

³⁴ TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyronu (Çevrimiçi) https://komisyron.tbmm.gov.tr/komisyron_index.php?pKomKod=865, 23/05/2018.

³⁵ (Çevrimiçi) <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/40-tbmm-kadn-erkek-frsat-esitligi-komisyronu/>, 15/03/2020.

³⁶ Dinmezpinar, **a.g.e.**, s. 8.

cinsiyet eşitliği alanında çalışan sivil toplum kuruluşları diğer ayağı oluşturmaktadır.³⁷ Komisyonun kuruluşu ile yasama organı içerisinde üçüncü ayak tamamlanmıştır.³⁸

c. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun Görevleri

Komisyon'un görevleri 5840 sayılı Kanun'un 3. maddesinde sıralanmıştır. Bu görevleri ana hatlarıyla şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

(i) Kendisine Esas veya Tali Olarak Havale Edilen İşleri Görüşmek: Yasaların lafzının ve ruhunun cinsiyete duyarlı olabilmesi maksadıyla yasa taramalarının yapılması Komisyon'un en önemli görevlerinden birisini teşkil etmektedir. Bu süreç yasama faaliyetleri esnasında Kanun tasarı ve tekliflerinin Komisyon'a esas ya da tali olarak havale edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. TBMM Meclis İçtüzüğü'nün³⁹ 23. maddesine göre raporu Genel Kurul görüşmelerine esas olacak komisyon "esas komisyon", işin kendilerini ilgilendiren yönü veya maddeleri üzerinde esas komisyona görüş bildiren komisyonlar ise "tali komisyon" olarak adlandırılmaktadır. Komisyon, kendisine havale edilen tasarı ve tekliflerin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından Anayasaya ve Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerine uygunluğunu incelemektedir.⁴⁰ 5850 sayılı Kanun'un 3. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendine göre, Başkanlık'ın talebi üzerine ya da istenildiğinde TBMM Başkanlığı'na sunulan kanun tasarı ve teklifleri ile kanun hükmünde kararnamelerin kadın erkek eşitliği konusunda T.C. Anayasasına, uluslararası gelişmelere ve yükümlülüklere uygunluğunu inceleyerek ihtisas komisyonlarına görüş sunmaktadır. Aşağıdaki tablolarda KEFEK'e 27. Dönem esas ve tali olarak havale edilen teflif ve KHK'ların bir listesi yer almaktadır:

Komisyonla 27. Dönem 2. Yasama Yılında Esas Olarak Havale Edilen Teklif ve Kanun Hükmünde Kararnameler⁴¹

³⁷ A.y.

³⁸ Aktaran Dinmezpınar, **a.g.e.**, s. 8.

³⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, R.G. No. 14506, 13/04/1973.

⁴⁰ **Türkiye Büyük Millet Meclisine Bireysel Başvuru Yolları El Kitabı**, (ed. Habib Kocaman), Ankara, Yasama Derneği Yayınları, Yayın No: 5, Ağustos 2016, s. 56.

⁴¹ (Çevrimiçi)

https://komisyon.tbmm.gov.tr/tasari_teklif.php?pKomKod=865&pDonem=27&pEsasTali=E&pIslem=4, 14/03/2020.

Esas No	Teklifin Başlığı	Teklifin Özeti
2/1415	Kadın Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Teklifi	Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermek, kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamdaki konumlarını güçlendirmek ve kadın odaklı yasaların düzenlenmesini sağlamak
2/898	5840 Sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komiyonu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Anayasanın 16 Nisan 2016 referandum sonuçlarına göre değişen bazı maddelerine uyum sağlanması amacıyla, TBMM komisyon başkanlığı sürelerinin değiştirilmesi ve kuruluş aşamasında kullanılması için hazırlanan geçici 1'inci maddenin kaldırılması
2/188	Kadın Bakanlığı Kurulması Hakkında Kanun Teklifi	Kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek, kadının insan haklarını korumak ve geliştirmek, kadına karşı şiddetin önlemek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, kadınlara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamakla görevli bir Kadın Bakanlığı kurulması

Tablo 2 27. Dönem 2. Yasama Yılı KEFEK Esas Komisyon

Komisyon 27. Dönem 3. Yasama Yılında Tali Olarak Havale Edilen Teklif ve Kanun Hükmünde Kararnameler⁴²

Esas No	Teklifin Başlığı	Teklifin Özeti
2/2707	Devlet Memurları Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Devlet memurları için, gerektiğinde yirmi dört saat açık hizmet vermek üzere çocuk bakım evi ve sosyal tesis kurulması, bir işyerinde 50'den fazla çalışan varsa bu iş yerleri için de çocuk bakım evi ve sosyal tesis kurulması, büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyelerin mahallelerde çocuk bakım evleri açmakla yükümlü kılınmaları
2/2681	Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanununda Değişiklik Yapılmasına Hakkında Kanun Teklifi	8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün genel tatil günü ilan edilmesi
2/2685	17.03.1981 Tarih ve 2429 Sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün resmî tatil olarak belirlenmesi
2/2689	17.03.1981 Tarih ve 2429 Sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nün genel tatil günü ilan edilmesi
2/2674	Devlet Memurları Kanunu, İş Kanunu, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi	Anne veya baba olan çalışanların doğum sonrası hak ve izinlerinin iyileştirilmesi ve eşitlenmesine yönelik düzenlemelerin yapılması

⁴² Havale tarihi itibari ile 2020 yılı içinde yapılan kanun teklifleri derlenmiştir. (Çevrimiçi)

https://komisyon.tbmm.gov.tr/tasari_teklif.php?pKomKod=865&pDonem=27&pTur=&pEsasTali=T&pIslem=&pAd=&sayfa=1, 15/03/2020.

2/2675	4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi	Kadın istihdamının artırılması için kadın kooperatiflerine, kamu ihalelerinde pozitif ayrımcılık yapılması
2/2679	Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Ev kadınlarının sağlık sigortası ve emeklilik haklarından yararlandırılması amaçlanmaktadır.
2/2657	Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Tarımsal faaliyette bulunan sigortalı kadınların, ödemekle yükümlü oldukları genel sağlık sigortası prim tutarlarının üçte ikisinin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanması
2/2671	5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Kadın kooperatiflerinde tam zamanlı hizmet veren gönüllü ortak ve yöneticilerin sigortalılık kapsamına alınarak kadın kooperatiflerinin faaliyetlerini daha etkin yürütebilmelerinin önünün açılması
2/2634	Türk Medeni Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Eşlerden biri hakkında koruyucu ve önleyici tedbirlerin uygulanmasına hükmedildiği durumlarda, korunan ile korunduğu kişi arasındaki davalarda yetkili mahkemenin korunan eşin tercih edeceği yer mahkemesi olması
2/2636	Türk Ceza Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında, cinsiyet ayrımcılığı sebebi ile kadına karşı işlenen suçların, takdiri indirim nedenleri uygulanmadan daha ağır cezaya hükmedilerek cezalandırılması ve Türk Ceza Kanunu'nda yer alan kasten yaralama, eziyet, yardım veya bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi, cinsel saldırı ve kötü muamele suçlarının söz konusu kapsamda yeniden düzenlenmesi
2/2622	5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	SSK, BAĞKUR, Emekli Sandığı kaydına bakılmaksızın; sigortalı, genel sağlık sigortalı ve isteğe bağlı sigortalı ayrımı yapılmaksızın tüm sigortalı kadın çalışanlara doğum borçlanması hakkının verilmesi
2/2616	Ceza Muhakemesi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi	Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olsa bile, kadına yönelik işlenen kasten yaralama, tehdit ve hakaret suçlarında uzlaştırma yoluna gidilememesi
2/2617	5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ile 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Kadına yönelik olarak cinsiyete dayalı şiddet saiki ile işlenmiş suçlarda takdiri indirim uygulanmaması, ceza infazında erteleme yoluna gidilememesi ve söz konusu saikle işlenen fiillerin, belli başlı suçların nitelikli hâlleri kapsamında değerlendirilmesi
2/2601	5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Kadın çalışan istihdam eden işyerlerinde kısa ve uzun vadeli sigorta kolları uygulaması bakımından; ödenen sigorta primlerinin yarısının 5 yıl süreyle Sosyal Güvenlik Kurumuna ödenmesi ile kadın istihdamının artırılması
2/2579	5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Bir kişiyi süreklilik arz edecek ve kişide güvensizlik ve rahatsızlık hissine yol açacak şekilde izleme fiillerinin 'ısrarlı takip' suçu olarak tanımlanması ve bu suça ilişkin cezai yaptırımlar ile suçun nitelikli hâllerinin düzenlenmesi
2/2530	Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Evde bakıma muhtaç engellilere bakan kişilere belli bir ücret ve sosyal güvenlik haklarının verilmesi, ev kadınlarının sigorta kapsamına alınarak emeklilik hakkına kavuşturulması, belediyelere bakıma muhtaç kişiler için bakımevi, çocuklar için kreş ve gündüz bakımevi açma zorunluluğu getirilmesi

2/2515	3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Ortaklarının tamamı kadınlardan oluşan kooperatiflerin vergi istisnasından yararlandırılması
2/2526	4857 Sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasında İlişkin Kanun Teklifi	Analık izninin doğumdan sonra sekiz haftadan, yirmi dört haftaya çıkarılması
2/2516	Kooperatifler Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Kadın üreticiler tarafından kurulup işletilen kooperatiflere; vergi, resim ve harç muafiyeti
2/2517	5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Ortaklarının tamamı kadınlardan oluşan kooperatiflerin kurumlar vergisinden muaf tutulması
2/2521	5393 Sayılı Belediye Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Belediyelerin, ortaklarının tamamı kadınlardan oluşan kooperatiflerin sosyal fayda sağlayan girişimlerine mekân ve personel desteği ile aynı ve nakdi destek sağlayabilmesi ve bu kooperatifler ile ortak projeler gerçekleştirilmesi
2/2508	193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Kadın kooperatiflerinin sosyal iş ve hizmet sunumu konusunda daha etkin rol alabilmeleri ve kadın istihdamının önünün açılması için, ortaklarının tamamının kadınlardan oluştuğu kooperatifler, merkez, atölye ve iş yerlerinde çalıştırılan kadınlara ödenen ücretlerin gelir vergisinden istisna edilmesi
2/2509	5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Kadın kooperatiflerinde çalışan kadınların prim teşviki, destek ve indirimlerinden yararlanması
2/2492	Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Teklifi	Evliliklerinde en az 25 yılını tamamlayan ve 50 yaşını doldurup hiçbir şekilde aylık ve gelir almaya hak kazanmamış sigortalı olmayan kadınların sigortalılık yönünden belli süreler için borçlanarak yaşlılık aylığı almaya hak kazanmaları

Tablo 3 27. Dönem 3. Yasama Yılı KEFEK Tali Komisyon

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde Komisyon'un yasamaya ilişkin görevinin çoğunlukla tali olarak kaldığı görülmektedir. Bu durum mevzuatta kadınları ilgilendiren düzenlemeler söz konusu olduğunda KEFEK'in Meclis'te danışma işlevi ile sınırlı olduğu yargısını güçlendirmektedir.

(ii) Ayrımcılık İddialarına Bakma: Eşitliğin ihlali ve ayrımcılık iddialarına ilişkin vatandaşlardan gelen bireysel başvuruların incelenmesi ve gerekli temaslarda bulunulması KEFEK'in diğer önemli görevidir. Komisyona faks yahut mektupla başvuruda bulunulduğunda başvuru ilgili yasama uzmanı tarafından incelenilmekte ve ardından Komisyon Başkanı'nın talimatı ile işlem başlatılmaktadır. Başvurucuya başvurusu hakkında üç ay içerisinde bilgi verilmekte ve yasama yılının sonunda hazırlanan faaliyet raporunda başvuruların istatistikî bilgilerine yer verilmektedir. Komisyon'a vatandaşların ve milletvekillerin yaptıkları

bireysel başvuru süreci ile ilgili olarak artık içeriği kadınlara ilişkin olan dilekçelerin tamamı Komisyon'a iletilecektir.⁴³

(iii) Alt Komisyonlar Kurma: KEFEK kendisini oluşturan üye sayısından daha küçük alt komisyonlar kurma görevi ile Meclis'deki diğer komisyonlardan ayrılmaktadır. Alt komisyonların kurulmasında amaç, mahiyeti gereği kamuoyunda daha çok önem arz eden konuların daha seri bir şekilde görüşülere karara varılmasıdır. 5 ila 7 üyeden oluşan alt komisyonlar geçici olarak görev yapmakta olup çalışma dönemleri boyunca gündem maddeleri ile ilgili çeşitli kurum-kuruluş, üniversite ve STK'larla bir araya gelmektedir. Komisyonun alt komisyonlar kurmasına dair Kanun'da veya içtüzükte bir dayanak yoktur.⁴⁴ Alt komisyonlar çalışmalarının tamamlanmasından sonra hazırladıkları bir raporu Komisyon'a sunmaktadır. Örneğin 3 Kasım 2012 tarihli toplantıda "Toplumsal Cinsiyet Açısından Anayasa Konulu Alt Komisyon" kurulmasına karar verilmiştir.⁴⁵ Bundan başka KEFEK'in 14 Kasım 2018 tarihinde gerçekleştirilen 27'nci Yasama Dönemi İkinci Yasama Yılı 5'inci Toplantısında alınan 7 No'lu Karar doğrultusunda "Başta Kız Çocukları Olmak Üzere Gençlerin Bilim, Teknoloji, Matematik ve Mühendislik Alanlarına Yönlendirilmesi/STEM Alt Komisyonu" kurulmuştur.⁴⁶ Yine tematik olarak 27 Ocak 2016'da kurulan "Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşı Olan ve Vatandaşlıktan İzinle Çıkmış Kadınların ve Ailelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri Konulu Alt Komisyon" un faaliyetlerini de ilave etmek gerekir.⁴⁷

(iv) Rapor Hazırlama: KEFEK, kuruluş kanununda değerlendirme raporu olarak adlandırılan bir raporu her yasama yılının sonunda "faaliyet raporu" olarak hazırlamaktadır ve bunu Meclis'e sunmaktadır. İlgili yasama yılı boyunca KEFEK'e havale edilen dosyalar, vatandaşlardan gelen eşitliğin ihlali ve ayrımcılık iddialarına ilişkin şikayetler, alt

⁴³ 05/03/2020 tarihli Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Tutanağı, s. 4-5.

⁴⁴ Dinmezpınar, **a.g.e.**, s. 23.

⁴⁵ TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, **Toplumsal Cinsiyet Açısından Anayasa Konulu Komisyon Raporu**, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 9, Ankara, TBMM Basımevi, Haziran 2012, s. 4.

⁴⁶ 05/03/2020 tarihli Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Tutanağı, s. 2; 15/05/2019 tarihli Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Tutanağı, s. 6, 17 vd.; 11/05/2017 tarihli Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Tutanağı, s. 9; (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=147571, 15/03/2020.

⁴⁷ 22/03/2018 tarihli Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşı Olan Ve Vatandaşlıktan İzinle Çıkmış Kadınların ve Ailelerin Sorunları Ve Çözüm Önerileri Konulu Alt Komisyon Raporu

komisyonların faaliyetleri, yurtiçi-yurtdışı ziyaretleri, toplantılar ve diğer konular faaliyet raporunun konusunu oluşturmaktadır. Bu rapor, komisyonun çalışmalarının kamuoyu tarafından öğrenilmesi ve uygulayıcılara yol göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

(v) Diğer Görevler: Kadın hakları ve kadın erkek eşitliğini sağlamak noktasında Komisyon'un yukarıda sıralanan görevleri dışında çok çeşitli görevleri daha bulunmaktadır. Bunlar Kanun'un ilgili maddesinde diğer ülkelerdeki ve uluslararası kuruluşlardaki gelişmeleri takip etme, yurt dışı incelemeleri yapma, bu kapsamda Meclis'i bilgilendirme, Meclis faaliyetlerine dair belge ve bilgileri tedarik etme ile kamuoyunun bilgi sahibi olmasını sağlama olarak ifade edilmiştir. Komisyon, oldukça etkin insan kaynaklarına sahiptir ve araştırmanın önemli olduğunu düşündüğü durumlarda rutin olarak araştırmalar yapmaktadır.⁴⁸

Görüldüğü gibi KEFEK, meclisteki çoğu komisyona tanınmayan görevlere sahiptir. Ulusal hukukta yer alan erkil ve cinsiyetçi yasama dilinin değişmesinde rol oynayabilir ve ayrıca Meclis dışındaki çalışmalarında da uygulamaya ilişkin sorunlara çözüm arayabilir.

d. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu' nun Yetkileri

Komisyonun yetkileri 5840 sayılı Kanun'un 4. maddesinde ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Komisyonun görevlerini tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirebilmesini kolaylaştıracak çok sayıda yetkiyle donatıldığı görülmektedir. Bu yetkilerden ilki Komisyon'un kamu idareleri ve gerçek ve tüzel kişilerden bilgi alma ve istemesidir. Örneğin YÖK Akademide Kadın Çalışmaları Komisyonu'nun KEFEK ziyaretinin amacı YÖK'ün kadın çalışmaları alanındaki faaliyetleri hakkında Komisyon'a bilgi vermektir.⁴⁹ Bunun dışında Komisyon kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları gibi paydaşlarının faaliyetlerinden istifade edebilmekte, uzman görüşlerine başvurabilmektedir. Çalışmalarının büyük bir bölümü Meclis içinde olmakla beraber gerekiyorsa Ankara'nın dışında da faaliyetlerini yürütebilmektedir. Yakın tarihte Komisyon İsveç ve Finlandiya parlamentolarını ziyaret ederek

⁴⁸ Devaux, a.g.e., s. 2.

⁴⁹ TBMM Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonuna (KEFEK) Ziyaret, (Çevrimiçi) <https://kadincalismalari.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/tbmm-kefek-komisyonuna-ziyaret.aspx>, 15/03/2020.

örnek uygulamalar hakkında gözlemlerde bulunmuştur.⁵⁰ Komisyon'un Meclis faaliyetlerini ilerletebilmesi bakımından çeşitli ülke ziyaretlerinde bulunarak iş birliği içerisinde bulunmasının son derece yararlı olduğu söylenilebilir.

SONUÇ YERİNE

5840 sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu ile kurulan Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu ile yasama organı olan TBMM'de bir ihtisas komisyonu kurulmuştur. Parlamentodan çıkan yasaların lafzının ve ruhunun cinsiyete duyarlı ve toplumsal cinsiyet eşitliğinden yana olabilmesi için ihtisaslaşmış bir komisyonun daimî surette Meclis çatısı altında bulunması Türkiye'nin tercih ettiği bir sistemdir. Nitekim farklı ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin yasama sürecinde gözetilmesinde birbirinden farklı sistemlerle karşılaşmak mümkündür. Hangi sistem tercih edilmiş olursa olunsun toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilerek cinsiyet eşitliğine uygun yasaların parlamentolardan geçmesinde yasama organına büyük görevler düşmektedir.

Kadınların yasa yapım süreçlerine dahil edilmesi ana akımlaştırma ilkesinin en başta gelen gerekliliklerinden birisidir. Yasa yapım süreçlerinde ihtisas komisyonlarının birbiriyle diyalog kurarak iş birliği yapması ve farklı bakış açılarının yasa yapma tekniklerine yansıtılması cinsiyet eşitsizliği içeren pozitif hukuk düzenlemelerini azaltmakta ve gidermektedir. Bu şekilde parlamentolardan geçerek yasalaşan hükümler kadın cinsiyetinin gerekliliklerini gözeterek normatif anlamda cinsiyet eşitliğini sağlar. Cinsiyete duyarlı mevzuat toplumdaki bireylerin gereksinimlerini göz önünde bulundurarak daha iyi bir yasal çerçeve oluşturur. Bu hususlar gözetildiğinde KEFEK'in yasama faaliyetlerinin Türkiye'de giderek artan bir şekilde önem kazandığı görülmektedir. Fakat Komisyon'a havale edilen dosyalar Komisyon kurulduğu tarihten itibaren ağırlıklı olarak tali nitelikte kalmıştır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir yasanın Meclis'ten geçmesi için KEFEK'e havale edilen dosyaların esas komisyon olması gerçek anlamda bir zorunluluktur. Bu yargıyı doğrulayacak nitelikte örneğin 27. Dönem 2. Yasama yılında Komisyon'a esas olarak yalnızca 3 kanun teklifinin havale edildiği görülmektedir. 27.

⁵⁰ KEFEK Milletvekillerinin Finlandiya ve İsveç Parlamentolarına Çalışma Ziyareti, (Çevrimiçi)

<https://www.bmdergi.org/language/tr/kefek-milletvekillerinin-finlandiya-ve-isvec-parlamentolarina-calisma-ziyareti/>, 15/03/2020.

Dönem 3. Yasama yılında ise Komisyon'a tali olarak 20'yi aşkın kanun teklifi havale edilmiştir. Bahsi geçen durum KEFEK'in yasama sürecindeki rolünü nispeten etkisiz bırakmaktadır. Bu nedenle KEFEK'in tali komisyon olarak istişari nitelikte Meclis'e sunduğu dosyalar yeteri kadar ilgi görmemektedir. Yasama faaliyetinde göze çarpan bu sorunun dışında vatandaşların ayrımcılık iddiaları içeren şikayetlerini incelemesi, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi, kadın cinayetleri gibi kamuoyunda yer alan önemli sorunlara dair girişimlerde bulunması ise Komisyon'un görünürlüğünü arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

(Çevrimiçi) <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/40-tbmm-kadn-erkek-frsat-esitligi-komisyonu/>, 15/03/2020.

(Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=147571, 15/03/2020.

(Çevrimiçi) https://komisyon.tbmm.gov.tr/tasari_teklif.php?pKomKod=865&pDonem=27&pEsasTali=E&pIslem=4, 14/03/2020.

(Çevrimiçi) https://komisyon.tbmm.gov.tr/tasari_teklif.php?pKomKod=865&pDonem=27&pTur=&pEsasTali=T&pIslem=&pAd=&sayfa=1, 15/03/2020.

(Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/topic/caucus-politics>, 15/03/2020.

(Çevrimiçi) <https://www.coe.int/en/web/genderequality/what-is-gender-mainstreaming>, 14/03/2020.

Berktaş, Fatmagül: “Kadınlar, Siyaset ve Demokrasi”, **Politikanın Çağrısı**, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 121-132.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı: **Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Anaakımlaştırılması**, Aralık, 2018, (Çevrimiçi) <https://www.undp.org/content/dam/turkey/UNDP-TR-GENDERGUIDE-TR.pdf>, 15/03/2020.

Council of Europe: **Gender mainstreaming: conceptual framework, methodology and presentation of good practices**, Strasbourg, Directorate General of Human Rights, 2004.

ECOSOC 1997/2. (Çevrimiçi)
<https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/ECOSOCAC1997.2.PDF>,
14/03/2020.

Erdoğan, Mustafa: **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Hukuk Yayınları, 2018.

Devaux, Kevin: “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mevzuatının Uygulanmasının İzlenmesi”, **United Nations Joint Programme Fostering an Enabling Environment for Gender Equality in Turkey**, 2014.

Dinmezpınar, Cemil: “TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu”, **Yasama Dergisi**, Sayı:28 Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2014, s. 5-29.

“Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kuruldu”, **İnsan Hakları İçin Diyalog Dergisi**, Mayıs-Haziran 2009, s. 51-53.

KEFEK Milletvekillerinin Finlandiya ve İsveç Parlamentolarına Çalışma Ziyareti, (Çevrimiçi) <https://www.bmdergi.org/language/tr/kefek-milletvekillerinin-finlandiya-ve-isvec-parlamentolarina-calisma-ziyareti/>,
15/03/2020.

Koçak, Ezgi, Ela Serpil Evliyaoğlu: **Yasama Faaliyetlerinde Toplumsal Cinsiyetin Anaakımlaştırılması**, Ankara, Ka-der Ankara Şubesi ve İngiltere Büyükelçiliği, 2016.

Millennium Development Goals (Çevrimiçi)
http://www.undp.org/content/undp/en/home/sdgoverview/mdg_goals.html
, 14/03/2020.

Moroğlu, Nazan (Yay. Haz.), **Kadına ve Aile İçi Şiddete Son Vermek İçin Elele**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, CM Basım Yayın, Mart 2012.

Neziroğlu, İrfan: **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2008.

Oder, Bertil Emrah: “Anayasa’da Kadın Sorunsalı: Norm, İçtihat ve Hukuk Politikası”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları**, der.

Hülya Durudoğan vd., 2. Baskı, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 195-224.

Pekin Deklerasyonu ve Eylem Platformu (*Beijing Declaration and Platform for Action*) (Çevrimiçi)
<http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>,
14/03/2020.

Towards Gender Equality: Education, Working Life and Politics, Executive Summary, İstanbul, TUSIAD Publication No-T/2001- 3/294, March 2001.

Türkiye Büyük Millet Meclisine Bireysel Başvuru Yolları El Kitabı, (ed. Habib Kocaman), Ankara, Yasama Derneği Yayınları, Yayın No: 5, Ağustos 2016.

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, **Toplumsal Cinsiyet Açısından Anayasa Konulu Komisyon Raporu**, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 9, Ankara, TBMM Basımevi, Haziran 2012.

TBMM Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonuna (KEFEK) Ziyaret, (Çevrimiçi)
<https://kadincalismalari.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/tbmm-kefek-komisyonuna-ziyaret.aspx>, 15/03/2020.

United Nations Industrial Development Organization, **Guide on Gender Mainstreaming: Business, Investment and Technology Services for Private Sector Development**, Vienna, 2015.

United Nations Development Programme, **Parliaments and Gender Equality: Gender Mainstreaming in Legislature**, Panama, 2013.

Yapıcı, Havvana: “Komisyonların Yasama Sürecindeki Rollerini Bağlamında Komisyon Aşamasındaki Özel Yöntem ve Uygulamalar”, **Yasama Dergisi**, Sayı:5 Nisan-Mayıs-Haziran 2007, s. 57-80.

<https://komisyon.tbmm.gov.tr/>

<https://www.ipu.org/>

Resmi Kaynaklar

5840 sayılı ve 25/02/2009 tarihli Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu, R.G. No:27179, 24/03/2009.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, R.G. No.14506, 13/04/1973.

05/03/2020 tarihli Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Tutanağı

15/05/2019 tarihli Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Tutanağı

22/03/2018 tarihli Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşı Olan ve Vatandaşlıktan İzinle Çıkmış Kadınların ve Ailelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri Konulu Alt Komisyon Raporu

11/05/2017 tarihli Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Tutanağı

9.BÖLÜM

EMPOWERMENT OF TURKISH WOMEN BY EDUCATION AND TRAINING

Dr. Orhun Burak SÖZEN

EMPOWERMENT OF TURKISH WOMEN BY EDUCATION AND TRAINING

Orhun Burak SÖZEN

Dr. Lecturer, Gaziantep University

İslahiye Faculty of Economics and Administrative Sciences

International Relations Department

I. INTRODUCTION

The study emphasizes the role of empowerment both as an educational means and more importantly it underlines empowerment as feminist practice such as feminist consciousness-raising but more comprehensively due to education's illuminating and agenda-setting roles both in the world and Turkey.

A case study based on un-structured interviews was exploited within the study. Interpretivism has been chosen as the research paradigm. Literature Review revises relevant feminist or pro-feminist outlooks. The findings have been questioned, interrogated and interrogated throughout the perspectives of some major feminist or pro-feminist thinkers in the Discussion. Discussion has been supported by relevant visuals whose permission was taken and audio-recorded. Obtained results and reached conclusion have been mentioned in the Results & Conclusion.

II. METHOD

II.I. Interpretivism as a Social Science Understanding and Social Science Research Paradigm

Social scientists conduct researches in accordance with their different paradigms and understanding of science. These paradigms could be considered as research paradigms. Positivism, interpretivism, critical

paradigm, feminism, realism, pragmatism, postmodernisms are such paradigms (Gürgüz & Şahin, 2017, p.33).

Interpretive approaches consider subjects and their interpretations, perceptions, meanings and understandings, as fundamental means in research. Interpretivism welcomes any study which utilizes interview methods for exploring society or group to understand their reasoning processes, social norms, societal prejudices, which produce and re-produce meaning or social/cultural sense-making, which constitute social reality by language (Mason, 2002, pp.56-58).

An interpretive approach both considers people as a primary data source, and takes their perceptions, understandings, reasonings, opinions or as their ‘insider view’, rather than imposing an ‘outsider view’ (Mason, 2002, pp.56-58).

The main objective of interpretivist is deeply revealing subjectivism in human life. They utilize a little sampling. They conduct research via quantitative methods. The subjective meaning in individual’s discourse and actions the social milieu where these occur must be delineated from the perspective of interpretivists (Gürgüz & Şahin, 2017, p.33).

II.I. II. Interpretivism and Feminism

The reason why interpretivism has been selected as the viable research paradigm in the study is the sense of understanding of science and science of philosophy of the researcher. The utopian pro-feminist viewpoint of the researcher has been coordinated with the interpretivistic paradigm. The researcher has tried to act as neutral and gender-free but he has already developed some feminist conceptions based on a pro-feminist academic outlook by his prior studies. Late-modern meta-discourse of the continental Europe has been adopted to interpret the rationale of the data findings. Feminism has not been re-viewed here as research paradigm, because Literature Review is based on academic feminist citations.

II.II. Biographical and Humanist Approaches

Biographical or humanist approaches contain a large number of approaches, but their common denominator is the consideration of people as social actors or active social agents. This makes sense likewise.

People's biographies could be told verbally, or documentarily. These approaches are highly interpretive in character and in effect. They are ways of re-interpreting social and cultural reality, they re-inform about how subjects convey subjectivity and creativity, how they respond to social constraints and how they construct their reality in life encircled in such constraints. They focus on subjects' role in social sense-making. From another point of view, these viewpoints constitute a rejection of anti-empiricist, anti-humanist approaches which, has produced an ambivalent relativism and a denial of human subjects' stance covering the idea of the selfhood and subjectivity (comp. Mason, 2002, pp.56-58).

II.III. Conversation and Discourse Analysis

These are contrasted to biographical/humanist approaches, and to interpretivism. Although they do not overlap with each other as approach, they contain some common characteristics: their focus is on talk and text as primary data. They do not consider human subject as the center of experience. Subject is neither the center nor the theme of experience. Conversation analysis is based on an ethnomethodological perspective, which aims to study people's "methodical ways and means" to produce and re-produce orderly social interaction by way of natural flow of talk. From this perspective, the approach is highly empiricist which depends on minute by minute order of bulks of conversation in relation to certain conventions (Mason, 2002, pp.55-58). Discourse analysis consists of a variety of discourses associated with postmodernism. It is called as a 'discursive turn' due to its focus on text and talk as primary data. Again, here there is rarely a human actor or agent –they are constrained in discursive constructs. Instead, there is a priority of the mechanisms in which discursive texts and talk make up the social world. This approach can thus utilize interview transcripts for analysis. Plus, a wide variety of documentary resources and discursive elements are included. The Foucauldian convention, discursive practices in which text, talk and practice co-exist are utilized as for wider use including more than one method (Mason, 2002, pp.56-58).

II.IV. Data Gathering

II. IV. IV. Data Gathering

The data are based on two audio-recorded un-structured face-to-face interviews. Interview is frequently used in quantitative research. It has three types: unstructured interview, semi-structured interview and structured interview. Interaction develops simultaneously and questions are made in response to answers of the interviewee by researcher in un-structured interview. Open-ended questions are preferable in such case. The researcher determines the frame of the questions to ask in accordance with previous answers (Gürgüz & Şahin, 2017, pp.183-185).

A sophomore woman student from geography department of state university was selected by the researcher by way of her professor/civil defense trainer's initiative based on her long-term observation in the same university some time before conducting the research. She improvised her answers without prior knowledge about all. By the way, she was given preliminary information about what un-structured interview would be like. She has accepted to become the subject of this case study and her permission has also been audio-recorded. Neither the interviewee nor the researcher registered any question or information before the interview. Her professor and Head of Marmara University Civil Defense Club, Mrs. Zeynep Gürel, was interviewed in the same fashion sometime later. Zeynep Gürel is a professor from Physics Education Department of Marmara University. Both interviews were conducted in Turkish. Relevant photographs have been taken by Professor Gürel and she gave permission for their use in this study. Her permission was also audio-recorded.

II. V. Limitation and Strengths of the Study

Both the case study woman sophomore and Professor Gürel's discourses have been analyzed, discussed, and interrogated within the framework of relevant feminist or historical perspectives. Thereby, this study is more in discursive level. This is a major limitation of the study. Feminist perspectives are viable only to shed light into discursive level of analysis of the interviewees. However, the role of women in Turkish civil defense is multi-disciplinary brand-new subfield of study. Professor Gürel and her women students are pioneers in a variety of ways and fields. Professor Gürel is a pioneer in novel perhaps post-modern or late modern physics education and assessment-evaluation in Turkey. Moreover, she is the Head of Marmara University Civil Defense Club.

She has been developing a real life physics theory based on event philosophy. She is a follower of late modern thinker Gilles Deleuze and Felix Guattari. We have collaborated to develop a feminist perspective in physics education and civil defense synchronically and diachronically. This is a second proceeding four our collaborative work. This study is a vivid real mirror of women's higher achievement in physics (education) and civil defense fields in Turkey. From this point of view, this is study is unique in relevant feminist academic literature.

III. LITERATURE REVIEW

The biological difference between man and woman bodies is based on the anatomic difference between sexual organs. Especially social division of labor naturalizes and affirms the difference between anatomy and gender. Male domination determines the perception of social categories objectively such as in terms of division of labor and subjectively such as in terms of cognitive categories in mind (comp. Bourdieu, 2001, pp.5-12). Men tend to justify that lineal jobs and minor work fit women. Negative bias which has formed against women and which exists in the order of things and women cannot help affirming has been produced by man-centered habitus (comp. Bourdieu, 2001, pp.32-33). Vocations are foreseen by more or less expectations of workplace and by what has been allowed for women. Business world designs roles for women which works like half a family. By the way, women are represented in terms of power positions especially within the context of economic and political powers (comp. Bourdieu, 2001, pp.58-60). Bourdieu emphasizes that (2001, pp.88-90), in recent times especially in advantages sectors of society there have been big transformations in women's conditions, and access to secondary and higher education, waged jobs and access to public area by women have increased. The percentage of household chores done by women and functions of reproduction of women have decreased, because sexual control methods have been advanced, the scale of family has decreased, marriages and birth have been delayed... Household device have facilitated household chores. The most important factor of change is the transformation of educational system which reproduces gender differences.

Ambivalence arises as situations in which two opposing positions must be maintained and in which subject cannot choose out of the two and thereby who becomes unpleasant. The combination of equality which

an ethical problematic and difference itself signifies an ambivalent situation (Touraine, 2007, pp.125-126).

Male power has invented blurred secret appealing female sex, now what must be done is to deconstruct this invention (Touraine, 2007, p.22). Feminist mainstream has obtained significant acquisitions within the contexts of women's liberation, women's equality and the constructions of their selfhoods against male sovereignty and has stood in the near edge of the domains which it could not infuse (comp. Touraine, 2007, p.25). Becoming a subject has been acquired by affirming to become an individual and thereby by legitimizing to become an individual. This process that is becoming an individual who has rights leads to democracy and dm democracy leads to the power and authority of law, at least it is like this in France (comp. Touraine, 2007, pp.50-51). Women mainstream is not revolutionist but democratic, because it has affirmed and codified the rights concerning women (Touraine, 2007, pp.52-53). Women have transformed into subject position from a status in which they were men's object, male dictation has ceased at least in France with acquisitions of historical feminism and the orientation of social sciences have newly been shaped by woman subject (Touraine, 2007, p.62).

A more elaborate analysis of women's equality theses would denote that such theses have been grounded as superficial cultural critique but they have been utopian for women's liberation. Colonization of women is based on sexual difference; the solution is also based on sexual difference. Some current trends, some contemporary feminists, and some extremists demand neutralization of sexes. If some demands were viable, this would mean extinction of human species. Human species has been divided into two genres that make both reproduction and fertility possible. What is important is to define the vales of belongingness for each sex. That would contribute to gender culture which would respect to each culture and which does not exist. In a family, a woman has to be mother and man has to be father, however, we lack positive ethical values which would promote to be creative and would not be only re-productive. One of the main barriers on the way to recognize and create such values has been sovereignty of patrimonial and phallus-dominant models in a more or less overt or covert fashion for long centuries. Inequalities in which there is domination of one sex over another sex must be abolished. This is exactly a problem of justice (Irigaray, 2006, pp.10-11).

The emotional differences and personality differences which are claimed to exist between women and men, and personality differences which women have been assumed to have will always have exceptions. According to Karl Popper epistemology exceptions break the rule as long as falsifiability criterion is utilized. Thereby, it would probably be epistemologically faulty to claim there are emotional and psychological differences between women and men and would probably be as faulty to claim certain personality types and traits are more probable to occur in women than in men and vice versa. As Beauvoir puts forward women are not born but made. There are no inborn differences between women and men. Even if there is, this could be interpreted as the advantage of women due to XY chromosomal structure of women as opposed to XX chromosomal structure of men (Sözen, 2014, pp.17-19). The basic proof is that women live longer than men do under the same life conditions everywhere in the world.

Women's liberation movement aims at changing and transforming social infra-structure even collective consciousness beyond administrative and legal infra-structure. These targets could fully be achieved in unions, regions and countries like the European Union, North America, Australia where societies evolve and where Western values such as democracy, secularism, human rights and liberties are given utmost significance (Bogenç Demirel & Sözen, 2014).

In the oldest known history of Turkish tribes, Turkish rulers were accompanied by their wives. Moreover, both ruler or and her wife stand for Turkish state in acceptance of foreign representatives of other states. XIV. Century Arabic Traveler Ibn Battuta emphasizes the significant and important locus of women in Turkish tribes and says that ruler's wife precedes princes and that there was no harem life in Turkish tribes. However, women's political rights were never mentioned in the Ottoman Age. After the Holy Decree of Reorganization new schooling led the flourishing of an intellectual sector between women. There were journals which were published by women and which supported the progress of women. In the 65th Article of the first Western Ottoman Constitution only men population was accepted eligible to vote and to be elected. In 1909 and 1912 amendments women were never mentioned. In 1912, Women's Progress Society (Teali-İ Nisvan Cemiyeti) was the first organization where Muslim Turkish women and men collaborated for the

first time. While the number of girl students in teacher training schools was 803 in 1916-1917, it was 1005 in 1917-1918. In 19th and 20th Century Ottoman State there was progress in women life. In Turkish Independence War both Turkish women and men shared the same patriotic feelings and conducted patriotic acts. Turkey started a new political regime when Turkish Republic was founded in 1923. When new laws were to be made, women were started to be signified. In 1930, Turkish women got suffrage and the right to be elected in local level. With 1934 Amendment of the Constitution and with the same Amendment of Deputy Election Code, the word “woman” was added to the legal texts. Women got suffrage and the right to be elected in national elections. However, the number of women deputies has started to decrease (İnan, 2019, pp. 331-352).

IV. DISCUSSION

Turkey experiences a post-modern ambivalence in feminist issues and in issues in which women are concerned. Therefore, both positive and negative co-exist. This overlaps with the definition of ambivalence by Touraine in the Literature Review. Henceforth, one research approach or paradigm is not explanatory for Turkish case by itself. Therefore, a multi-focal or dynamic elective approach in research paradigms and in analytical framework to discuss the case study and interviews has been selected to try to understand the big picture in Turkey.

Professor Gürel emphasizes two parameters in students with potentiality of academic higher achievement and achievement in hard stuff such as civil defense expertise and especially expertise in search and rescue: student autonomy and self-organized self-disciplined conduct. She gives example of the training rescue climbing ropes or climbing ladder in rescue operations in disasters in which rescue team climb down the fallen floors with injured persons with climbing ropes. She further mentions that at least half of the limited number group is women students. The preparation/arrangement process in the beginning, setting the environment for the training and re-setting the environment in the end empower a few volunteer students only. They are self-organized, self-disciplined and they have personalities of stamina. The distinction Professor Gürel makes involves certain personality types and certain personality traits. This is concerned with being neither women and being men. To an extent, the

case study's interview sheds light into this topic: family upbringing. She says there are just sisters and no brothers in her family. Therefore, her family's all expectations are directed to girls. Henceforth, the role of family upbringing may be more important than the roles of sex and gender in personality at least in our case. Her discourse justifies her subject and individual position as delineated by Touraine in the Literature Review.

Professor Gürel's distinction resembles the difference between high culture and popular culture. Some people and some cultural products are as enduring as humankind. They are influential in terms of humanitarian values and artistic qualities and in terms of their impact on humankind. They turn ages. They are what make human culture distinct and praiseworthy. Such people who resemble high culture creating artists devote their lives to high ideals and they are people of stamina. They lead hard lives at the expense of higher achievements. Those students selected by Professor Gürel by long time observation and by her expertise in teaching advanced physics and expertise in civil defense training are from such refined gifted people at least potentially. They are enduring in civil defense. They are students of stamina. However, majority of other people lead superficial lives with no intellectual profundity like popular culture. Majority of her students tend to acclaim the popular facets of Physics in Nature course rather than doing the most difficult.

In the following pictures climbing rescue rope ladder training has been illustrated by our case study, who has been the only woman student who dared to climb down hard risky practical training some recent time ago. In the 6th Picture higher achievement by only one-woman student and one-man student has been shown. As mentioned by Gürel & Sözen (2017, p.38), becoming a human disaster precedes becoming a woman or man. This situation denotes a period when human spirit has been reduced or liberated. Both women and men students here have been trained for such disasters.

Perhaps achievement is a continuum on two edges of which there are such two types of people, two personality types or personality traits. Professor Gürel is inclined to say that women students tend to stand the advantageous hardworking side of the continuum.

Picture 1: Marmara University Civil Defense Club Rescue Rope Ladder Training (Theoretical)

Picture 2: Rescue Rope Ladder Training (Practical)

Picture 3: Rescue Rope Ladder Training (Practical)

Picture 4: Rescue Rope Ladder Training (Practical)

Picture 5: Rescue Rope Ladder Training (Practical)

Picture 6: Higher achievement in the Training: One Woman and One Man

Picture 7: Professor Dr. Zeynep Gürel with her Civil Defense Club Students

As Irigaray considers it, movement of barriers on the way to gender equality is problem of justice. Here, it could be inferred and claimed that feminist struggle mainly involves law. Henceforth, feminist activism in Turkey should first emphasize legislation and execution of relevant women's equality laws.

Professor Gürel emphasizes the role educational reforms in early Republican period by Atatürk in equalizing the number of women with that of men in university physics education. She underlines the chronological advance of Turkey in the start of number equalization or approximation in sexes in university physics education in Turkey compared with Europe which has just started to take this stride. This interpretation overlaps with citation from İnan in the Literature Review. It could further be argued that the educational reforms concerning Turkish women in early Republican period bore fruit and the case study is a representative sample for that.

The social transformations which have influenced the educational system and re-defined the functions of education in the world in the 20th and 21st centuries which was emphasized in the Literature Review bore fruit also in Turkey. Our case study is representative sample for the changes which education has made. The woman student insists in becoming a good geographer under difficult wild land conditions and critiques those who downgrade her power in wilderness in nature. Stereotyping women is frequently encountered in our culture. However, physical strength is born inborn and developed by training and it is not based on being women or men. Professor Gürel emphasizes the significance of role models for achievement in so-called manly academic qualitative scientific domain and those skills which require physical strength and physical training. On the other hand, she underlines those who enjoy popular facets of physics in nature course such as sides concerning popular culture in wilderness camps which are parts of the course.

It could be said that feminist struggle in Turkey must be tri-lateral: legal, political and educational. Legal and political framework enables educational domain to educate and train Turkish women to achieve at least as high as Turkish men and probably to achieve higher. The case study shows how a typical Turkish woman student could challenge any man student in terms of academic achievement in domains where there is numerical advantage of men such as geography. More important than that the case study shows Turkish women could challenge in jobs which require higher physical strength and hard physical training as well as courage and endurance. Civil Defense is such a field in which Marmara University Civil Defense Club is a noteworthy example of Turkish women's story of achievement.

She is a striking example of Turkish women as university student with potentiality of higher academic achievement and prospective civil defense search and rescue volunteer/expert. However, her discourse does not fully overlap with the premises of feminist theories. One of the reasons why her discourse is like that is she is just a sophomore and she has a long path to develop both academically and in terms of training. As it could be inferred from what was relevantly cited in the Literature Review, whether the goals of feminist theories could fully be achieved in Turkey is highly controversial. However, this does not shadow the higher

achievements of Turkey in terms of women rights, and women's liberation. Achievements in educational and legal domains are noteworthy. Some political strides which have been taken in recent decades are noteworthy. These have also been consequences of educational, legal and political reforms and revolutions of the previous centuries.

V. RESULTS AND CONCLUSION

It could be said that Turkey followed global development trends in 20th and 21st centuries. Two of these domains are women rights and education. Especially Atatürk era is significantly noteworthy in terms of acquisition of women rights. Though feminist struggle has a lot to do in Turkey, the acquisitions of women cannot be disregarded. Our case study delineates that very well. She is the representative sample of what Turkish women could achieve provided that she has been furnished with proper education and training. When a variety of factors such as proper education and training, physical strength, self-disciplined self-organized personality, tenaciousness, family upbringing co-exist, higher achievement is inevitable. It could also be concluded that sex and even gender in terms of being women are positively correlated with higher achievement. If there is any difference between two sexes, this is higher achievement potentiality of women. There is no upper limit for achievement for Turkish women.

REFERENCES

Bogenç Demirel, E. & Sözen, O. B. (2014). Büyük Britanya'nın Yüksek Kültür ve Popüler Kültüründe Kadın Söylemi. Gaziantep University International E-Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences in Islahiye (JFEASI). Vol. 1. No. 1. 2014

Bourdieu. P. (2001). Masculine Domination. Trans. Richard Nice. Cambridge: Polity Press

Gürel, Z. & Sözen, O. B. (2017). Türkiye'de Arama Kurtarma Alanında Kadınlığın İzini Sürmek: 2011 Van Depremi Örneği. Proceeding at Al-Farabi 1st International Congress on Social Sciences. Editors: Prof. Dr. Zhakipbek ALTAEV, Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA, Assoc. Prof. Dr: Omar Okan FETTAHLIOĞLU

Gürbüz, S. & Şahin, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar

Irigaray, L. (2006). Ben Sen Biz. Çev. S. Büyükdüvenci & N. Tural. Ankara: İmge Kitabevi

İnan, A. (2019). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Mason, J. (2002). Qualitative Researching. London: Sage Publications

Sözen, O. B. (2014). Yüksek Kültür ve Popüler Kültürde Kadın Söyleminin Türkçede Woolf ve Weldon Çevirileri Üzerinden İncelenmesi. Tez Dan. Emine Bogenç Demirel. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Touraine, A. (2007). Kadınların Dünyası. İstanbul: Kırmızı Yayınları

10.BÖLÜM

OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN, AHLÂK VE ŞİDDET (1700-1730))

Dr. Öğretim Üyesi Rûmeysa KARS

OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN, AHLÂK VE ŞİDDET (1700-1730)

Rümeysa KARS

*Dr. Öğretim Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi ABD*

GİRİŞ

Osmanlı'da toplumun temel ögesi hükmündeki ailenin önemli bir ferdi olarak kadının yeri ve önemi tarih boyunca merak konusu olmuştur. Toplumların resmî evraklarda görülemeyen sosyal, kültürel ve ekonomik pek çok özelliği seyahatnameler sayesinde gün yüzüne çıkarılıyor olsa da bu eserlerdeki bilgilerin de dikkatle ele alınması gerekmektedir. Batılı seyyahlar, Osmanlı Devleti'ni ziyaret ettiklerinde tasavvur ettikleri gibi bir aile hayatıyla karşılaşmasalar da zihinlerinde tasarladıkları şekilde eserlerinde Osmanlı kadını, cinsel obje şeklinde ele alarak gerçeğe aykırı bir kadın imgesi ortaya koymuşlardır. Bu seyyahlardan biri olan Thornton'un, "*...Kadının istekleri kontrol altında bütün davranışları kısıtlanmış kaba bir gözetim altında tutulur. Yaşamını ve davranışlarını buyurgan ve belki de hiç sevmediği bir efendinin kısa süreli ve kısmî beğenisini kazanmaya yönelik olarak düzenlemek zorunda bırakılmıştır. Efendisinin değişen isteklerine göre bazen onun hanımı bazen de*

hizmetçisi olmaktadır.” (Thornton,2010:s.301) şeklinde bahsettiği ve pek çok batılı seyyahın bu konudaki yaygın kanaatlerinin aksine; kadının aile içerisinde her zaman önemli bir yeri olmuştur. Nitekim kadının yeri ve önemi, Türk kültürü ve İslamiyet’in dinî ve ahlâkî öğretileri etrafında şekillenmiştir. İslâmiyet’ten önceki dönemde toplum hayatında erkeğin yanında yer alan kadının mevkisi bakıldığında erkeklere denkti. İbn-i Batuta’nın verdiği bilgiye göre “*Anadolu’da 14. yy’da köylerde ve kasabalarda kadınlar, erkekleri ile birlikte gelen misafirleri ağırlamakta ve örtünmemektedirler. Yöneticilerin hanımları elçileri karşılamaktaydılar. Ayrıca, kadınlara gösterilen hürmete şaşıp kaldığını yazmaktadır.*”(İbn Batuta,1417:v.770)

İslâmiyet’in kabulüyle Türk toplumunda, kadının mevcut konumu ve değeri daha da güçlenmiştir. İslam dinine göre de kadın ve erkek, Allah ve onun bildirdiği dinî öğreti karşısında tamamen eşit konumdadır. (Erdoğan,1999:s.15) Ancak İslâm dininde kadın erkek eşitliği her hususta değil, sadece insan olması açısından ve hukukî yöndendir. (Kaplan,2004:s.14) Nitekim Kadınlar hem görevleri, hem de biyolojik ve psikolojik yapıları bakımından erkeğe eşit olamazlar.

1.Kadının Toplum İçerisindeki Ahlâkî Durumunun Muhafazasını Öngören Hususlar

Ahlâk kavramı, insanın yaratılıştan sahip olduğu ya da eğitimle sonradan kazandığı ve onun iradeli davranışlarının temelini oluşturan melekeler veya psikolojik yatkınlıklar bütünüdür. (Çağın,1992;s.1) Toplumsal ahlâk ise cinsiyetlerin ahlak dışı eylemlerini yansıtan, toplum ve hukukun da bu eylemlere verdiği tepkileri ortaya çıkaran olgudur. Bu bağlamda Türklerde kutsal sayılan kadının ahlâkî ölçütlere riayet etmesi öngörülürdü.

Nitekim Osmanlı Toplum hayatında gerek dinî esasların ve gerekse geleneklerin gerektirdiği ölçüde kadının iffet ve namusu çok değerli görülmüş ve buna yaşamın her alanında riayet edilmiştir. Kadın bedeninin toplumların ahlaki düzenini inşa eden sembolik ve kültürel zeminler olarak kabul gördüğünü ifade etmek zor değildir.(Benhabib,2000;s.84) Bu nedenle de kadının korunup gözetilmesi ona verilen değerlerin bir tezahürü olmalıdır. Birtakım gerekçeler bu husus dolayısıyla toplum nezdinde uygulanmaya gelmiştir.

1.1.Evlenme ve Boşanma

Osmanlı Devleti'nde toplumun ahlakî düzeninin muhafazası noktasında vazgeçilmez unsurlardan biri evliliğdir. Öyle ki hiç evlenmeden hayatını tamamlayan kimselere pek nadir rastlanmıştır.(Faroqhi, 2002: 116).Evlilik algısı ise toplum nezdinde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Eski Türklerde, evli kadın kutsal addolunur ve onun namusuna göz dikenler ölümle cezalandırılırdı. Genç kızları kandıranlar da ağır cezalara çarptırılırdı. Evlenme çağındaki genç kız kılıçla dövüşür ve yendiği erkekle değil yenildiği ile evlenirdi. Evlenmelerde eşlerin eşit olması aranan özelliklerdendi. Yüksek mevki olan kadınlar halktan birisi ile evlenemezlerdi. (İnan,1975,s.27) Farklı din mensupları arası evlilik Osmanlı Toplumunda pek karşılaşılmayan bir olgudur. İlber Ortaylı, bu hususta, *“Birçok geleneksel toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ayrı dinden gruplar arasında evlenme pek azdı. Dini hükümler, Müslüman erkeğe bu hakkı vermekle birlikte, gayrimüslim cemaatler bu gibi gelişmeleri canla başla önlemekteydiler. Bazı yerlerde görevli Müslüman memurların veya tacirlerin geçici olarak Hıristiyan kadınlarla evlendiği görülmüştür.(muta nikâhı) Ancak bu tür evliliklere de az rastlanmaktaydı.”* demektedir. (Ortaylı, 2018: s. 105.)

Evlenilecek kızlarda bazı nitelikler aranırđ. “Selçuklu kültür çevresinde, *Türk kadını takva yanında, hayâ sahibi, temiz, el değmemiş, başka erkek yüzü görmemiş olmalıydı.* Nitekim Yusuf Has Hacıp eserinin evlenmeye ilişkin: *‘Eğer evlenmek istersen çok dikkatli ol ve iyi bir kız ara. Alacak*

kimsenin soyu-sopu ve ailesi iyi olsun.” (Güler, 1992, s.11) şeklindeki ifadeleriyle evlenecek kızlarda namus olgusunun önemine vurgu yapılmaktadır.

Osmanlı Toplumunda bir kız çocuğu yetişkinlik çağına gelmeye yakın evlenme sürecine girmiş olur. Evlilik, kadın için doğal bir süreç olarak değerlendirilirken, dul kalmış kadınlar bile hemen evlenmeye teşvik edilmiştir. (Davis, 2009;s.75) Evlilik esasen yabancı erkeklerin herhangi bir şekilde müdahalesinden kadını korumak amacına hizmet etmekteydi. Bu da esasen ona verilen önemin bir tezahürüydü.

Kadının alakası olmayan biri tarafından sahiplenildiği ve nikahlısı olduğu beyanının inkârına ilişkin bir hüküm, Konya’da Karayış Mahallesi’nden es-Seyyid Hasan bin es-Seyyid Muhammed’in, Südcü Mahallesi’nden Havva bint-i Mehmed’i benim nikahlımdır, diye iddia etmesi üzerine yapılan tahkikatta Hasan’ın daha önce Havva ile aynı mahallede oturup, benzer iddialarda bulunduğu ve Havva’nın Hasan bin Mustafa ile evli olduğunun anlaşılması üzerine dava, Hasan’ın bu tür müdahaleden men edilmesi (KŞS,nr.51,s.26, h.1; H.1140-1141/M.1727-1729) kararı ile sonuçlanmıştır.

“Osmanlı ailesi dinî bir işlemle kurulur, Bu bir kayıttır. Bu nedir? İmam nikâhı çok şart mıdır? Evet, anane olarak şarttır. Hıristiyanlarda bu mutlaka kilisenin defterine kayıtla mümkündür. Dinî bir nikâh yapılır yani onlar böylece aile olur. Bu ailede ölüm halinde miras taksimi de gene dinî kurallara göre yapılır.” (Ortaylı, 2006,s.36) Nikâh için gereken şartlardan birini de *mehir* adı verilen bedel oluşturmaktaydı. *“mehir, zevcenin nikâh akdi ile müstehak olduğu mal yerinde kullanılır bir tabirdir.”* Pakalın-II.,1993;s.43) Mehir uygulamaları evlilik öncesi ve sonrası erkeğin ödediği bedel olmak üzere iki aşamada gerçekleşiyordu. “Osmanlı’ da evlenecek erkek, kız tarafına ‘*Mehr-i muaccel*’ denilen bir nikâh bedeli para ya da mal vermek zorunda idi. Boşanma ya da ölüm hali için kadını garantiye alan diğer bir bedel ise ‘*Mehr- i müeccel*’ di. (Altındal,1994; s.41) Bugünkü başlık ve nafakaya benzetebileceğimiz

mehir, kadının bir tür sigortası olarak düşünülebilir. Evlenmeden önce bu bedelin ödenmesi ve herhangi bir şekilde ayrılık söz konusu olursa sonrası için de kadının Ekonomik açıdan refahının gözetilmesi üzerine tesis olunan Türk ailesinde bu gerekçeyle her bireyin ailelik kurumunun oluşumunda ve idamesinde önemli bir sorumluluk üstlendikleri görülür. Dinî ve örfî esaslarda karşımıza çıkan bu hususlar uygulama noktasında bazı sıkıntıları beraberinde getirmişse de mahkeme, bir kontrol mekanizması hüviyetiyle bir nevi çözüm mercii olarak işlev görüyordu.

Nitekim iki farklı birey ailelerinden ayrılarak farklı bir mekanda yaşamaya başladıklarında yaşam koşullarında da birtakım değişiklikler zuhura gelecektir.

Yabancı bir seyyah olan Thornton, evlilik ile kadının hayatındaki değişimleri kendi tahayyülünden esinlenerek; *“Kadın, aşâğılamalara ve kaprislere maruz kalmakta, kıskançlıklar yüzünden acı çekmekte ya da isteklerin yeterince karşılanmaması durumunda çaresiz kalmaktadır. Bazı durumlarda, çocukluğundaki koruyucuları, gençliğindeki arkadaşları olan anne ve babasından zorla ayrılmaktadır. Masum ama haddini aşan hayalleri yıkılmıştır. Kötü durumdaki hayvanlar gibi...”* (Thornton, 301-302) tam da bu şekilde betimlemiştir Türklerin İslam’ı kabul etmeleri ile kadınların yaşantısında hiçbir değişimin olmadığını söylemek de yanlış olacaktır. Türk kadını, göçebe yaşam tarzında sahip olduğu savaşçı, aktif ve serbest statüsünü, İslamiyet’in etkisiyle ve yerleşik hayata geçmekle birlikte bir miktar kaybetmiştir. İslamiyet öncesi dönemde de kutsal özellikler taşıyan aile, İslami dönemde *mahrem*, *mahremiyet* terimleriyle ifade edilir olmuştur. Dolayısıyla, kadın, biraz daha eve kapanmıştır.

Bu hususta, Yılmaz Öztuna, *“...Türklerin İslam’ı kabul edip, Arap kültürünün tesiri altında kalarak, kadınların haklarının sınırlandığını ve kadının sosyal statüsünde ciddi manada olumsuz etkiler oluşturduğunu* (Öztuna, 2004:s.226) belirtirken; İlber Ortaylı ise, *“... kadınların sosyal hayattan uzaklaşmasının tek bir nedeni olmadığını ve bunun sebebinin tek başına İslam dini olamayacağını*

savunur. *hem yerleşik hayata geçilmesi, hem de coğrafi şartların değişmesi kadını zamanla eve kapatan unsurlar...*” olarak sıralanabilir. (Ortaylı, 2001, s.7)

Evlenmeyle birlikte karı ve kocanın payına birtakım haklar ve yükümlülükler düşmektedir. İslâm hukukunda da karı-koca ticarete, servet edinmede tam tasarruf hakkına sahip müstakil iki şahsiyettir. Yaşam şartlarının gerektirdiği ölçüde artık Osmanlı toplumunda, evin geçimini sağlamak erkeğin sorumluluğu haline gelirken, kadın ise evindeki işlerden, çocukların eğitim ve terbiyesinden sorumlu hâle gelmiştir. Nitekim Osmanlılar döneminde kadının ev içindeki görünümü daha yaygın bir kanaattir. Türk ve İslâm telakkisine göre aile kurumunun temel işlevi, insan neslinin devamını sağlamaktır. Bu durumda nesiller arası sürekliliği sağlama gibi kutsal bir misyonu ise kadın üstlenmektedir. Sadece çocuk dünyaya getirmekle ailenin işlevi tamamlanmıştır, denilemez. Aile, çocukların hem beden, hem ruhen hem de ahlâk açısından sağlıklı ve dengeli bir biçimde yetişmesinde birinci derecede rol oynar.

Osmanlı Devleti, adalet kavramına çok önem vermiştir. Padişahın halk üzerinde adaleti sağlamanın en önemli aygıtlarından biri onların şikayetlerini doğrudan dinleyebilmesi ya da kendisine ulaştırılmasını sağlayacak bir mekanizmanın oluşturulmasıdır. Şikayet hakkı haksızlığa uğradığını düşünen birey ya da toplulukların en alt makamdan en üst birime kadar itiraz hakkını kullanmasıdır. Nitekim kadınlar hukukî haklarını kullanmaktan geri durmamışlardır. Osmanlı toplumunda aile, evlilik ilişkileri, kadının durumu gibi özel hukuk alanına giren konularda şeri hukukun yanında örfi hukuk da yer almış, zaman zaman dini kurallardan sapmalar görülmüştür. Bunda ise Osmanlı toplumunda mevcut zihniyet yapısının etkisi olmuştur. Osmanlı’da işlenen suçlara ilişkin uygulanan cezalar, *Had, Tazir ve Kısas* temeline dayanmaktaydı. Had cezası, Allah’a ve İslam peygamberinin sünnetine aykırı işlenen suçlara Kur’an ve sünnet çizgisinde verilen cezalardır. Tazir, biraz daha esnek olup muhtemelen örfi gelenekten tevarüs etmiş bir ceza uygulamasıydı. Hüküm yetkisi hakimin ya da padişahındı. Kısas cezası

ise tamamen İslam hukununu temele alır, işlenen suça eş sayılacak bir ceza tatbiki öngörülürdü. (Çağın, s.3)

Konumuz itibariyle evliliğe ilişkin belgelere değinmekten ziyade örnek teşkil etmesi babında kadınların zor durumda bırakıldığı tasallut vakıalarına ve boşanma esnasında yaşanan sıkıntılara değinmek daha yerinde olacaktır. Ahlakî değerler kapsamında düşünüldüğünde kadın ya da erkeğin bu hususa mugayyir davranışları evlilik kurumunun kutsallığına hanel getirmemesi babında boşanma ile sonuçlanabilmekteydi. Ancak bazı anlaşmazlıklar da boşanmaya gerekçe olmaktadır. Her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da evlilik sonrası boşanmalar görülmüştür. Boşanmaların temel referans kaynağı İslam hukuku olup, buna göre evlilik çeşitli yollarla bitirilebilmektedir.

Boşanma olaylarında ahlaka aykırı hususa ilişkin belge örneklerine baktığımızda “İstanbul’da ikamet eden Hatun gelip kocası Dellal Mehmet’ten şikayetçi olmuştur. Cariye ayartmak bunun huyu olmuştur, demiş veşikayeti neticesinde Dellal Mehmed’in ıslah oluncaya kadar Limni Kal’ası’na kalebendliği ferman olunmuştur. (BOA, (M.D.), nr.111, H.1112/ M.1700) h.1098.) Burada kocasının kendisini cariyelerle aldatan bir kadının şikayeti sonucunda kocasının kalabendlikle cezalandırıldığı görülmektedir.

Cariye bir kadının kocasının gayri ahlaki işler yaptığı ve evine namahrem aldığı, kendisine kötü muamele yaptığı için bizzat padişaha mektup yazdığını örnekleyen bir hüküm, Ahmet Paşa’nın oğlu Mehmed’in kızının cariyesi, bizzat padişaha mektup yazar. Cariye, Beşiktaş Sarayı’nın Taşlıyan ve Kuruçeşmeli Mehmed hasekihanesinde münecimlik yaparken yakalanan ve bunu gizleyen Halepli Ömer ile bilmeden evlenmiştir. Evlendikten sonra Halepli Ömer’in dine ve ahlaka uygun olmayan işler ile uğraştığını; bunu birine söylerse kendisini öldürmekle tehdit ettiğini annesi ile odalarının kapısına eşya koyup kaçtıklarını ancak peşlerini bırakmadığını belirterek eziyetinin sürdüğüne ve padişahın kendisini kurtarması için yalvarmıştır. (AE- III. Ahmed, gn:2963) Olay

tetkik edildiğinde, Mahalle imamı, müezzini ve 15 kişinin şahitliği ile Ömer'in suçu sabit bulunup, hapsedilmesine hüküm verilmiştir

Bazen ise boşanma olsa dahi erkek, eski karısının başkasıyla evlenmesine mani olmaktaydı. Başka bir kadın bu hususa ilişkin kocasının kendi özgür iradesine müdahalesini şikayette bulunarak bir kurtuluş yolu izlemiştir. Konya'da Köyceğiz Mahallesi sakini Emine binti Mustafa; eski kocası Ali bin Hasan Beşe'den davacıdır. Davadan 3 ay öncesi Ali, Emine'yi boşamıştır. Emine, 60 günde 3 hayz gördüğünü (iddet müddeti) başkasıyla evlenmek istediğini ancak Ali'nin bu duruma mani olduğunu belirtir. Sorulduğunda iddeti gerçekleşmediğinden mani oldum dediyse de durumun ispatı ile Ali müdahaleden men edilir. (KŞS, nr.45, s.9,h.2; H.1126-27/M.1714-15) Burada bahsi geçen iddet müddeti kadının yeniden evlenebilmesi için boşandıktan sonra 3 hayız dönemi beklemesini, hamilelik olayı olmadığı takdirde yeniden evlenmesine cevaz verildiğini ifade eden bir terimdir.(Altındağ,s.57) Kocasını mani olmasının gerekçesini bu sürenin dolmaması olarak açıklamış olsa da karısının boşanmış dahi olsa onu başkasının yanında görmeye tahammül edememesi olarak yorumlanabilir.

Boşanmanın gerçekleşmesi için kocanın iki Müslüman erkeğin şahitliğinde “seni boşadım” ya da “boşsun” demesi yeterlidir. (Davis,s.137) Konya'da Kurb-i cedid Mahallesi'nden Kezban binti Mustafa, kocası Ali bin İbrahim'in, es-Seyyid el-Hac Mehmed'in hizmetinde çalıştığını ve bu esnada el-Hac Mehmed'e eğer senin hizmetinden ayrılırsam zevcem benden “üçten dokuza boş olsun” dediğini iddia ederek nikahlarının düştüğünü belirtmiş, kocasından mehrini ve nafakasını talep etmişse de yapılan tahkikatta böyle bir olayın gerçekleşmediği söz konusu olmuş, kadın iddiasını ispatlayamamış ve dava reddedilmiştir. (KŞS,nr.51,s.189, h.1; H.1140-1141/M.1727-1729) Bu olayın zuhurunda şahit bulunamamış, boşanma şartı yerine getirilmediği için dava reddedilmiştir.

Bu konuya ilişkin başka bir davada ise, Konya haricinde Dört vukiyye Mahallesi'nden Marziye binti Mustafa, kocası Ahmed bin Ali'nin kendisine “...*Eğer seni bir daha döversem boş ol demesi*” buna rağmen tekrar dövmesi ve şahitlerle bu olayın ispatlanması üzerine kadının, mehrinin ve nafakasının kocası tarafından ödenmesine ve boşanmalarına karar verilmesi (KŞS,nr.51,s.207, h.3; H.1140-1141/M.1727-1729) söz konusudur. Burada boşanma şartı şiddet içeriklidir. Şahitlerin şahadeti olayın boşanma ile sonuçlanmasına yol açmıştır.

Nikah akdi sırasında kadına da boşanma hakkı verilirdi (tefviz-i talak), kadının kocanın da razı olacağı bir bedel ödeyerek boşanması (muhalaa); çeşitli sebeplerle kadıya başvurarak boşanma talebinde bulunması (kaza-i talak) gibi uygulamalar şeriye sicilleri ve fetva mecmualarında mevcuttur. (Demirel vd:1992,s.5) Boşanmayı isteyen taraf koca ise, boşayacağı eşine, miktarı önceden belirlenmiş bir meblağı ve üç aylık geçim akçesini temin etmek zorundadır. (Faroqhi, 2002: 117) Bu yükümlülüğten kurtulmak isteyen taraf erkek ise kadının boşanmak için ilk adım atmasına yönelik baskılar söz konusu olabilmekteydi. Bu konuya dair bir boşanma olayı ise kadının baskı ile mehir hakkından vazgeçirilmesiyle gerçekleşmiştir. Ancak bazı vaadlerin sonuçsuz kalması kadının bu konuda şikayette bulunmasını gerekli kılmıştır. Konya'da Çerkab Mahallesi'nden Marziye binti Hasan, kocası Yusuf bin Abdullah'ın kendisini zorla mehrinden feragat ettirerek ve Ali Kav Mahallesi'ndeki evi boşanma bedeli olarak verdiğini ancak bir süre sonra evi zor kullanarak ve seni öldürürüm diye tehdit ederek kendisinden aldığını iddia etmiş ve yapılan incelemede iddiaların doğru çıkması üzerine Yusuf'un, mehr-i muaccel miktarı 10.000 akçe ile evi Marziye hatuna vermesine karar verilmiştir. (KŞS,nr.51,s.168, h.2; H.1140-1141/M.1727-1729) Bu konuya ilişkin başka bir dava zor kullanarak kadının iknasına yöneliktir., Konya'da Eflatun Mahallesi sakini Gülsüm bint-i Osman, eski kocası Muhammed bin Ahmed'den davacıdır. Davadan 7 ay önce Muhammed, “...*zimetindeki 4000 akça mehr-i müecceli ve nafaka-i iddet-i malumeden vazgeç seni hul edeyim*” diye şiddetli darp etti. Ben de

mehrimden vazgeçip kabul ettim ve boşandık, der. Mehrini talep ettiğini belirtir. Adam sorgulandığında inkar eder, hatta yemin eder. Kadının davası reddedilir. (KŞS, nr.45, s.216,h.1; H.1126-27/M.1714-15) Burada kadının şikayeti erkeğin yemin etmesi ile geçersiz sayılmış, bu hususta kadın mağdur edilmiştir.

Bazen borç meseleleri hür kadınların kendilerini köle olarak satmalarını gerekli kılmıştır. Bu durum belki boşanmış kadınların sıkıntıda oldukları süreçte başvurdukları bir yöntemdi, denilebilir. Nitekim bazı durumlarda boşandıkları eşlerinden ekonomik bir destek görememekteydiler. Rumeli kazaskeri İsmail ve İstanbul kaimmakamına hüküm ki, Nedeni tespit edilemese dahi ,Hüseyin kızı Tahire cariye olarak kendisini başkasına sattığından zindana atılır. Hapis cezası sonrası serbest kalır. (BOA, (M.D.), nr. 123, H.1127/ M.1715), h.208) Bu konuya ilişkin başka bir hükümde; Rumeli kazaskeri İsmail ve İstanbul kaimmakamına hüküm ki, Mustafa kızı Hatice, hürken kendini cariye diye başkasına satmıştır. Ceza olarak zindana atılmıştır. Hapis cezası onun için tazir hükmündedir.

Hapiste kaldığı süre cezası için yeterli görülmüş ve serbest bırakılması talep edilmiştir.(BOA, (M.D.), nr.123,H.1127/M.1715), h.210) görüldüğü üzere bu duruma verilen ceza hapis cezasıdır.

1.2.Osmanlı Kadınına Özgü Günlük Yaşam ve Giyim Kuşam Kültürü

İslâmiyet'in tesiriyle zuhur eden mahremiyet algısı, Türk toplumunda gerek günlük yaşamda, gerekse mimariden, hukuka ve hatta giyim-kuşamda bile aile kavramı içine girebilecek her kavrama sirayet etmiştir. Bu anlayış, hem haremlik-selamlık olarak evin iç düzenlemesini hem de sokak ve mahalle ile kadının bağlantılarını etkilemiştir.

Osmanlı ev mimarisinde, coğrafi ve mimari yönden eski bir kültür olan Akdeniz kültürünün, özgün, ahşap veya kargir üslubunun etkisi görülür.(Ortaylı, 2010: s.168)Osmanlı ailesinin kullandığı evde ortak olan temel mekan, büyüklüğü değişen avlu ve bahçedir. Gündelik işlerin rahat

yürütülmesi için dış dünyadan bağımsız olacak şekilde bu alan kalın ve yüksek duvarlarla çevrelenmiştir. Genel olarak alt katta samanlık, ahır, odunluk, kiler, anbar, aşhane, mutfak, kış odası, fırın damı, üst katta divanhane denen ana oda, haremi yani iç oda, selamlık yani dış oda, kahve odası yaz odası bulunur. (Tabakoğlu, 1992,s.3) Batılı araştırmacılar yaygın bir biçimde kaleme aldıkları eserlerinde “*Türk kadınlarının iffetlerinin Türkler için çok önemli olduğunu iffetlerini korumak için güneş ışığının dahi içeriye giremeyeceği şeklinde kadınları eve kapattıklarını*” yazarlar. (Şahin, 2007, s.301) Yabancı kadın seyyahlardan Garnett ve Fontmagne’nin gözlemlerinden hareketle de, “*Haremlik ve selamlık şeklinde iki bölümden oluşan evlerde, Harem bölümünde evin kadınları ve çocukları kalırken, sadece erkeklerin hizmet verdiği selamlıkta ise, evin erkeğinin, ticari işler, misafir ağırlama ve resmi kabuller için kullandığı odalar vardır.*” (Garnett, 2009: s.494; Fontmagne, 1977: s.256) bilgisine ulaşılmaktadır. Ayrıca 1717-1718 yılları arasında, İngiltere’nin İstanbul Sefiri olan Wortley Montagu’nun eşi olarak Osmanlı Devleti’ni ziyaret eden Lady Montagu, Edirne’de 1717 yılında Sultan’a ait bir konakta kalırken evlerin bu özelliğine dikkat çekerek “*...Türkiye’de evlerin hepsi küçük büyük, umumen iki kısımdan ibarettir. Aralarında gayet dar bir geçitle ittisal(bağlantı) peyda ediyor*” ifadelerine ek olarak “*...haremle, selamlık bölümünün bir geçitle bağlandığını...*” belirtir. (Montagu, 1998: s.58-59) Başka bir kadın Leslie Peirce, Harem ile ilgili olarak, “*...bir hanenin özel yaşama ilişkin bölümlerine ve uzantısı olarak burada yaşayan kadınlara Harem deniyor olmasının nedeninin, İslam dininin, bu bölümlere, burada yaşayan kadınlarla kan bağı olmayan erkeklerin girişini kısıtlamasından kaynaklandığını...*” ifade eder. Peirce’ye göre, “*...Harem bir saygı terimidir, dinsel saflık ve şeref kavramını hatırlatır, insanı zorunlu bir temennaya davet eder. Sadece bir ailenin kadınları anlamında kullanıldığında belli bir cinsiyeti*” ifade eder. (Peirce,2012: s.2) diyerek esasen kadına dair bir kadının daha gerçekçi yorumlarda bulunabileceğini örnekler.

Osmanlı toplumunda giyim- kuşam kişilerin toplumdaki statüsünü belirleyen en önemli noktalardan birisidir. Elbisenin rengi, kumaşı, biçimi giyen kişinin toplumsal konumu ile ilgili önemli bir işarettir. (Evren ve Can, 1997: 74)

İnançlarının yaşam biçimlerini şekillendirdiğini gördüğümüz “Kadınların tesettürü konusunda Kur’an’da: *Öyle örtünsünler ve zinetlerini izhar etmesinler ancak kocalarına veya babalarına, dedelerine ki amca ile dayı da nikâh düşmemek itibariyle bunlara mülhaktır. Veya kocalarının oğullarına veya kendi biraderlerine veya biraderlerinin oğullarına veya kendi kadınlarına- mü’ minatın kadınları yani Müslüman kadınlar veya hizmet veya sohbetlerinde ihtisası bulunan kadınlardır.*” (Kur’an-ı Kerim, Nisa Suresi, 31. Ayet) İnsana özgü bir haslet olan örtünme ihtiyacı kültürlere, dinlere, iklime, coğrafyaya ve malzemeye göre şekillenmiştir. Kullanılan giyim eşyaları şahısların mensubu buldukları toplumun kültüründen de izler taşımaktaydı.

Fatih döneminde kadınlar yüzlerini örtmezler, sadece başlarını örterlerdi. Altınay, 1984,11) N .M. Penzer'e göre "*Osmanlı tarihinde ilk sultanlar ne harem, ne harem ağası, ne de mükellef saray merasimi nedir, bilmezlerdi. Bu adetler Türklere, birçok başka adet arasında Bizanslılardan ve İran kültüründen geçmiştir*"(Penzer,2015,s.34) diyerek toplumlararası kültürel etkileşimin hem yaşam tarzında hem de giyim-kuşam kültüründe etkisinin yadsınamaz olduğuna vurgu yapmıştır. Bu gerekçeyle artık sıkça kullanılan kıyafetlerden biri olan *Ferace*, Kadınların tesettür için giydikleri üstlüğün adıdır. Göğüsten bir iğne veya fiyongla tutturulan etekleri ve etrafı dantelle süslü dışarı kıyafetidir. (Pakalın- II, 1983-s.601) Bu kıyafet başın üzerinden geçirilip çenenin altında iğnelenir, belin

etrafında bağlanırdı. Yüzü kalın bir peçe örterdi. Daha yüksek seviyedeki Türk kadınları çarşaf giyer, peçeleri de bazen şeffaf olurdu. (Şahin, s.309) Bir diğeri olan Yaşmak; kadınların ferace giydikleri zamanlarda başlarını sardıkları beyaz örtüye verilen addır. (Pakalın-III,1983;s..606) Kıyafet noktasında genelde hem erkekler hem de kadınlar açısından bol ve rahat giysiler sıklıkla tercih edilmekteydi. Lady Montagu ve Elizabeth Craven bu hususta, “...Feracenin ve yaşmakların Türk kadınına büyük bir özgürlük sağladığını, Ferace ve yaşmak sayesinde sokakta hiç kimsenin, hatta kocalarının bile bu kadınları tanıyamadıklarını söyleyerek, dolayısıyla bu şekilde, kadınların gönül eğlencelerinden yasak aşklarına kadar herşeyi bu sayede özgürce yapabildiklerini...” iddia etmişlerdir. (Montagu, 1939:s. 14; Craven, 1939: s.11) Bu da aslında kadınların kıyafetlerinin, kadına atfedilen sosyal hayattan soyutlanmışlığından ve baskılara maruz kalmasından ziyade özgürlüklerinin bir aracı olduğuna işaretir.

1. 3.Osmanlı Kadınının Ahlâk Ölçütlerinde “Mahalle”nin Etkisi

Toplumsal kuralların oluşum süreci, gündelik düzenin tesisi ve idamesi açısından önemli olup, aynı yaşamı paylaşan insanların etkileşimine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı mahallesinin sahip olduğu sosyal normlar, bir mekân tahayyülü bağlamında gelişmiştir. (Bayramoğlu,2008,s.16) Nitekim, kavramsal açıdan bakıldığında mahalleli, orada mukim olan herkesi içine almıştır. Statü, etnik köken, memleket, cinsiyet, maddi ve sosyal sermaye gibi temel belirleyicilere iltifat etmeden herkesi aynı çatı altında bütünleştirmiştir. (Tok,2005;s.158) Osmanlı toplumsal hayatının adeta minyatür bir kesiti niteliğindeki mahalle olgusunu anlamaya çalışırken onun en önemli belirleyicileri arasında olan İslam dinine ait toplumsal ahlak anlayışı olduğu saptanabilir. Bununla birlikte örfi hukukun varlığı da bu anlayış için önemlidir. Fiziksel mekanın yanında toplumun zihniyet dünyasının

da ahlak anlayışında yadsınamaz bir öneme sahip olduğu düşünülmelidir. Bu ahlak anlayışı çerçevesinde mahremiyet, güvenlik, huzur kavramları mahalle sakinleri nezdinde birer sınır kavramı hükmündedirler.

Evlerin iç dizaynındaki özen mahalle hayatında da göz önünde bulundurulmuş ve bu sınırlara her zaman riayet edilmiştir. Bu sınırların ihlalinde ise önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Aslında Osmanlı mahalle düzeni, ailevî ve kişisel mahremiyetin sınırlarını oldukça daraltmış, herkesin birbirini izlemesini ve karşılıklı kanaat sahibi olmasını sağlamıştır. Bir yabancı bile bir mahalleye girdiği zaman kimliğinin sorgulama altında olduğunun ve bir takım yaptırımlara maruz kalacağı farkında olmuştur. İşte bu durum bir suçun henüz tasarı aşamasındayken bile engellenmesine neden olan bir mahalle denetimidir. Mahalle denetimi toplumsal hayatta düzen ve istikrarı sağlamak için hukuk kurallarının tek başına yeterli olmadığı noktada önem kazanmıştır. (Çetin, 2014,s.48) Her dini zümrenin farklı mekanlarda yaşadığı alan olan Osmanlı mahallesi, ahlaki düzenin idamesini muhafaza edecek sınırlar ve kuralların ihlali halinde uygulanacak olan yaptırımların niteliğinde önemli bir etkiye sahiptir.

Kadınların toplumsal kimlikleri, kadının cinselliğinin toplumun denetimi altında tutulmasıyla şekillenmiş ve bu durum kadınların mekân içerisinde konumlandırılmalarını da etkilemiştir. Mahalleli olma tanımı içerisinde cinsiyet ayrımı söz konusu olmasa da mahkeme tutanakları kadının özellikle gayriahlaki konularda mahalledeki konumunu farklı değerlendirmeyi gerektirecek veriler sunmuştur. Pierce, “... *Bir bireyin namusunu ve güvenirliliğini yitirmesi durumunda toplum yaşamına katılımının imkânsız olduğuna ilişkin bir görüşün var olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bir insanın yöresinde saygı görmesi için ahlaklı davranışları ile tanınmış olması gerekmiştir...*” (Peirce, s.7) Bu güvenirliliği pekiştirecek hususlar erkeklerin mahalle cemaatiyle namaza katılmaları, kadınların ise namusuna düşkün (ehl-i ‘ırz), dindar (saliha) ve doğru yolda (müstakime) olmalarıdır. (Çetin,s.49) Dolayısıyla namus ve iffet kadınlarda muhakkak olması gereken erdemlerdendir. Bu bağlamda

kadının yaşamı ve cinselliği onun mahalle ahalisine özgü katı kurallar ile denetlenmesi üzerine kurgulanmıştır. (Üşür,1991,s.160) Osmanlı mahallelerinde de mahalleliden olmak isteyen kadınlar bu sınırları gözetmekle mükelleftir. Mahallenin düzenini bozan ve mahalleliye zararı dokunan her kim olursa olsun takibata uğrasa da gayriahlaki konuların mahalleli nezdinde eleştirisi cinsiyetler arası bir fark doğurmuştur. (Benhabib, s.84)

Alınan tedbirlere rağmen mahallelinin uygun görmediği bir fiilin gerçekleşmesi halinde ve özellikle ahlaki değerlere zarar verildiğinde bu ihlallerin kamu düzenini tehdit etmesini önlemek amacıyla hareket edilmiştir. (Artan,1993,109) toplumda aynı yasak eylemleri işlemek isteyenleri caydırmaya yönelik bir etkiye sahip olan bu denetim hali, İslam dininin sahip olduğu dini ve ahlaki öğretinin bir getirisi olarak oluşan sosyal tedbirlerle suçun daha işlenmeden önünü alabilecek bir kontrol mekanizması üretmiştir. Bu durum toplumsal hayatın devamlılığını üretilen değerler üzerinden sürdürmek için mahalle sakinlerinin birbiri ile olan ilişkisinin etkisine bağlıdır. Ahlakî hususlar dürüst, güvenilir ve namuslu bir şahsiyeti gerekli kılmakta; toplum içerisinde kabul gören davranışların da bu doğrultuda olması bireylerin o toplum içerisinde varlık sahası gösterebilecekleri bir mecra bulmaları noktasında önemi haizdir. Yaşam alanı olarak yukarıda da bahsedildiği üzere mahallede yaşayan kişiler arasında ahlaka mugayyir davrananlara birtakım yaptırımlar uygulanmış. Bu suretle ahlaki düzenin muhafazası önem arz etmiştir.

Toplum hayatında huzur bozucu hadiselerden biri olan hırsızlık suçu belgelere konu olan olaylar arasında yer almaktadır. Uzuncaabad-ı Hasköy kazasına bağlı Dekatik adlı karye sakini Mustafa ve zevcesi Ayşe, hırsızlık ederek ahaliye olan zararından dolayı başka yere sürgünü için Uzuncaabad-ı Hasköy naibine ferman gönderilmiştir.(BOA, (M.D.), nr.123, H.1127/M.1715),h.101) bu hükümde bahsi geçen hırsızlık

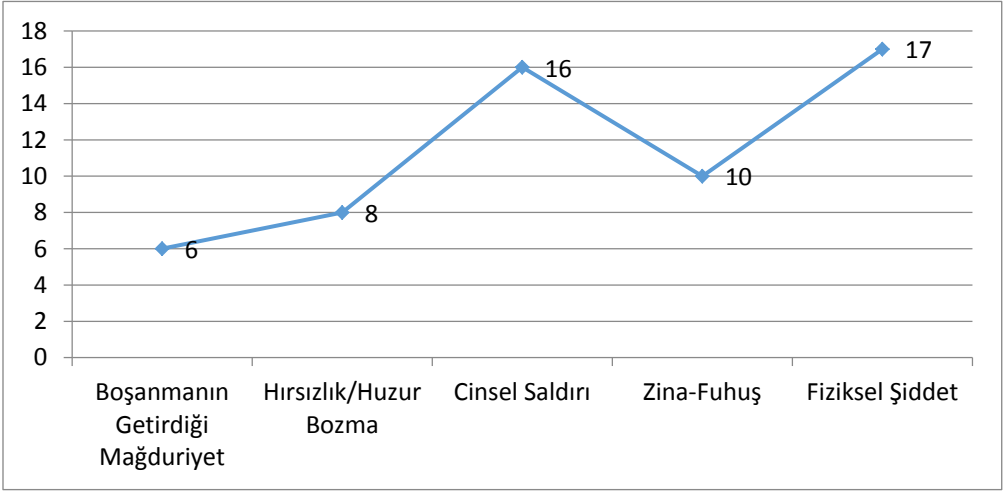
hadisesinde bir karı-koca bu suçun ortaklarıdır. Yaşadıkları yerdeki halkın şikayeti üzerine verilen cezanın sürgün olması ile mahallenin huzurunun idamesi ve suçu işleyenlere dair caydırıcı etki oluşturması amaçlanmıştır, denilebilir. Bu konuya ilişkin başka bir hükümde, Saliha adlı bir kadın, kocası Mehmed'in Fatıma adlı bir kadının evinden bir şeyler çaldığı ve kocasına bu hırsızlık olayında Saliha'nın da müttefik olduğu ithamıyla Fatıma tarafından şikayet olunan her ikisi de Baba Cafer zindanına haps olunmuştur. Saliha'nın kocasıyla ortaklığı ispat edilmedikçe serbest kalabileceğine dair (BOA, (M.D.), nr.123, H.1127/ M.1715), h.198) bilgi bulunmaktadır. Burada ise hapis cezasına çarptırılan karı-kocadan Mehmed'in suçu sabit bulunmuş olup, Saliha'nın suçu ispatlanamadığından serbestiyetine hükmolunmuştur. Benzer konudaki başka bir belgede, İstanbul'da Cebe Ali kapısında Seferikaz Mahallesi'nde oturan Hava bintiAbdulaah Galata'da Kasımpaşa Çatma Mescid Mahallesi'nde oturan Cezayirli Ali Kapudan bin Murtaza tarafından hırsızlıkla suçlanır. Hava hapse atılır. Suçsuzluğu ispat edilerek serbest bırakılır.(GŞS,nr.270,h.128; H.1142-43/M.1730)Hırsızlık suçu isnad edilen bu kadına ise suçu ispat edilemediği için serbestiyet öngörülmüştür. Organize bir biçimde bir ailenin üyelerinin hırsızlık suçuna karışması ve kalabendlik cezasına çarptırıldığını örnekleyen bir hükümde, Tekfurdağı'ndan Ahmed adlı kişi, kardeşi ve annesinin hırsızlık suçları dolayısıyla Molova Kal'ası'na kalabend olunmalarına hükmolunmuştur. (BOA, (M.D), nr.124, (H.1128/1129- M.1716-17), h.191.) Başka bir hüküm ise bir kadının hırsızlıkta bahsinin geçmesi hakkındadır. Asitane kaimmakamı'na ve Avrat Adası kadısı'na, Mustafa adlı kişinin 3000 gurusunu çalan ve yine cariyelerini çalıp Edirne'de satan Börnesaz Ayşe adlı kadının Avrat Adası'na sürülmesi hükmen bildirilmiştir. (BOA, (M.D), nr.128, (H.1129-30 M.1717-1718), h.13.). Hırsızlıkla suçlanan kadına sürgün cezası verilmiştir.

Bir kadının hırsızlık mağduru olması ve öldürülmesine ilişkin, Edirne Bostancıbaşısı'na ve Zağra-i Atik kadısına hüküm ki, Zağra-i Atik'te Saraylu Gelivi adlı kadını öldüren ve eşyalarını çalan Ali'nin adamlarıyla

birlikte yakalanması ve çalınan eşyaların bulunarak adaletin sağlanmasına karar kılınmıştır. (BOA, (M.D), nr.128, (H.1129-30 M.1717-1718), h.18.) Başka bir kadının darp edilerek hırsızlık mağduru olmasına ilişkin bir hükümde, İnöz Kalesi dizdarına hüküm ki, Yakub adlı kişi Ümmedallah adlı kadını hırsızlık kasdıyla darp edip eşyalarını çalar. Ahalide durumu onaylar. Yakub, İnöz Kalesi'ne haps edilir. (BOA, (M.D), nr.128, (H.1129-30 M.1717-1718), h.74.) Bir kölenin hırsızlık suçuyla itham edildiğinde hakkını aramasına ilişkin bir belgede, Üsküdarlı Aişe, Galata Yolcuzade Mahallesi'nden Şerife Rabia'ya 3 sene hizmet ettiğini, hizmeti karşılığı Rabia hatundan bazı eşyalar aldığını ancak sonradan Rabia hatunun bu eşyalara el koyduğunu ve kendisini hırsızlık suçuyla itham ettiğini bildirir. Rabia hatunun, eşyaları Aişe'ye teslim etmesine karar verilir ve eşyalar Aişe'ye teslim edilir. (GŞS, nr.259, h.250, H.1137-1138 M.1724-1725)

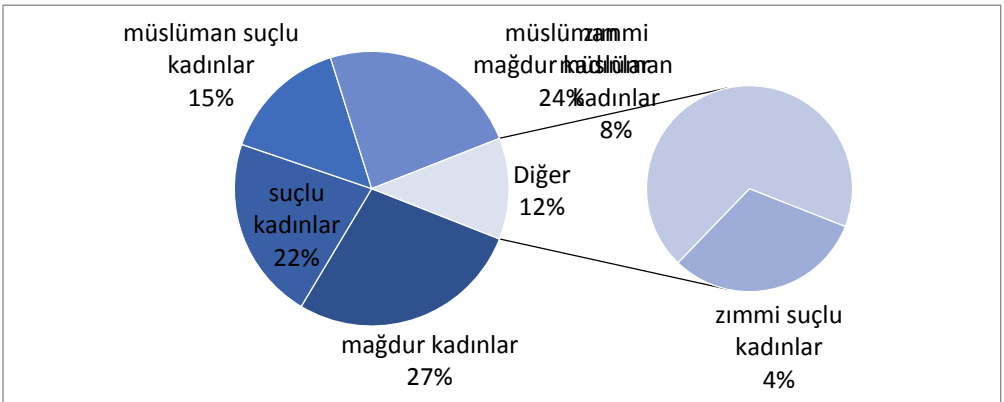
2.Şiddet Kavramı ve Kadın

Şiddetin tanımı, bir kişiye, güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak veya yaptırmak, duyguların kabaca ifade edilmesi eğilimi, bir şeyin karşı konulmaz gücü olarak tanımlanabilir. (Michaud, 1991,s.7). Başka bir tanımı ise "Saldırganlık, hakim olmak, yenmek, yönetmek amacı ile güçlü, şiddetli, etkili bir hareket, fiil, işlem: bir işi bozma engelleme, boşa çıkarmaya karşı düşmanca, yaralayıcı, hırpalayıcı veya tahrip edici (yıkıcı, yok edici) amaç taşıyan bir davranıştır (Erten ve Ardalı, 1996: 143). Buradan hareketle şiddet, hayatın her alanında karşılaşabildiğimiz, güç ve baskı uygulayarak insanların bedensel veya ruhsal açıdan zarar görmesine neden olan davranışlar bütünüdür de diyebiliriz. Kadına yönelik şiddet ise tehdit, dayatma ve kontrol kullanılarak, kadın üzerinde baskı ve üstünlük kurmayı hedeflemektedir. Kadına yönelik gayri ahlaki ve şiddete yönelik muameleye ilişkin durumların çalışmamıza örnek teşkil eden hüküm ve belgelerde rastladığımız kadarıyla bir grafik üzerinde oransal açıdan inceleyecek olursak;

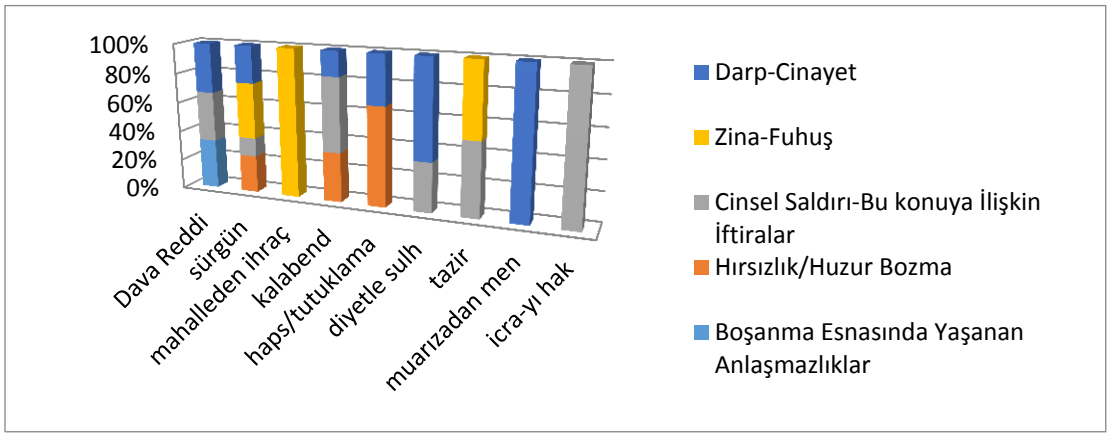
Grafik-1: Osmanlı Toplumunda Kadınların Maruz Kaldığı Gayri Ahlâkî ve Şiddet Eğilimli Durumlar

Grafik-1 'e bakıldığında da açıkça görüldüğü üzere oranun en çok yoğunlaştığı kadınların mağdur olduğu gayri ahlaki alan cinsel saldırı ve fiziksel şiddet olarak belirlenmiştir. Ahlaka mugayir olarak bizzat kadınların müdahil olduğu hırsızlık ve zina suçları ise oransal bazda yüksek bir nitelik arz etmektedir. Bahsi geçen bu durumlarda kadınların mağduriyet ve suçluluk oranlarına ilişkin kıyasa yönelik başka bir grafiğe bakıldığında ise;

Grafik-2: Ahlâkî ve Şiddet Odaklı Olaylarda Suçlu ve Mağdur Kadınların Oranı

Grafik-2’de ise bahsi geçen konulara ilişkin suçlu addedilen kadınların sayısının yüzdelik dilimde mağdur kadınlardan daha az olduğu görülür. Aynı şekilde suçluluk ve mağduriyet bazında zımmi kadınların bahsi son derece az oranda geçmektedir. Ancak zımmilerin de kendi mahkemelerinin olduğu ve Osmanlı mahkemelerine sadece ilgili konularda müracaat edildiği göz önünde tutulursa bu oranın niteliği daha net anlaşılacaktır. Kadına yönelik işlenen suçlara tatbik olunan cezalara bakılacak olursa;

Grafik-3: Kadına Yönelik İşlenen Suçlara Tatbik Olunan Cezalar

Grafik-3’e bakıldığında kadına yönelik işlenen suçlara tatbik olunan cezalar içerisinde muarızadan men, sürgün ve hapis, kalabend cezalarına yoğun olarak rastlanmaktadır. Diyetle sulh ve tazir cezaları da sık karşılaşılan ceza türlerindedir. Davanın reddi ise hukuki şartların zuhur etmediğinde ortaya çıkan bir neticedir.

2.1.Kadına Yönelik Cinsel Şiddet ve Sömürü

Cinsiyet, kişinin biyolojik özelliklerini toplumsal cinsiyet ise toplum kişiye yüklediği görev, sorumluluk ve rolleri belirten bir kavramdır. (Gürhan, 2010: s. 58). Farklı kültürlerde ve coğrafyalarda kadın ve erkekler bu roller ve beklentiler çerçevesinde yaşamlarını sürdürecek davranış kalıpları oluşturmuşlardır. Dini esasların ve geleneklerin icabı

kadının iffet ve namusunun çok değerli olduğundan daha önce bahsedilmişti. Kadının kocasının aile içinde ve dışında itibarını koruması isteklerini yerine getirmesi, kocasının onurunu ve namusunu lekeleyecek davranıştan sakınması temel sorumluluklarıdır. Osmanlı kadını bu hususa mümkün olduğunca dikkat etmişse de birtakım tasallutların da kurbanı olabilmıştır. “*Irza vuku bulan tasallut hakkında kullanılan bir tabir*” olduğu ifade edilen “*fiil-i şen’i*” (Düzdağ,1972, s. 225.) cinsel şiddetin bir türü olarak İslam hukuk terminolojisinde de, “*ırza geçme*” olarak yer almıştır. Irza geçme kavramının Arapça’da “*namus perdesini yırtmak*” anlamına gelmiştir. Sözlük anlamı ise *nefsani hazların yatıştırılması, ırza geçmedir.* (Pakalın,,s.629)

Kadına karşı yapılan cinsel eylemin kadının isteği dışında olması tecavüz fiilini zina fiilinden ayırmıştır. Tecavüz; “*Bir kadın, zina etmeye zorlanırsa, ona had uygulanmaz. Erkek ise, ona ikdamla günahkâr olur. Çünkü zina zulümdendir*” şeklinde tanımlanmıştır. (Efe,1996,s.306) İslam hukukunda zina yani rızayla ya da rıza olmadan gerçekleşen yasadışı ilişki Allah’a karşı bir suç olarak kabul edilmiş ve cezası evli bir Müslüman için taşlanarak öldürülmekten, evli olmayan bir Müslüman için ise yüz kırbaça kadar değişen had cezasından oluşmuştur. İslam hukukuna göre zina kapsamında değerlendirilen tecavüz iddiasının mahkemeye getirilmesi halinde mahkeme ya suçlananın ifadesini ya da yasadışı ilişkiye tanık olan ve dört erkek şahitten daha az olmayan yasal şahitlerin ifadesini almak zorundadır. (Tucker,1998 s. 160.)

Tanık yoksa kurban genellikle mahkemeden tecavüz sanığının yemin etmesini istemiştir. (Sonbol, 2000 , s. 217.) Örneklerine de rastladığımız kadarıyla yemin mahkeme açısından çok önemlidir. Yemin ettirilen kişinin yalan yere yemin etmeyip doğruyu söyleyeceği düşünülmüştür. Bununla birlikte, gözden geçirilen davaların çoğunda yemin eden sanıkların neredeyse tümü savları reddetmiştir; Bu da kadının mahkemeye kendisine kefil olacak uygun tanığı sunduğunda bile çoğu kez davanın düşmesi anlamına gelmiştir. Mahkeme karar verirken olayın gerçekleştiği yeri, zamanı ve kurbanın kişiliğini göz önünde bulundurmuştur. Bu nedenle

tecavüz davalarında ya da tecavüz kastı davalarında kurbanın ve tecavüz isnadında bulunan kişinin toplumdaki ve mahalledeki ya da köydeki konumu, halkın ya da komşularının kurbanı bakış açıları birinci derecede rol oynamıştır. (Yağcı, 2005,s.51)

Çalışma konumuzda bahsi geçen dönem ülkenin siyasi ve sosyo-ekonomik buhranda olduğu bir sürece isabet etmektedir. Bu süreçte eşkıyalık olaylarının yoğunlaştığı halkın maddi-manevi sıkıntıya دچار olduğu bilinmektedir. Eşkıyaların yöredeki kadın ve kızlara yönelik cinsel tasallutuna ilişkin belgelerden bazılarını incelediğimizde, şu çıkarımlarda bulunmamız mümkündür.

Cinsel saldırı, tecavüz, taciz, kız kaçırma ve alıkoyma olarak da nitelendirebileceğimiz eşkıya tasallutundan kaynaklı cinsel şiddete ilişkin örneklere baktığımızda ise; Müslüman kadınlara yönelik cinsel bir saldırıya yönelik olarak, Karacahisar sancağı mutasarrıfına gönderilen hükümde, Sencan oğlu Mehmed, Hakan oğlu Ahmed ve Mehmed eşkıyadır. Müslümanların can-mallarına saldırırlar. Ahaliden de ahvalleri sorulunca, 15 senedir bunların ahalinin huzurunu bozdukları ve bekar kızlara cinsel saldırıda buldukları belirlenir. 3 kez yakalama emri çıkmış ancak firar etmişlerdir. (BOA,(M.D.),nr.111,H.1112/M.1700)h.1084.) Eşkıyaların yine Müslüman kızlara tasallutuna ilişkin bu hükümde suçlu işledikten sonra firar ettiklerini görmekteyiz. Başka bir hükümde, Menteşe sancağında Pertaz Kasabası sakinlerinden Sarıca Osman ve 32 tüfekli yoldaşı, Müslümanların erzaklarını, mallarını gasp, genç kızlara zorla dokunurlar. Kethüda Mehmed'i öldürüp kendi yandaşları naibi görevlendirirler. Divandaki kararda İslam Hukuku gereğince yargılanmalarına hükmolunur. (BOA, (M.D.), nr.111, H.1112/ M.1700) h.562.) Bu hükümde ise İslam hukukuna göre ceza verilmesine karar kılınmıştır. Benzer konudaki başka bir hükümde suçlu verilen ceza, hapis olmuştur. Karayaka kazasında Otulu köyünden Yusuf, Karakuş kazasına 19 tüfekli yoldaşlarıyla girip Bekir adlı şahsın evini basar. Bekir'in kızını kaçıtır. Divan'dan Sivas Beylerbeyi'ne, kadınlara, Boğazkesen Kalesi

dizdarına, adı geçen kişilerin yakalanıp kalede hapsedilmelerine ilişkin karar çıkar. (BOA, (M.D.), nr.111, H.1112/M.1700)h.646.) Osmanlı toplum yapısının niteliğine bakıldığında farklı din mensuplarını kapsadığı bilinmektedir. Dolayısıyla gayrimüslim kadınların da bu cinsel şiddet olaylarından nasiplerini aldıklarını örnekleyen ve sürgün cezasının tatbik olduğunu öğrendiğimiz, İzmir naibine gönderilen hükümde, Arap Süleyman adında bir şahsın gayrimüslim bir kadına sen benim zevcemsin diyerek 2 ay evinde zorla hapsedtiği ve kadının şikayeti üzerine bu kişi Bozcada'ya sürgün edildiği (BOA, (M.D.), nr.111, H.1112/M.1700)h.174.) görülür. Benzer konuda başka bir alıkoyma hadisesi ise Müslüman kadına yapılmıştır. İzmir'de Sanmi Mahallesi sakini Fethiye adlı Müslüman kadına es-Seyyid el-Hac Süleyman adlı şahıs sen benim zevcemsin diyerek 2 ay zorla evinde bu kadını hapsedmiştir. (BOA, (M.D.), nr.111, H.1112/M.1700)h.977.) Bu suça ne tür bir ceza verildiğine dair bir bilgi hükümde bulunmamaktadır. Müslüman evli kadınlara da yönelik cinsel saldırıya ilişkin bir örnekte, Malatya sancağında Mehmed-Osman-Mustafa izali aşiretinden Rasul, Mehmed, Mustafa'nın evini basıp Mehmed'in nikahlı karısını alıp menzillerine götürüp fesad ve şekavet etmeleriyle ahz-haps ve kalebend olunmalarına hükümlenmiştir. (BOA, (M.D.), nr.123, H.1127/M.1715), h.91) Bu suç dolayısıyla da kalabend cezasının tatbik olduğu görülmektedir. Kız kaçırma suçu dolayısıyla kalabend cezasının tatbik olunmasına ilişkin bir hükümde, Kavak kazasından Mustafa oğlu Mustafa ve kardeşi, kız kaçırma ve yaralama suçlarıyla Samsun Kal'ası'nda kalabend olunmuşlardır. (BOA, (M.D.), nr.124, (H.1128/1129- M.1716-17), h.186.) Bu konuya ilişkin başka bir hüküm, kalabend cezasının tatbik olduğu bilinmektedir. Canik'de Cözdensiye kazasından Kürd Mustafa adlı kişinin ve adamlarının eşkıyalıkla bazı kişilerin kızlarını kaçırıp paralarını almaları nedeniyle Samsun Kal'ası'na kalabend olunmaları hakkındadır. (BOA, (M.D.), nr.124, (H.1128/1129- M.1716-17), h.241.)

Bu konuya ilişkin, Kirmastı kazasında Yamak Ahmed Paşa, halka eziyet ederek evlerini basıp bekar kızları kaçırmakla onlara tasallut ederek mallarını yağmalar, Kilibahr Kalesi'ne kalabend olunmasına hükmolunur. (BOA, (M.D), nr.124, (H.1128/1129- M.1716-17), h.322). Cariyelerin de kaçırma hadiselerine muhatap olduklarına ilişkin bir belgede, Eyüp'e bağlı Büyükçekmece nahiyesi köylerinden birinde ikamet eden İsmail Ağa adlı şahıs, Luyıza adlı zımminin 500 guruş kıymetli Mora asıllı Mariveze adlı cariyesini kaçırdığı iddiasıyla Luyıza'dan şikayetçi olur. Mariveze'yi Galata'da Venedik kilisesinden rahiplere teslim ettiğini itiraf eden Luyizeya mahkeme, mevcut ise cariyeyi değilse kıymetini ödemeyi emreder. (GŞS, nr.259, h. 254) H.1137-1138 /M. 1724-1725) Askerlerin de eşkıyalık girişimlerinde etkin oldukları dönemde cinsel saldırıda baş aktör olduklarına ilişkin bir örnekte Aydın'da yeniçeri el-Hac Mahmud ve kardeşi el-Hac Mustafa eşkıyalarla evleri basıp ...hatunu cebren ve kahrenahz ve fi'l-şeni kasdıyla tasallut eyledikleri oğlunu da haksız yere katledüp emval-erzakı ele geçirirler. Bu şahıslar hakkında icra-yı hak olunmasına hükmolunur. BOA, (M.D.), nr.111, H.1112/M.1700) h.1098.) kadının dini mensubiyetine ilişkin bir bilgiye erişemediğimiz bu hükümde mağdur kadının oğlunun cinsel saldırıya mani olma girişiminde bulunduğu esnada öldürülmüş olabileceği çıkarımında bulunabiliriz.

Müslüman bir karı-kocanın yine Müslüman bir kızı oyuna getirerek namusuna hanel getirildiğini örnekleyen bir belgede, Konya'da Nehr-i kafir Mahallesi'nden Ümmügülsümbinti Mehmed adlı hatun aynı mahalleden Molla Mustafa bin Mehmed ve zevcesi Raziye binti Hüseyin'in bir husus için evlerine vardığında kendini bir odaya kilitleyerek üzerine Mustafa bin Ömer'i gönderdiklerini ve Mustafa'nın, bekaretini bozarak kaçtığını ve ona yardım eden karı-kocadan da mağdur olduğu için şikayetçi olur. Mahalle sakinleri de karı-kocanın fal işleriyle uğraştıklarını ve bu durumdan hoşnutsuz olduklarını belirtmesi üzerine her ikisine de ceza verilmesine karar verilmiştir. (KŞS, nr.51, s.104, h.1; H.1140-1141/M.1727-1729) Bu tür vakaların zuhurunda suçla itham

edilen şahısların yaşadıkları mahallede güven duyulan şahısların görüşlerine başvurulduktan sonra haklarında ceza çıkarıldığı görülmektedir.

Cinsel bir saldırıda suçluya verilecek diyet cezasının ölümle değil de para cezasıyla tazmin edilmesi teklifinin sunulduğu bir hükümde, Konya'da Poladlar Mahallesi'nden Süleyman bin Ahmed Ağa, Abdülcemil bin el-Hac Halil'i dava ederek yeğeni Ahmed bin Hasan'ın, Kör Osman'ın kızı Fatıma'yafi'li şeni kasdıyla tasallutundan dolayı, verilecek cezanın masrafının yarısını karşılayacağını taahhüt ettiğini belirtmiş ve iki yüz elli kuruş masrafı olduğunu belirterek 125 gurusistemmiş,yapılan incelemede Abdülcemil bin el-Hac Halil'in yeğeni Ahmed bin Hasan ilgili davada affedildiği, katlinin söz konusu olmadığı için Süleyman'ın teklifinin reddedilmesine karar verilmiştir. (KŞS,nr.51,s.159, h.2; H.1140-1141/M.1727-1729)

Cinsel saldırı suç ithamıyla yargılamada da mahalle ahalisinin şahıs hakkındaki olumlu beyanının şahsın masumiyetine yönelik mahkemede ya da divanda kararı olumlu yönde etkilediğine dair bir belgede, Konya'da Eflatun Mahallesi sakinelerinden Sofya binti Saka nam nasraniyyenin İç kal'a Mahallesi sakinlerinden Andon veledi Ayvalı nam zımminin evine zorla girerek bekaretini bozduğunu iddia etmesi, durumun Andon'a sorulması, Andon bu ithama karşı yemin ederek inkar etmesi ve bu durum mahalleliden sorulduğunda, Andon'un kendi halinde olduğu, şimdiye kadar böyle bir durumunun görülmediğinin bildirilmesi üzerine, Sofya'nın davasının reddine karar verilmiştir. (KŞS,nr.51,s.168, h.2; H.1140-1141/M.1727-1729)Gayrimüslim kadın ve erkek arasında geçtiği iddia edilen cinsel saldırı suçunda suçlanan şahsın iyi hali davanın reddine sebebiyet vermiştir. Kadının böyle bir suçlamada bulunması belki de evlenmek istediği bir erkeği elde etme amacına hizmet ediyor, olabilir.

Evli Müslüman bir kadına zımminin bir adamın tacizde bulunduğuna yönelik iftira hadisesi, kadının sorgulanması ve durumu inkar etmesi üzerine bahsi geçen zımminin hiçbir suretle bu suçla itham edilmeyeceğini

göstermektedir. Konya’da el-Hac Eymir Mahallesi sakini olup Mehmed bin Abdurrahman, kendi tarafından asil ve zevcesi olan Fatıma bint-i Bedel adlı hatun ve şahitleriyle Dönek veledi İsa adlı zımmiden davacıdır. Dönek adlı zımmi için bazı kötü niyetliler benim zevceme yolda giderken işaret eylemiş, deyuüfk ve iftira eylemişlerdir. Zevceme sorduğumda aslı yoktur dedi. Bu şahıstan hiçbir şekilde davacı değiliz, derler.(KŞS, nr.45, s.209,h.3; H.1126-27/M.1714-15) Gayrimüslimler arası sözlü taciz vakasına örnek teşkil eden bir hükümde, Konya’da Beghekim Mahallesi sakini Nazlı bint-i Enaşaş adlı biki-i baliğa adlı nasraniyye Mirat veledi Betri’den şikayetçidir. Mirat, gece gündüz Nazlı’nın evine gelip ben seni alırım bana gel yohsasana zarar ederim. Müslüman olursan ben de Müslüman olurum diye eziyet etmektedir. Eziyetini Müslümanlar huzurunda dava günü bile tekrarlamıştır. Sorgulanıp, şahitlerle olay ispatlanınca Mirat’atazir verilir.(KŞS, nr.45, s.231,h.4; H.1126-27/M.1714-15)tazir kapsamına giren bu suçta küçük yaştaki bir kıza yapılan bir saldırı söz konusudur. Mahallelinin beyanı, Mirat’ın bu kıza musallatlığını onaylar niteliktedir.

2.1.1. Zina-Fuhuş Suçu İsnad Edilen Kadınlar

Belgelerde rastladığımız şekliyle eşkıyalık ve zina suçunun cezası sürgündür. Zina suçları ülke içinde sürgün yerleri Bursa ve Bozcada’dır. Kadınlara bazı haklarının verilmeyişi ve bazı cinsiyetçi yaklaşımlar, özellikle zina, fuhuş gibi olayları önlemede sürekli kadınları baskı altında tutma yoluna gidilmesi toplumun ataerkil yapısından ve sosyo-ekonomik şartlarından kaynaklanmaktadır. Kadın bedeni üzerindeki tasarrufun en açık göstergelerinden bir diğeri, kadın üzerindeki namus baskısı veya toplumsal zihniyetteki zina kavramıdır. İslam’da zina kadın için de erkek içinde gayr-imeşru cinsel ilişki anlamına gelmiştir ve İslam Hukuku’nda kadın ve erkek için de aynı ceza öngörülmüştür. Ancak bu gayrimeşruluğun sınırları her iki cins için çok farklı noktalarda başlamıştır. Kadın için zina, daha çok kendi bedeni üzerinden tanımlanan bir kavram iken erkek için sınır diğer hemcinslerinin mülkiyet alanının ihlal edildiği takdirde olmuştur.

Cinsel ilişkiler, gayrimeşru ilişkilere uygulanan ağır cezalar ve mekân üzerinde kadın ve erkeğin bulunabilecekleri yerleri ayırıştırarak kurallar koyarak kontrol edilmeye çalışılmıştır. Buna göre, kadının yakın aile bireylerinden olmayan erkekler ile herhangi özel ya da gizli bir ilişkisi olmamış, yalnız başlarına kalmaları halinde cinsel yakınlık kuracakları varsayılmıştır. (Sert, 2008,s.356) Bunun için cinsiyet ayrımı teşvik edilerek bir dizi çözüme sahip bir dizi mimari ve mekânsal zorunluluklar oluşturulmuştur. Zinanın sübut bulması için zani, zina fiilini kendi isteğiyle ve serbest olarak yapmalıdır. Mahkemeler yasa dışı cinsel eylemlerde dört erkek şahidin tanıklığını talep ettiği için, bazen erkek akrabalar hukuku kendi ellerine alarak ahlak dışı eylemlerde bulduklarından şüphe ettikleri kadınları cezalandırmışlardır. (Zuhayli,1991,s.208)

Zina ve fuhuş birer suç niteliği taşımaktaydılar. Bu suçlara ilişkin hükümde, İstanbul'da Monla Aşiki Mahallesi'nde Hatice adlı Müslüman bir kadının evine namahrem kişileri aldığından ve daha önce mahalle kadısının uyarmasına rağmen tekrar aynı şekilde davrandığından mahalle ahali divan-ı hümayuna başvurur ve kadının Bursa'ya sürülmesine karar verilir.(BOA,(M.D.),nr.111,H.1112/M.1700)h.734.) Evine namahrem aldığı iddia edilen zımmi bir kadın mahallelinin divana şikayeti neticesinde bozcaadaya sürülmüştür. Tophanede Firuz Ağa Mahallesi'nde Topal Esir adlı zımmi bir kadının evine müslim ve gayrimüslim namahrem aldığı için mahalleli Divan'a başvurur. Gayri ahlaki davranan kadın Bozcada'ya sürülür. BOA,(M.D.),nr.111,H.1112/M.1700)h.948. Zina suçunu işlerken yakalanan müslüman bir kadın ceza olarak hapis cezasına çarptırılmış ve taziri yeterli görülüp serbestiyetine karar kılınmıştır. Ali kızı Ümmühani mahrem ile yakalanmakla zindana atılır. Şer'an taziri yeterli görülür. Rumeli kazaskeri İsmail, İstanbulkaimmakamınaserbestiyeti konusunda hüküm yollar.(BOA, (M.D.), nr.123, H.1127/M.1715), h.211) Başka bir hükümde, Karaağaç-ı yalvaç kazasında Ulvi Mahallesi sakini Ümmühan fuhuş vs. kötülükleri

nedeniyle uzak bir yere sürgünü söz konusu olmuştur. (BOA, (M.D), nr.124, (H.1128/1129- M.1716-17), h.9.) Gayri ahlaki bu türden vaziyet içinde bulunanlar için belgelerde su-i hal içerisinde olan tanımı yapılmaktadır. Cihangir Mahallesi'nden Saliha adlı hatunun su-i halinin tespit edildiğini ve mahalleden ihraç edildiğini davranışlarının devam etmesi üzerine zindana kapatılır. Zindanda gayri meşru olan evladı ölür ve kendisinin ihraç edildiği mahalleye bir daha dönmeyeceğini taahhüt ederek serbest kalır.(GŞS,nr.259,h.410,H.1137-1138/M.1724-1725) Gayrimeşru ilişkiye girerek hamile kalan ve şikayetler üzerine hapse giren ve çocuğunu böyle bir ortamda doğurup, ölümüne şahit olması üzerine mahallesine geri dönmeyeceği taahhüdü ile serbest kalan bir kadının bu hükümde bahsi geçmektedir. Benzer konuda başka bir belgede, İstanbul' da Firuz Ağa Mahallesi'ndeki Tüfekçi kızı Aişe, Saim ve gelini Canan adlı kadınların su-i hâl (kötü hal üzere oldukları) saptanır. Mahalle imamı ve ahaliden 42 kişinin şahitliği ile çalgı, çengi,fuhuş yaptıkları saptanınca mahalleden ihraç edilmelerine karar kılınır.(GŞS,nr.90,h.216;H.1112/M.1700) su-i hal burada fuhuş,çalgi-çengi hadisesinden ortaya çıkmış ve mahallelinin şikayeti bahsi geçen kadınların mahalleden ihracını gerektirmiştir.

İmam bir mahallede ehl-i şer'in(kadı, subaşı) temsilcisi hükmündeydi. Mahallenin huzuru, ahlakî düzenin muhafazası için denetleyici bir nitelik arz etmekteydi. Konya'da İhtiyareddin Mahallesi imamı es-Seyyid Mehmed halife ibnü'l-hac Mehmed, mahalle sakini Maryem bint-i Kırkor adlı nasraniyyeden davacıdır. Maryem kendi halinde olmadığı, namahremden çekinmediği, gece vakti evine müslim ve gayrimüslim toplayıp şarap içip fesad ettikleri için haklarında şikayet bulunmaktadır. Bu kadın fahişedir ve mahalleden ihracını isteriz şeklindeki beyanı üzerine kadının ahvali müslim ve zımmi ahaliden de sorulup doğrulanınca mahalleden kadının ihracına karar verilir.(KŞS, nr.45, s.102,h.3; H.1126-27/M.1714-15)namahremden çekinmeyen, evine müslim gayrimüslim toplayıp şarap içip, gayri ahlaki davranışlar sergilemesi kadının mahalleden ihracını gerekli kılmıştır. Müslüman bir karı-kocanın eşkiya

taifesini başıboş tayfayı evlerine aldıkları mahrem anlayışından uzak olmaları dolayısıyla ikisinin de mahalleden ihracına hükmolunan bir belgede, Konya'da Devle Mahallesi sakinlerinden el-Hac Mustafa ibn-i el-Hac Mehmed, el-Hac Mehmed ibn-i el-Hac Abdullah, Mustafa bin İbrahim ve el-Hac Mehmed bin Ali; mahalle sakini Mehmed bin Mahmud'dan davacıdır. Mehmed kendi halinde değildir. Evine sürekli levend taifesini kondurur, bu bahane ile namahrem kimseler evine girip çıkmaktadır. Kendisinin ve zevcesinin namahremden ictinabları yoktur. Diyerek şahit olarak da mahalle ahalisinden bazı kimseleri göstermişlerdir. Mahalleden ihraç edildikleri görülür.(KŞS, nr.45, s.154,h.5; H.1126-27/M.1714-15) Başka bir mahalleden ihraç kararının alındığı davada, Konya'da Hacı Eymir Mahallesi sakini el-Hac Ahmed bin Ahmed, Molla Yakub bin Hasan, Ebubekir bin İsmail, Mehmed bin Mehmed, İsmail bin Sefer ve Mehmed bin Abdullah ; İncibint-i menas adlı zımmi kadından davacıdırlar. Kendi halinde olmayıp, evine namahrem alıp, yakınlarından dahi çekinmez. Durum ahaliden de sorulur. Doğrulanınca kadının mahalleden ihracına hükmolunur.(KŞS, nr.45, s.225,h.4; H.1126-27/M.1714-15) gayrimüslimlerin de kendi mahalleri bulunmakta ve mahalle kültürü gereği birtakım toplumsal normlara burada sakin olanların da uyması beklenirdi. İhraç kararı alınan bu kadından bahsedilirken yakınlarından dahi çekinmez, ibaresi bunu örnekler mahiyettedir.

Zina isnad edilen kişilerin zaman zaman mahkemeye başvurarak tevbe ettikleri görülmektedir. Tekrarı durumunda genellikle sürgün cezası uygulanmıştır. Zina iftirası vakalarına da incelenen belgelerde rastlanmaktadır. Konya Sahipyaka Mahallesi sakini Mustafa bin Osman ve zevcesi İsmihan bint-i Mustafa; Mustafa bin Hasan'dan davacıdırlar. Mustafa bin Hasan, Kızımız Marziye adlı bıkı-i baliğa için fil'i şeni işlemiş diyerek bizi ve kızımızı zor durumda bırakmıştır. Dindar ve istkamet üzere olan İrazbinti Şaban, Ayşe bint-i Ali, Nisa bint-i Mevlüd ve Rabia bint-i Mehmed adlı hatunlar kızımızı yoklayub bakiredir diye haber vermişlerdir. Bu kadınların ifadesi alındıktan sonra olayın iftira

olduğu ispatlanmış ve şahıslar arası şikayet ortadan kalkmıştır.(KŞS, nr.45, s.189,h.2; H.1126-27/M.1714-15)Bu hükümde de, zina ithamıyla suçlanan bekar bir kızın dindar ve istikamet üzere olarak bahsedilen güvenilir 4 kadın tarafından kontrol edilerek bekareti ispatlanan bir kızın ve ailesinin itibarının muhafazası söz konusudur. Dolayısıyla bu tür davaların mahkemeye getirilme ya da getirilmeme sıklığı toplumun ahlaki değerlerinin tespitinde önem kazanmıştır.

2.2. Kadına Yönelik Fiziksel Şiddet

Bir kadının fiziksel şiddetin hedefi haline gelmesinde kamusal ya da özel alanda olması bir engel teşkil etmemiş, hemen hemen her yer ve zamanda doğrudan ya da dolaylı olarak şiddete maruz kalmışlardır. Bu durumlarda gerek Müslüman kadınlar gerekse de gayrimüslim kadınlar bireysel olarak mahkemeye gelmekten ve devlet görevlileri de dâhil kendilerine zarar verenleri şikâyet etmekten imtina etmemişlerdir.

2.2.1. Kadına Yönelik Tehdit-Darp-Cinayet-Gasp Olayları

Erkek ve kadın arasındaki üstünlük dengesi her toplumda kendi özel tarihsel koşullarıyla şekillenmekle birlikte çoğu zaman erkeklerin kadınlara üstünlüğünü öngören hegemonik bir cinsiyet dengesizliği düzenini de beraberinde getirmiştir (Özby, 2012: 186) bu durumda İran'ın ve Roma'nın pedersâhî kültürünün etkisi vardır. Esasen kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların sadece biyolojik farklılıklar ile açıklanamayacağına ve yaşadıkları toplumun kendilerine yüklediği rollerin var olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir Her bireyin öncelikle yaşadığı idari birimdeki yerel mahkemeye ve sonrasında ise Dîvân-ı Hümâyuna arz sunarak şikâyet hakkını kullanmasının önünde hukuki olarak engelleyici hiçbir unsur bulunmamaktadır. Bu temel hak ve özgürlüklerinden biri olan şikâyet hakkının kullanılması adaleti öncelemiş her devletin vatandaşlarına tanıdığı haklardan biridir.

Hz. Peygamber'in "Allah'ın kadın kullarına vurmayınız" şeklinde bir hadisi vardır. Ancak, Kur'an'da, bazı çok özeldurumlarda, mesela çok açık

bir edepsizlik halinde ve bazı hallerde, erkeğin karısını dövmesine izin verilmiştir. Burda maksat te'diptir ve bu maksat hasıl olmayacaksa tecavüz sayılır. Ayrıca, kadının işlediği hata veya suç resmi makamlara intikal etmişse, erkek, kadını dövemez. Koca, yaralayıcı, kanakıtıcı bir şekilde dövdüğünde ceza alır. İslam kadını bir zevk aracı olmaktan korumuş, kocanın karısına böyle yaklaşımını zina ile bir tutmuştur: "Bir kimse yalnız tatmin-i şehvet için nikah eder, mehrini de vermezse o kimse zinakar bir mücrim olarak "ölür" buyrulmuştur.(Bekir Topaloğlu, 2016., s: 71.)

Bir erkeğin bir kadının evine zorla girerek tehdit ettiğine yönelik bilgi edindiğimiz bir belge, Edirne sakinlerinden olan Emir Ali adlı kişi, aynı mahallede sakin Gülsüm adlı kadının evine zorla girdiği ve tehdit ettiği ve ahaliye de zarar verdiğini bildirmekle, Edirne kadısı Mevlana Zeynelabidin ilamıyla şahsın Bozcaada Kalesi'ne kalebend olunmasına dair Bozcaada Kalesi dizdarına gönderilen fermanın suretidir.(BOA, (M.D.), nr.123, H.1127/M.1715), h.101) bahsi geçen şahsın kadına yönelik fiziksel şiddet uyguladığı ahaliden sorularak bulunduğu çevreye de zararı dokunduğu ispatlandığından kalabend cezasına çarptırılmıştır.

Kadına şiddetin başka bir örneği, Ahmet Paşanın oğlu Mehmed'in kızının cariyesi bizzat padişaha yazar. Cariye, müneccimlik yaparken yakalanan ve bunu gizleyen Halepli Ömer ile bilmeden evlenmiştir. Evlendikten sonra Halepli Ömer'in dine ve ahlaka uygun olmayan işler ile uğraştığını bunu birine söylerse kendisini öldürmekle tehdit ettiğini annesi ile odalarının kapısına eşya koyup kaçtıklarını ancak peşlerini bırakmadığını belirterek eziyetinin sürdüğüne ve padişahın kendisini kurtarması için yalvarmıştır. Mahalle imamı, müezzini ve 15 kişinin şahitliği ile Ömer hapsedilir.(AE-III. Ahmed,gn:2963)

Bir yaralama vakiasında ise, Kastamonulu Ezkanolu Ahmed,oğlu Mehmed,İbrahim, Halil, Kör Süleyman, Kadı Recep'i hançerle yaralayıp 2 dişini çıkarır. nam hatunun burun ve kulağını keserler ahvalleri şerle

görülsün ahz ve hapsine hükmolunur. (BOA,(M.D.),nr.111,H.1112/M.1700)h.1116.) İki kadının adı geçen bir cinayet vakiasında, İstanbul kaimmakamına hüküm ki, Mehmed kızı Ümmühani'nin eşi Mehmed evinde öldürülür. Eşi Ümmühani ve komşusu Ahmed kızı Hatice katil ithamıyla hapse atılır. Kendi evinde katlolunmadıkça diyet gerekmez hükmünce serbest kalırlar. (BOA, (M.D.), nr.123, H.1127/M.1715), h.207) Bir tahkikat olayına ilişkin davada, İstanbul'da kantarcılar içinde menziline iken Fatıma binti Mustafa adlı hatun davadan 26 gün önce kocası Abdurrahman b. Abdullah ın kendisini odun ile vücuduna vurup yara bere içinde bırakması dolayısıyla vefat etmiştir. Fatma'nın babası Mustafa bin Hüseyin'in bu ifadelerine ilaveten Fatma'nın kardeşleri de bu morlukları gördüklerine dair şehadet ederler.(GŞS,nr.250, s.15,h.5), H.1129/M.1716) Başka bir darp örneğinde bir erkeğin kadına yönelik şiddeti söz konusudur. Diyet bedeli ödendiği takdirde davanın neticelendiği görülen hükümde, Galata haricinde Kalkancıbaşı Mahallesi'nde Süleyman bin Ali, bakır kaplı demir sopa ile Aışebinti Mehmed'in beline vurmuştur. Aışe, Süleyman'a dava açar. Görülen davada Süleyman 12 kuruş bedel-i diyeti ödemeyi kabul eder. (GŞS,nr.270,s.58,h.90)/H.1142-43/M.1730) Bu konuya ilişkin başka bir hükümde, Galata haricinde Kamer Hatun Mahallesi'nde oturan Mariabinti Yezi veledi Divi aynı mahalleden Zinton veledi Ebseto tarafından darp edilmiştir. Bundan dolayı mahkemeye başvurmuş,ancak diyet bedeli olarak 6 guruş verilince davadan vazgeçmiş ve anlaşma sağlanmıştır. (GŞS, nr.245,s.5, h.12e,H.1125/ M.1712) Fiziksel şiddetin bir başka örneği olan cinayete ilişkin bir hükümde, İstanbul'da yaşayan Mehmed Reis ve eşi Fatıma hatun yanlarında çalışan cariyelerini döverek öldürüp sonra parçalayıp torbaya koyarlar. Ceset, Balat'ta bir sokakta bulunmuştur. Subaşı ve hakimin sorgusu üzerine inkar etmişlerse de şahitleri mevcut olduğundan Bursa'ya sürgün edilirler.(Zarinebaf,2012:s.115-116) Cinayet suçunun bu hükümde cezası sürgün olmuştur. Kadınlar arası fiziksel şiddetin de varlığına örnek teşkil eden bir hüküm, Konya'da Piri Paşa Mahallesi'nden Fatıma binti İbrahim hatun, Öyle Bekledi Mahallesi'nden Şerife Fatma binti İbrahim Beşe'nin

kendisini darp ettiğini belirterek şikayetçi olması ve şahitlerle de olayın sabit olması üzerine Şerife Fatma'ya ceza verilmesi hakkındadır. (KŞS,nr.51,s.120, h.3; H.1140-1141/M.1727-1729)Bu hükümde bahsi geçen çatışmadan bir süre sonra taraflardan birinin vefat etmesi üzerine olay yine mahkemenin gündemindedir.

Konya'da Piri Paşa Mahallesi'nden fevt olan Fatıma binti İbrahim adlı hatunun ölüm sebebinin Öyle bekledi Mahallesi'nden Şerife Fatıma binti İbrahim Beşe'nin darp etmesinden dolayı olduğunu, ölen kadının kocası Mustafa bin Hasan'ın iddia etmesi ve yapılan tahkikatta gerçeğin böyle olmadığını anlaşılması ve Mustafa'nın davasının reddine karar verilmiştir.(KŞS, nr.51,s.168-h.2; H.1140-1141/M.1727-1729) Kadına yönelik şiddetin boşanmaya ilişkin olaylarda tehdit ve baskı ile üstünlük kurma gayesine yönelik bir hükümde, Konya'da Çerkab Mahallesi'nden Marziye binti Hasan adlı hatun kocası Yusuf bin Abdullah'ın kendisini zorla mehrinden feragat ettirerek ve Ali kav Mahallesi'ndeki evi boşanma bedeli olarak verdiğini; ancak bir süre sonra evi zor kullanarak ve “*seni öldürürüm*” diye tehdit ederek aldığını iddia etmiş ve yapılan incelemede iddiaların doğru çıkması üzerine Yusuf'un mehr-i muaccel miktarı 10.000 akçe ile evi Marziye hatuna vermesine karar verilmiştir. (KŞS,nr.51,s.168, h.2; H.1140-1141/M.1727-1729) Evlilik sürecinde kadına yönelik fiziki şiddetin boşanma hükmündeki şarta bağlanması ancak uyulmaması neticesinde boşanmanın zuhuru ile erkeğin şiddet uyguladığı karısına mehrini ödemesine yönelik hüküm, Konya haricinde Dört vukiyye Mahallesi'nden Marziye binti Mustafa nam hatunun kocası Ahmed bin Ali'nin: “*Eğer seni bir daha döversem boş ol demesi*” ancak tekrar dövmesi, şahitlerle bu olayın ispatlanması üzerine mehrinin ve nafakasının kocası tarafından ödenmesine ve boşanmalarına karar verilmesi hakkındadır. (KŞS,nr.51,s.207, h.3; H.1140-1141/M.1727-1729) Kadınlar arası bir darp olayında ahalinin beyanı, Ayşe adlı kadının bir cezaya muhatap olmasından korunmasına yol açmıştır. Konya'da Pir Esed Mahallesi sakinlerinden Fatıma binti Ebubekir, Aişe binti el-Hac Hasan adlı hatunla kavga etmişlerdir. Fatıma, hamile olduğunu bu

tartışmada çocuğunu düşürdüğünü beyan eder. Ancak bu olayın aslı yoktur. Ayşe, mahalle ahalisinden de destekle aralarında bir anlaşmazlık olmadığını ispatlamış ve dava reddedilmiştir. (KŞS, nr.45, s.39,h.1; H.1126-27/M.1714-15) Başka bir kadınlar arası darp davası vefat olayının zuhuru dolayısıyla varisler arasında idame etmiştir. Diyet bedeli ödenmesi koşuluyla anlaşmazlık son bulmuştur. Konya’da Sinan perakendesi Mahallesi sakini iken ölen Asiye bint-i Mehmed adlı hatunun varisleri, Fatıma bint-i Ramazan adlı hatundan davacıdırlar. Asiye hatun hayattayken davadan 3 sene önce Fatıma ile tartıştıklarını, Fatıma yumruk ile Asiye’yi darp ettiğini ve darbin tesiriyle Asiye’nin iki ön dişi çıkmıştır. Hala davacıdırlar. Fatıma’dan talep edilen 5 Konya kilesi buğday, 1 top penbe bezi, 3 vukiyye kahve alıp diş diyeti hükmünde sayıp aralarındaki anlaşmazlık son bulmuştur. (KŞS, nr.45, s.158,h.4; H.1126-27/M.1714-15) Konya’da Aklan Mahallesi sakini iken ölen Saliha bint-i Mehmed’in ölümünü tetkik için Mevlana Mehmed Efendi görevlidir. Ölen kadının çocukları davadan 3 sene önce babaları es-Seyyid Mehmed, tennür demiri ile annemizi darp etti. Darbin etkisiyle öldü, diyerek şikayette bulunmuşlardır. Dindar ve müstakime hatunlar ölen kadını kontrol edip yara bere yok dedikten sonra, çocuklar yine de annelerinin ölümünden babalarını sorumlu tuttıklarını Mahalle ahalisinden kimsenin bunda etkisi olmadığını kadı huzurunda beyan etmişlerdir. (KŞS, nr.45, s.198,h.1; H.1126-27/M.1714-15)

Darp etkisiyle hamile kadınların çocuklarını düşürmeleri de davalara intikal eden başka şikayet konularındandı. Aksaray kazasına bağlı Mehmed beyli karyesi sakini Selimşah binti İbrahim ve eşi Kurt Hüseyin bin Muttalib; Şeyh Üveys bin Süleyman Efendi’den şikayetçidirler. Davadan 6 gün önce Şeyh Üveys, Selimşah hatunun arkasına 3 değnek vurarak darp etmiş, bu darbin etkisiyle bir buçuk aylık bebeğini düşürmüştür. Sorgulandığında inkar eder. Kadının durumu şahitlerle de ispatlaması üzerine adam 5 gün müddet ister. Bu esnada bulunduğu mahallede ikamet edemeyip firar eder. (KŞS, nr.45, s.42,h.4 H.1126-27/M.1714-15) Suçluların suçlarını inkar ederek davalı kimseyi mağdur

durumda bırakması Osmanlı mahkemelerinde sıklıkla karşılaşılan durumlar arasındadır. Bu konuya ilişkin başka bir hüküm, Beğşehir kazasına bağlı Bektemür karyesi sakini Cafer, İsmail, Mehmed, Ahmed, Hüseyin Ali Zalim Ali bin Mehmed'in evini basıp eşyasını gasp edip karısı ...hatun korkmuş ve bebeğini (cenin-i mevt-i ilka eyledi) yani düşürdü. Sorgulanınca *yemin billah* ederek durumdan haberlerinin olmadığını belirtirler. Muarızadan men edilirler.(kşs,45,145-4)(KŞS, nr.45, s.145,h.4; H.1126-27/M.1714-15) Şahit bulunmadığında yemin talep edilmesi söz konusu olabilmekteydi. Ancak bu durum da kadının mağduriyetini gündeme getirmekteydi. Çünkü, davaların pek çoğunda olduğu gibi burada da suç inkar edilmekte ve yemin billah edilerek suç unsuru ortadan kalkmaktadır.

Sonuç

Osmanlı Mahallesi, o civarda yaşayan halk nezdinde güçlü bir denetim mekanizması hükmündeydi. Nitekim bu mekânda yaşamak aynı zamanda oraya ait olmayı ve oraya ait kurallara saygı duymayı zorunlu hale getirmiştir. Mahalle, bu yönüyle özel hayatın sınırlarını ihlal eden bir konumda yer almıştır. Kamu menfaatinin her şeyin üstünde tutulduğu bu yerde, gerçekleşen ihlaller kadın-erkek ayrımına yönelik bir fark doğurmuştur. Güvenlik ve mahremiyetin ihlali olarak değerlendirilebilecek suçlar kapsamında hırsızlık suçu genellikle mahalleden ihraç yada sürgünle sonuçlanmıştır. Bunun yanında, bir kadının ya da bir erkeğin mahalleliden olma halini farklı yükümlülüklerle bağlamak bu farkın en açık göstergeleridir. Zira gayri ahlaki eylemler içerisine giren bir kadın fuhuş yaptığı gerekçesiyle yaftalanarak mahalleden sürgün talebi ile mahkemeye getirilmiş, toplumunun çoğu zaman mahalleli olarak şikâyet etmekten imtina ettiği bir konu, eylemlerin önü alınmadığı zaman aşikâr edilmiştir. Mahalleden mahalleye değişiklik gösteren bu ahlaki algılar kadınların iffetli olmaları ya da olmamalarından kaynaklanmamıştır. Tecavüz, zina ve fuhuş gibi gayriahlaki eylemde kadına suçun da cezanın da ağır kısmını yükleyen ahlaki yasaların temel kaygısı her ne kadar kadın ve erkeğin ayrı alanlarda

olmasına yönelik şekillense de fiziksel şiddete yönelik örnekler bu ayrılmış alanların çok da ayrı olmadığını göstermiştir. Söz konusu alan ayrımı cinsel çekimin toplumu bozup Müslüman toplumların birlik ve istikrarını tehdit etme gücüyle ilişkilendirilmiştir. Kadının ahlak ve iffet sınırlarını koruma ölçüsü kendi açısından değil de toplum açısından ele alınmış dolayısıyla ailenin ve toplumun ahlaki kaybının asıl sorumlusu da kadınlar olmuştur. Ancak ahlaki değerlerin korunması hem erkek hem de kadını ilgilendiren ortak bir sorumluluk gerektirmiştir.

Kaynakça

A.E.T., III.Ahmed, gömlek no: 2963)

BOA, (M.D), nr. 111, 123,124

Galata Şeriye Sicili, nr. 90, 245, 250, 259, 270

Konya Şeriye Sicili, nr. 45,51

Abacı,N.(2005) Osmanlı Kentlerinde Sosyal Kontrol: Araçlar ve İşleyiş, *Şinasi Tekin Anısına Uygurlardan Osmanlıya*, İstanbul: Simurg Yayınları.

Altındal, M.(1994) *Osmanlı'da Kadın*, İstanbul: Altın Kitap.

Artan,T.(1993), *Mahremiyet: Mahrumiyetin Resmi*, İstanbul: Metis Yayınları.

Bayramoğlu Alada,A.(2008) *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, İstanbul: Sümer Kitabevi

Benhabib,S.(2000) *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*, Princeton University Press.

Burçak,E. ve Can,G.D. (1997). *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Craven, E. (1939). *1786'da Türkiye*, (Çev. Reşad Ekrem Koçu), İstanbul: Çığır Yayınevi

Çağına, M. (1992), İslâm Düşüncesinde Aile Ahlakı, *Sosyo-kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi-1*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu

Çetin,C.,(2014), Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750), *History of Studies*, c.6, s. 6, 2014, ss.2-13.

Davis, F. (2009). *Osmanlı Hanımı*, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Demirel-A. Gürbüz-M. Tuş, (1992), Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim Kuşam (XVI-XIX. Yüzyıllar), *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu s.1-17.

Düzdağ, M.E. (1972) Şeyhulislam Ebussuud Efendi Fetvaları, İstanbul.

Efe, M. (1996), *Fetevay-ı Hindiyeye*, c. 10, Ankara, Akçağ Yayınları.

Erdoğan, H. (1999), *Tanzimat Dönemi (1839-1876) Osmanlı Toplumunda Kadının Sosyal Değişimi*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 1999, s. 15.

Erten, Y. & Ardalı, C., 1996, (1996), Saldırganlık, Şiddet Ve Terörün Psiko sosyol Yapıları, *Cogito S: 6-7 Kış- Bahar*, ss.143-163.

Faroqhi, S. (2002), Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, ed. Fikret Adanır ve Suraiya Faroqhi (Leiden: E. J. Brill,)

Fontmagne, L. B. D. D. (1977). *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, (Çev. Celal Altuntaş), İstanbul: Tercüman Yayınları.

Garnett, L. M. J. (2009) *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*, (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

Güler, A. (1992) İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C.1*, Ankara: TC. Başbakanlık Araştırma Kurumu, s. 70-85.

Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Din. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. 2(4), (58-80) İbn Batuta (1417/2004) *İbn Battûta Seyahatnâmesi I-II*, 2. Baskı, Çeviri, inceleme ve notlar A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,

İnan, A. (1975), *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, 4. Basılış, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kaplan, M. (2004), *XVII. yy'ın İkinci Yarısında Kayseri' de Kadın ve Aile*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara.

Michaud, Y. (1991) *Şiddet*, çev. Cem Muhtaroglu, İstanbul: İletişim Yayınları 1991.

Montagu, L. (1998). *Şark Mektupları*, (Çev. Ahmet Refik), İstanbul: Timaş Yayınları

Ortaylı, İ. (2001) *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

Ortaylı, İ. (2006) *Osmanlı' yı Yeniden Keşfetmek*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

Özbay, C. (2013), Türkiye'de Hegemonik Erkekliği Aramak, *Doğu Batı* 63: 185-204.

Tok, Ö. (2005), “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehirlerindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği”, *E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 18, s. 148-158.

Öztuna, Y. (2004), *Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Türkler*, İstanbul: Babiâli Kültür Yayınları.

Pakalın, M.Z. (1983) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, III, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Peirce, L. (2012). *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, (Çev. Ayşe Berktaş), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Penzer, N.M. (2015), *Harem*, çev. Hakan Abacı, İstanbul: Alfa Yayınları.

Sert, Ö. (2008), Rodosçuk Kentinde Yasak Aşk (1546-1549): Şer'iyye Sicillerinden Zina Metinlerini Okumak, *Osmanlı'nın Peşinde Bir Yaşam, Suraiya Faroqi'ye Armağan*, İstanbul: İmge Yayınları.

Sonbol, A. (2000). *Osmanlı Mısır'ı ve Modern Mısır'da Tecavüz ve Hukuk, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şahin G. (2007), *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

Tabakoğlu, A. (1992) Osmanlı Toplumunda Aile, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu s.1-19.

Taşcıoğlu, M. (1958), *Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Ankara: Akın Matbaacılık.

Thornton, T. (2010). *Bir İngiliz Tacirin İzlenimleriyle Osmanlıda Siyaset, Toplum, Din, Yönetim (1793-1807)*. (Çeviren Ercan Ertürk), İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları.

Topaloğlu, B. (2016), *İslam'da Kadın*-İstanbul: Rağbet Yayınları.

Tucker, A. (1998) *In the House of the Law*.

Tuğlacı, P. (1984), *Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları*, İstanbul.

Üşür, S. (1991), *Din, Siyaset ve Kadın*, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Yağcı, G.Z. (2005) Osmanlı Taşrasında Kadınlara Yönelik Cinsel Suçlarda Adalet Arama Geleneği, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, c. VI, sy. 2, s.s.40- 51.

Zarinebaf-Shahr, F. (2000). Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği. M. C. Zilfi içinde, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. ss.250-260.

Zuhayli, D. (1991), *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, c. 7, ss.320- 331.

11.BÖLÜM

GÖÇMEN KADINLARIN BEDEN KÜTLE İNDEKSLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr.Öğr.Üyesi, Sema ÇİFÇİ
Araş.Gör. Nurgül ARSLAN
Dr.Öğr.Üyesi Vasfiye Bayram DEĞER

GÖÇMEN KADINLARIN BEDEN KÜTLE İNDEKSLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF SIZE MASS INDEXES OF MIGRANT WOMEN

Sema ÇİFÇİ

Dr.Öğr.Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi SBF, Hemşirelik Bölümü

Nurgül ARSLAN

Araş.Gör. Mardin Artuklu Üniversitesi SBF

Beslenme ve Diyetetik Bölümü

Vasfiye Bayram DEĞER

Dr.Öğr.Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi SBF, Hemşirelik Bölümü

GİRİŞ

Beslenme; büyüme, gelişme, yaşamın sürdürülmesi ve sağlığın korunması için besin öğelerinin yeterli ve dengeli olarak alınması olarak tanımlanmaktadır (1).Tüm insanların olduğu gibi mülteci ve sığınmacıların öncelikli karşılamak zorunda oldukları ihtiyaçlarından biri beslenmedir (2). Günümüzde çok sayıda insanı ilgilendiren göçmenlerdeki yetersiz ve dengesiz beslenme sıkça karşımıza çıkan bir sorundur. Yeterli ve dengeli beslenmenin sağlanamadığı toplumlarda,

çocuklarda büyüme, gelişme ve zeka gerilikleri, anne ve bebek ölüm hızlarında artış, bulaşıcı hastalıkların daha kolay yayılması ve daha ağır seyretmesi, kronik hastalıkların görülme sıklığının artması gibi birçok olumsuz sağlık durumu ortaya çıkmaktadır (3-5). Göçün çeşidine göre beslenme üzerindeki etkileri değişkenlik göstermektedir. Öncelikli olarak bireylerin günlük gereksinimlerini karşılayabilecek miktarda, güvenli ve sağlıklı gıdaya ulaşabilmeleri olarak tanımlanan besin güvencesi, mülteci ve sığınmacılarda yeterli derecede sağlanamayan bir konudur (6). Yetersiz ve dengesiz beslenme dolayısıyla vitamin eksiklikleri, anemi, çocuklarda büyüme gelişme geriliği ve hatta ölümcül olabilen malnütrisyon gibi ciddi sorunların görüldüğü bildirilmiştir. Diğer taraftan çoğunlukla göçlerin beslenmeye etkisi daha çok beslenme kültürünün değişmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişikliklerin en başında karbonhidrat ağırlıklı beslenme dolayısıyla obezite, ileriki dönemlerde de diyabet ve kalp hastalıkları gibi sağlık problemlerinin artacağı düşünülmektedir (5, 7, 8). Zorunlu göç etmek zorunda kalan göçmen bireyler ekonomik şartlardan da dolayı beslenme çeşitliliğini sağlayamamakta ve en ucuz besin grubu olan tahıl gurubuna yönelmektedir. Göçmenler yağ ve karbonhidrat ağırlıklı beslendikleri, azalmış fiziksel aktivitenin varlığı, göçmen kadınların beden kitle indekslerinin erkeklere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Göçmen kadınlarda en sık görülen mineral yetersizliği olan demir yetersizliği anemisi yeterli hayvansal ürün tüketmemekten kaynaklandığı bildirilmiştir. Çocuklarda ise yetersiz protein alımı ve yetersiz mineral alımı sonu ölümlere varan, malnütrisyon gibi ciddi sağlık sorunlarının görüldüğü bilinmektedir (9). Özellikle göçmen çocuklarda demir kalsiyum ve çinko gibi elzem

elementlerin yetersizliği çok sık görülmektedir. Yetersiz beslenmeye bağlı büyüme ve gelişme açısından da göçmen çocukların yaşlarına göre daha geriden geldiği görülmüştür. Hemşireler tarafından göçmen kadınların sağlığı geliştirme davranışlarının değerlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmalarda da göçmenlerin beslenme alışkanlıklarını yetersiz olduğu belirtilmektedir (10). Bunlarla birlikte beslenme bozuklukları bulaşıcı hastalıkların yayılmasında da rol oynamaktadır (8).

Araştırmanın Materyal ve Metodu

Çalışma 15 Ocak – 15 Şubat 2019 tarihleri arasında, herhangi bir nedenden dolayı, Mardin il merkezinde bulunan Göçmen Sağlığı Birimine başvurmuş, kadınlar ile yürütülmüştür. Araştırma kapsamına alınan kadınlara, araştırmacı tarafından geliştirilen (literatur destekli), 2 bölümden oluşan (1.bölümde; demografik özellikler, 2. bölümde; antropometrik ölçümler) bir anket formu uygulanmıştır. Anket formu araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Araştırmanın yapılacağı kurumdan gerekli kurum izni, araştırma kapsamına alınan kadınlardan bilgilendirilmiş onam izni alınmıştır.

Antropometrik Ölçümler

Çalışma kapsamındaki bireylerin antropometrik ölçümleri araştırmacının kendisi tarafından alınmış ve kaydedilmiştir.

Vücut Ağırlığı

Hastaların vücut ağırlığı mekanik, vücut ağırlığına duyarlı, baskülle ölçülmüştür. Bireylerin, hastane giysileriyle ve ayakkabıları olmadan baskülün üzerine çıkmak suretiyle sağlanmış olup, elde edilen veriler tam sayı ve kilogram (kg) olarak not edilmiştir.

Boy Uzunluğu

Çalışmaya dâhil olan bireylerin boy uzunlukları, mekanik boy ölçüm aparatı ile ölçülmüştür. Bireyler aparata dayalı iken ayaklar bitişik olacak şekilde, baş Frankfurt düzleminde: göz üçgeni ve kulak kepçesi üstü aynı hizada yere paralel duruş sağlanarak boy ölçümü yapılmış, ölçümler santimetre (cm) cinsinden kaydedilmiştir.

Çalışmaya dahil edilmeme kriterleri:

- İletişim problemi olan,
- Özel bir beslenme programı uygulayan (zayıflama diyetleri vb.),
- Kadınlar için gebelik durumunun varlığı,
- Çocuklarda metabolik bir hastalığın varlığıdır.

İstatiksel Analizler

Araştırma verileri istatistiksel paket programına kaydedilerek gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerde dağılımı normal olan değişkenler için ortalama±standart sapma, dağılımı normal olmayan değişkenler için medyan (alt-üst), nominal değişkenler ise vaka sayısı ve yüzde (%) olarak gösterilmiştir. Spearman Korelasyon testi kullanılmış olup, $p < 0,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırma kapsamına alınan bireylerin yaş ortalaması 35,26 ±11,38 (Max: 72, Min:17)'dir. Bireylerin %21,3'ü 18-25 yaş arası grupta, %31,3'ü 26-35 yaş grubunda ve %8,0'ı 55 yaş üstü gruptadır.

Araştırmaya katılan bireylerin sosyo demografik özellikleri tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Kapsamına Alınan Bireylerin Sosyo Demografik Özellikleri

Sosyo Demografik Özellikleri		Sayı	%
	18-25 Yaş	33	22,0
Yaş	26-35 Yaş	47	31,3
	36-45 Yaş	41	27,3
	46-55 Yaş	17	11,3
	55 Yaş Üstü	12	8,0
Medeni Durum	Bekâr	20	13,3
	Evli	118	78,7
	Dul	5	3,3
	Boşanmış	7	4,7
Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	14	9,3
	İlkokul Mezunu	22	14,7
	Ortaokul Mezunu	57	38,0
	Lise Muzunu	50	33,3
	Üniversite Mezunu	7	4,7
Meslek	Ev Hanımı	125	83,3
	Memur	3	2,0
	İşçi	2	1,3
	Serbest Meslek	5	3,3
	Çalışmıyor	9	6,0
	Öğrenci	6	4,0
	Toplam	150	100,00

Bireylerin Beden Kütle İndeksi ortalaması (BKİ) $25,16 \pm 3,62$ (Max: 39,16 Min:17,57) olarak bulunmuştur. Bireylerin %44,0'ının Beden Kütle İndeksi normal (16,5-24) grupta; %49,3'ü hafif şişman (25-30) grupta; %4,7'si ise obez (30-35) grubundadır. Araştırmaya katılan bireylerin Beden Kütle İndeksi tablo 2'de verilmiştir.

Tablo: 2. Araştırma Kapsamına Alınan Bireylerin Beden Kütle İndeksi (BKİ)

BKİ		Sayı	%
Beden Kitle İndeksi	18-24,99 (Normal)	66	44,0
	25-29,99 (Hafif Şişman)	74	49,3
	30-34,99(Obez)	7	4,7
	35 ve üstü (Morbid obez)	3	2,0
	Toplam	150	100,00

Araştırmamızda yaş grupları ile BKİ arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($P < 0,005$). Araştırmaya katılan bireylerin beden kütle indeksi ile yaş gruplarının karşılaştırılması tablo 3'te verilmiştir.

Tablo:3 Araştırmaya Kapsamına Alınan Bireylerin Beden Kütle İndeksi (BKİ) İle Yaş Gruplarının Karşılaştırılması

Beden Kitle İndeksi	18-25 Yaş		26-35 Yaş		36-45Yaş		46-55 Yaş		55 Yaş Üstü		X ²	P
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
18-24,99 (Normal)	31	47,0	22	33,3	12	18,2	1	1,5	0	0,0		
25-29,99 (Hafif Şişman)	2	2,7	23	31,1	27	36,5	13	17,6	9	12,2	74,454	0,000
30-34,99 (Obez)	0	0,0	1	14,3	0	0,0	3	42,9	3	42,9		
35 ve üstü	0	0,0	1	33,3	2	66,7	0	0,0	0	0,0		
Toplam	33	22,0	47	31,3	41	27,3	17	11,3	12	8,0		

Beden kütle indeksi ile yaş arasında korelasyon analizi incelendiğinde BKİ ile bireylerin yaşı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 4: Beden Kütle İndeksi ile Yaş Arasında Korelasyon Analizi

Ölçekler		
	Yaş	BKI
Yaş	1	r: **.602
		p 0.000
BKI	r: **.602	
	p 0.000	1

Spearman's correlation

TARTIŞMA

Göç, insanlık için değişmeyen kavramların başında gelen olgulardan biridir. Birçok boyutu olan bu kavram karmaşık bir yapıya sahiptir (11). Tüm toplum olaylarda olduğu gibi göçte ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal pek çok faktörden etkilenmektedir. Bununla birlikte sebebi ne olursa olsun göçün sağlık üzerine yadsınamaz etkileri mevcuttur ve önemli sağlık sorunlarına yol açtığı aşikârdır (8). Göç edilen bölgelerde yeterli sağlık kuruluşlarının olmaması, ekonomik yetersizlik, sosyal güvencelerinin olmaması, yetersiz hijyen, kötü beslenme, dil sorunu, stres, eğitim düzeyinin düşük olması ve daha pek çok faktör göçmen bireylerin sağlığını etkilemektedir (12).

Araştırma kapsamına alınan bireylerin Beden Kütle İndeksi ortalaması (BKİ) $25,16 \pm 3,62$ (Max: 39,16 Min:17,57) olarak bulunmuştur. Bireylerin %44,0'ının Beden Kütle indeksi 16,5-24 arası grupta (normal), %49,3'ünün 25-30 arası grupta (hafif şişman),

%4,7'sinin 30-35 arası gruptadır (obez) (Tablo 2). Konuyla ilgili katılımcılarının %70,1'inin kadın olduğu benzer bir çalışmaya göre, araştırmaya dâhil edilen bireylerin yaş ortalaması $36,31 \pm 12,49$ ve beden kütle indeksi (BKİ) ortalaması $28,06 \pm 6,17$ kg/m² bulunmuştur. Bireyler, beden kütle indeksi (BKİ) değerlerine göre gruplandırıldığında; %34,8'i (65 kişi) normal; %31,0'ı (58 kişi) hafif şişman ve %34,2'si de (64 kişi) obezdir (13). Bu literatür bilgisiyle karşılaştırıldığında bizim çalışmamızda, sadece göçmen kadınları kapsamına karşın, nerdeyse iki kişiden biri fazla kilolu iken benzer çalışmada üç kişiden biri hafif obezdir. Bu bağlamda bu sonuç göçün beslenme üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte literatürde bu konuda sadece göçmen kadınlarla yapılmış çalışmaya rastlanılmamıştır

Araştırmamıza katılan kadınların yaş grupları ile beden kütle indeksi arasındaki ilişki incelendiğinde, 26-35 yaş grubun %31,1'i; 36-45 yaş arasın grubun %36,5'i hafif obez olduğu belirlenmiştir. Çalışmamızda kadınların yaş grupları ile BKİ arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ve orta düzeyde anlamlı bir korelasyon tespit edilmiştir ($P < 0,005$) (Tablo 3). Adana'da yapılmış olan benzer bir çalışmada, kadınların obezite durumları ile yaş grupları arasındaki ilişki incelenmiş ve yaş ilerledikçe obezite görülme sıklığının da buna paralel olarak arttığı gözlemlenmiştir. Adı geçen çalışmada, obezitenin en çok %20,7 ile 40-44 yaş grubunda görüldüğü; en az ise %1,5 oranı ile 20-24 yaş grubunda görüldüğü saptanmıştır. Yapılan ileri analizde araştırmaya katılan kadınların yaşları ile BKİ arasında olumlu, orta düzeyde anlamlı bir korelasyon bulundu (14). Bir başka çalışmaya göre de yaşı 34 ve üstü olanların BKİ değerleri diğerlerine göre

fazlaydı ($p<0,001$) (13). Çalışmamızın bulguları ile literatür bulguları benzerdir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Göç bireylerin hayatlarında her türlü alışkanlığı değiştirmektedir. Bu alışkanlıkların en başında beslenme gelmektedir. Beslenme alışkanlığının göç eden bireylerde daha çok karbonhidrat (CHO) bakımından zengin, protein bakımından ise yoksun beslenmeye doğru kaydığı görülmüştür. Bireylerin gereksiniminden çok karbonhidrat alması, vücut yağ oranını artırmakta ve birçok hastalığın nedeni olan obeziteye yol açabilmektedir. Göç eden bireyler arasında en fazla doğurgan çağdaki kadınlar bu açıdan risk altındadır. Çalışmamızda, özellikle doğurganlık çağındaki kadınlarda bireylerin büyük çoğunluğunun BKİ değeri hafif şişman olarak bulunmuştur. Beden kütle indeksi (BKİ) bu anlamda en çok kullanılan ve vücut yağ dokusu miktarı ile iyi korele olan bir parametredir. Obezitenin toplumda çok yaygın bir halk sağlığı sorunu olduğu göz önüne alınırsa ucuz, kolay uygulanabilir ve doğruluk oranı yüksek bir yöntemin tanı ve takipte kullanılması ihtiyacı vardır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre, yapılan çalışmalarda BKİ değeri hafif şişman olan bireylerin ileri yaşlarda obezite olma riski daha yüksek bulunmuştur. Bu nedenle hafif şişman bireylerin gözlem altında tutulması gerekmektedir. Malnutrisyon gibi obezite de göçmen kadınlarda kontrol altına alınması gereken bir durum olarak görülmektedir. Yetersiz ve yanlış beslenme alışkanlığı sonucu göçmen kadınların kronik hastalıklar riskinin de arttığı görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre bireylerin hafif şişman ve obez olma oranları dikkate alındığında bu bireylerde

daha ileri yaşlarda kronik hastalıkların görülme riskinin de artmış olacağı söylenebilir.

Göç eden bireylerin beslenmede yeni kültüre uyum sağlaması desteklenmelidir.

Sağlığı koruma ve geliştirme yaklaşımı içerisinde sağlık hizmetlerinin planlanması önem arz etmektedir. Bu bireylerin sağlığın geliştirilmesi yaklaşımlarından biri olan doğru beslenme alışkanlığı ve yeterli fiziksel aktiviteye yönlendirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR:

1. Yücecan, S., Optimal beslenme. Sağlık Bakanlığı Yayın, 2008(726).
2. Holmboe-Ottesen, G. and M. Wandel, Changes in dietary habits after migration and consequences for health: a focus on South Asians in Europe. Food & nutrition research, 2012. 56(1): p. 18891.
3. Pearson, K. and M. Moul, The problem of alien immigration into Great Britain, illustrated by an examination of Russian and Polish Jewish children. Annals of Eugenics, 1925. 1(1): p. 5-54.
4. Schnetz, M., S. Egoramaiphol, and C. Leitzmann, Migration and nutrition in Thailand. Ecology of food and nutrition, 1984. 15(2): p. 89-107.
5. Landman, J. and J. Cruickshank, A review of ethnicity, health and nutrition-related diseases in relation to migration in the United Kingdom. Public health nutrition, 2001. 4(2b): p. 647-657.
6. Zezza, A., et al., Assessing the impact of migration on food and nutrition security. Food Policy, 2011. 36(1): p. 1-6.
7. Aydın, D., N. Şahin, and B. Akay, Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri. İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi, 2017. 7(1): p. 8-14.
8. Gümüş, Y., Göçün Sağlık Üzerindeki Etkileri. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2015. 18(1).
9. Aksoy, Z., Uluslararası Göç Ve Kültürlerarası İletişim. Journal of International Social Research, 2012. 5(20).

10. Johnson, R.L., Gender differences in health- promoting lifestyles of African Americans. Public health nursing, 2005. 22(2): p. 130-137.
11. Işık, S. Kültürlerarası İletişim Bağlamında Cumhuriyet Üniversitesindeki Gençlerin Almanlara Yönelik Kalıp Yargıları. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, 36(2): 159-91.
12. Peltokorpi, V. Intercultural Communication in Foreign Subsidiaries: The influence of Expatriates Language and Cultural Competencies. Scandinavian journal of management, 2010. 26(2): p.176-88.
13. Elçi Boğaz, M., Kutlu, R., Gökşin Cihan, F. The relationship between obesity and eating behavior, body image and self-esteem. Cukurova Med J, 2019. 44(3): 1064-1073.
14. Nazlıcan, E., Demirhindi, H., Akbaba, M. Adana İli Solaklı ve Karataş Merkez Sağlık Ocağı Bölgesinde Yaşayan 20-64 Yaş Arası Kadınlarda Obezite ve İlişkili Risk Faktörlerinin İncelenmesi. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 2011. 1(2): 5-12 .

12.BÖLÜM

AKADEMİSYEN ANNE OLMAK

Öğr. Gör. Tuğba KANMAZ

Prof. Dr. Fatma TEZEL ŞAHİN

AKADEMİSYEN ANNE OLMAK

BEING AN ACADEMICIAN MOTHER

Tuğba KANMAZ

Öğr. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Fatma TEZEL ŞAHİN

Prof. Dr. , Gazi Üniversitesi

Giriş

Türkiye’de kadın akademisyenlerin sayısının hızla artışına rağmen akademik unvan kademeleri yükseldikçe kadın sayısının azaldığı görülmektedir. Nitekim Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi 2020 verilerine göre Türkiye Üniversitelerindeki (Devlet, Vakıf, Vakıf MYO) akademik kadroların %45’ini kadınlar oluşturmaktadır. Fakat Profesörlük ve Doçentlik kadrolarındaki kadın ve erkek sayılarına bakıldığında çeşitli nedenlerle bu tablonun değiştiği ve erkeklerin yoğunlukta olduklarına erişilmektedir.

Tablo 1. Türkiye Üniversitelerindeki Akademisyenlerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Üniversite Türü	Profesör			Doçent			Doktor Öğretim Üyesi			Öğretim Görevlisi			Araştırma Görevlisi			Genel Toplam		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
DEVLET	16121	7583	23704	8841	5681	14522	18782	13751	32533	15993	14092	30085	23070	23100	46170	82807	64207	147014
VAKIF	3065	1422	4487	1094	918	2012	4020	4152	8172	2450	4565	7015	1638	2562	4200	12267	13619	25886
VAKIF_MYO	8	1	9	2	1	3	19	21	40	101	157	258	0	0	0	130	180	310
TOPLAM	19194	9006	28200	9937	6600	16537	22821	17924	40745	18544	18814	37358	24708	25662	50370	95204	78006	173210

(YÖK Bilgi Sistemi’nden 20.02.2020 tarihinde alınmıştır.)

Tablo 1’e göre kadınlar diğer kadrolara göre güvencesiz olarak nitelendirilebilecek pozisyonlarda yoğunlaşmaktadırlar (Şentürk, 2015). Özellikle kadın sayısının en fazla olduğu araştırma görevliliği kadrosunda bulunan akademisyenlerin son yapılan düzenlemeler ile yüksek lisans ya da doktora eğitimlerini tamamladıktan sonra üniversitelerde çalışıp çalışamayacakları bile belirsizdir. Belirli bir kadronun üzerinde olanların

yönetimde söz sahibi olabileceği şartı da göz önüne alınınca bu durumun yönetim kadrolarında da daha az sayıda kadın olmasında etkili olduğu düşünülmektedir Türkiye’de ki üniversitelerde yapılan diğer araştırmalarda bu durumu destekler niteliktedir (Öztan ve Doğan, 2015; Poyraz ve Ulusoy, 2013; Yılmaz, 2017).

Kadınların akademik kadrolarda erkeklere oranla daha az sayıda yer almalarının sebebi olarak kadınların biyolojik saati, hamileliği, doğumun fiziksel talepleri ve çocuğun bakımının annenin üzerinde oluşu gösterilmektedir. Bu sorumluluklar sadece ülkemizdeki kadınlar için geçerli olmayıp, çeşitli ülkelerdeki üniversitelerde çalışan akademisyen anneler için de geçerlidir. Yapılan araştırmalar da kadınlardan beklenen ailevi sorumlulukların onların erkekler kadar yükselememelerinde ve yönetim kadrolarında daha az yer almalarında en önemli etken olarak görüldüğünü doğrulamaktadır (Kulis vd., 2002; O’Laughlin & Bischoff 2005; Van Anders 2004; Ward ve Wolf-Wendel 2005).

Bu durumun en önemli göstergesi ise hamile olan kadınların biyolojik olarak bir süreliğine de olsa işlerinden uzaklaşmak zorunda kalmalarıdır. Ayrıca sadece hamilelik sürecinde değil, doğumdan sonra da çocukları belli bir yaşa gelene kadar annelerin akademik kariyerlerini erteledikleri görülmektedir. Demir’in yapmış olduğu araştırmada kadınların akademik olarak yükselmelerinde erkeklere nazaran geciktiklerini göstermektedir (Demir, 2018).

Günçaydı ve arkadaşlarının yapmış olduğu 2017 yılında gerçekleştirilen çalışmada okul öncesi dönemde çocuğu olan akademisyen annelerin karşılaştıkları zorluklar ele alınmıştır. Buna göre annelerin fazla iş yükü altında ezildiklerine, idari destek görmediklerine, annelik ve akademisyenlik arasında denge kurmak için bitmek bilmeyen bir mücadele verdiklerine ulaşılmıştır (Günçaydı ve diğ., 2017). Dört akademisyen anne üzerinde yürütülen bir başka çalışmada yine bu durumun annelerin stres, uykusuzluk, fiziksel ve zihinsel problemler yaşamalarına sebep olduğuna erişilmektedir (Small ve diğ., 2011). Bu bağlamda yapılan çalışmalardan akademisyen annelerin aile hayatlarında meydana gelen değişimlerin özellikle cinsiyet rolleri ve toplumun beklentileri sebebiyle çalışma hayatlarına da yansdığına ve iş verimliliklerini etkileyip, sorumluluklarını arttırdığına ulaşılmaktadır.

Bu durumdan yola çıkarak araştırmanın amacı, her iki rolde de akademisyen annelerin tam olarak potansiyellerine ulaşmaları için

mesleki sorumlulukları ve aile yaşamlarını nasıl birleştirip, dengeledikleri, karşılaştıkları engelleri, kişisel ve profesyonel destekçilerini incelemektir. Akademisyen anneleri akademik hayatta ve ebeveynlikte destekleyen çalışmaların yetersizliği ve akademisyen annelerin yaşadıkları sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin getirildiği çalışmaların alan alanyazında yetersizliği sebebiyle böyle bir çalışma yapılmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple çocuk sahibi olan akademisyen annelerin, iş ve aile yaşamının dengelenmesine ilişkin yaşadıkları sorunların ve çözümlerinin ortaya konulması önemlidir. Çalışma da elde edilmesi muhtemel sonuçların ileride yapılacak araştırmalara ve literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Yöntem

Çalışma betimleyici özelliğe sahip olup nitel bir araştırmadır. Çalışmada, kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak 20 akademisyen anne ile görüşülmüştür. Kartopu örnekleme bir veya birden fazla sayıda kişiden yola çıkarak çalışmaya kaynak olabilecek kişilerin doygunluğa ulaşana kadar artması durumudur (Kümbetoğlu, 2005).

Tablo 2. Akademisyen annelerin demografik özellikleri

Katılımcı	Yaş	Medeni durum	Akademik unvan	Görev süresi	İdari görev	Çocuk sayısı
A1	45	Evli	Prof.	24	-	1
A2	40	Evli	Doçent	19	-	1
A3	47	Bekar	Dr. Öğretim Üyesi	14	-	1
A4	38	Evli	Dr. Öğretim Üyesi	14	Dekan Yardımcısı	1
A5	33	Evli	Dr. Öğretim Üyesi	12	Bölüm Başkanı	1
A6	42	Evli	Dr. Öğretim Üyesi	17	-	2
A7	32	Evli	Arş. Gör. Dr.	10	-	2

A8	32	Evli	Öğretim Görevlisi	6	Ana Bilim Dalı Başkanı	1
A9	42	Evli	Öğretim Görevlisi	8	-	2
A10	40	Evli	Öğretim Görevlisi	8	Müdür Yardımcısı	1
A11	37	Evli	Öğretim Görevlisi	5	-	2
A12	39	Bekar	Öğretim Görevlisi	9	-	1
A13	39	Evli	Öğretim Görevlisi	7	-	1
A14	37	Evli	Öğretim Görevlisi	12	-	1
A15	38	Evli	Öğretim Görevlisi	17	-	1
A16	32	Evli	Araştırma Görevlisi	1	-	1
A17	30	Evli	Araştırma Görevlisi	7	-	1
A18	30	Evli	Araştırma Görevlisi	5	-	1
A19	31	Evli	Araştırma Görevlisi	7	-	1
A20	34	Evli	Araştırma Görevlisi	5	-	1

Araştırmaya katılan akademisyen annelerin yaşları 30 ile 47 arasında değişiklik göstermektedir. Katılımcıların 2'sinin bekar, 18'inin ise evli olduğuna ulaşılmıştır. Unvanlarına bakıldığında 1 Profesör, 1 Doçent, 4 Dr. Öğretim Üyesi, 1 Arş. Gör. Dr., 8 Öğretim Görevlisi ve 5 Araştırma Görevlisinin olduğu görülmektedir. Akademisyenlerin meslekte kıdemlerinin 1 yıl ile 24 yıl arasında değiştiğine erişilmiştir. Akademisyen annelerinin 4'ünün 2 tane çocuğa, 16'sında 1 tane çocuğa sahip olduklarına rastlanmıştır.

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan "Akademisyen Anne Görüşme Formu" aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme soruları katılımcıların akademisyenliği seçme nedenlerini, yaşadıkları

problemlerini, destekçilerini, karşılaştıkları olumlu ve olumsuz duygularını, annelik ve akademisyenlik arasında nasıl denge kurduklarını, akademisyen anne adaylarına yönelik önerilerini kapsamaktadır.

Yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi nitel araştırma kapsamında elde edilen verilerin kodlanarak, temaların oluşturulması ve bu doğrultuda bulguların tanımlanarak yorumlanması şeklinde gerçekleşmektedir (Yıldırım ve Şimşek 2011). Verilerin yorumlanması aşamasında katılımcıların deneyimlerini paylaştığı cümlelerden doğrudan alıntı yapılarak betimsel analiz tekniğine başvurulmuştur. Alıntı seçimlerinde çarpıcılık dikkate alınmıştır. Görüşme yapılan akademisyen annelere A1, A2,...vb. şeklinde kodlar verilerek görüşleri aktarılmıştır.

Bulgular

1. Akademisyenlik algıları

Akademisyen annelerin akademisyenlik tanımlarına bakıldığında genellikle; yaşam biçimi, gönül işi, eğlenceli, yorucu, zor ama güzel olarak betimlediklerine erişilmiştir. (A2, A4, A5, A16, A18, A20)

“Araştırma yapmak ruhuma iyi geliyor.”(A3)

“Keyifli, çalışırken de, makale yazarken de, derse girerken de çok keyifliyim.”(A9)

Akademisyenliğin katılımcılarda eve iş götürmek zorunda kalmaları, mesai kavramının olmayışı, bitmek bilmeyen devam eden bir süreç oluşu ve sürekli öğrenci olma durumu yarattığına dair ifadelerine ulaşılmıştır. (A8, A10, A17)

“Sosyal ortamda doktorları görünce nasıl hep buramız ağrıyor, şuramız ağrıyor diye hastalığımızı göstermek ve bilgi almak aklımıza geliyorsa, tıpkı bizde doktorlar gibi akademisyenlikte de sosyal hayatımızı ve işimizi birbirinden ayıramıyoruz.”(A18)

Aynı zamanda katılımcıların akademisyenliği yeni bilgilere ulaşmak, öğrenmeye ve öğretmeye açık olmak, bilime ve bilgiye ulaşmaya arzu duymak, öğrenmeye merak duymak, kendini geliştirmek ve yenilemek serüveni olarak da gördüklerine de rastlanmıştır. (A6, A13, A19)

‘‘Akademisyenlik benim için araştırma yapmak, yeni bilgilere ulaşmak, ders vermekten öte toplumu aydınlatmak, problemlere çözüm getirmek.’’(A1)

Akademisyenliğin genel olarak bilimsel çalışma yapan, bir alanda yeterliliğe sahip olan, araştırma yapmaya dayalı bir kariyer planlaması olarak da tanımlayanlara ulaşılmıştır. (A11, A14, A15)

‘‘Akademisyenlik bilimsel çalışma yapan kimselerdir.’’(A7)

Son olarak metaforik bir tanımlama örneği vermek gerekirse;

‘‘Akademisyenlik okyanusta yüzmek gibi. Yüzmeyi bildiğini düşünsen de, dalgaların gel gitin de yoruluyor, bazen boğuluyor ama güneş açtığında da mutlu oluyorsun.’’(A12) diyebiliriz.

2. Akademisyenliği seçme nedenleri

Katılımcıların, en çok kendini geliştirmek, gelecek nesilleri yetiştirmek, öğrenmeyi sevmek, alanında uzmanlaşabilmek, yeni bir şeyler öğrenmek ve öğretmek için akademisyenliği tercih ettiklerine ulaşılmıştır. (A1, A5, A6, A10, A16, A17)

‘‘Araştırmacı ruhum daha iyi bir vücut bulsun diye akademisyenliği tercih ettim.’’(A3)

‘‘Öğretmen olarak kendimi geliştiremediğimi ve köreldiğimi fark ettiğim için akademisyenliği tercih ettim.’’(A20)

‘‘Öğrenmeyi çok seviyorum. Hem kendimi geliştiriyorum hem de birilerinin gelişmesine vesile oluyorum hem öğreniyor, hem öğretiyorum.’’(A12)

‘‘Stajda gördüğümüz negatif durumların önüne geçmek, daha fazla yetki sahibi olmak, öğretmen yetiştirmek ve öğreten olmak istedim.’’(A18)

Katılımcıların akademisyenliği seçme nedenleri olarak kariyer hedefi, mesleklerindeki en iyi nokta oluşu da etkili olmuştur. (A4, A8, A15)

‘‘Lisanstan itibaren hedefimdi. Kariyerimi ve çabalarımı bu yönde şekillendirdim.’’(A11)

Katılımcıların akademisyenliği seçme nedenlerine bakıldığında; özel sektörde üzerlerinde hissettikleri baskının çok oluşu, iş yoğunluğu, akademisyenlikte şartlarının daha iyi oluşu, iş doyumunu gibi sebepler de yer almaktadır. (A9)

“En gerçek haliyle toplumdaki yeri ve şartlarının öğretmenlikten daha iyi olması ve mutlu olacağımı düşündüğüm için.”(A7)

“Akademisyenliğin MEB’den daha fazla iş doyumunu sağlayacağını düşündüğüm için ve mutlu olacağımı bildiğim için tercih ettim.”(A13)

“Daha önce özel sektörde çalışıyordum. İş yoğunluğundan ötürü biraz daha rahat bir alanda kariyer hedeflerimi gerçekleştirmek istedim.”(A14)

Katılımcıların bazıları da ailesinden ve çevresinden rol model olarak gördüğü için akademisyenliği tercih ettiğini belirtmiştir. (A19)

“Annem ve babamda akademisyendi onları rol model olarak aldım. Araştırma görevlisi olunca fark ettim ki ben bu mesleği yapmalıyım.”(A2)

3. Anne olma kararları ve yaşları

Akademisyenlerin anne olmaya nasıl karar verdikleri ve kaç yaşında anne oldukları sorusuna genelde katılımcıların planlı gebelikten yana seçimlerini kullandıkları görülmektedir. Ortalama olarak katılımcıların ilk anne olma yaşlarının 28-29 arası olduğuna ulaşılmıştır. Tercih edilen zaman dilimleri genellikle yüksek lisans sonrası, doktora yeterlik sınavı sonrası ya da doktora sonrası olduğuna rastlanmıştır. (A4, A5, A6, A7, A8, A9, A10, A11, A12, A15, A17, A19)

“Doktora uygulama sırasında daha doğrusu bitmeye yakın anne olmaya karar verdim. Kısaca yoğunluğumun azalmasını bekledim diyebilirim.”(A1)

“New York’a doktora sonrasında post-doc. için gittiğimde baktım herkes çocuğuyla çocuğuyla ilgileniyor. Ben ne yapıyorum burada tek başıma dedim. Bende hamile kalmaya karar verdim.”(A2)

Akademisyen annelerde plansız gebelik sık görülmemekle birlikte yaş, sağlık sorunları ya da biyolojik sebeplerin bu duruma neden olduğu söylenebilir. (A3, A14, A20)

“Sürekli anne olmayı erteliyordum. Sonra daha fazla yaşım gecikmesin diye hamile kaldım.”(A16)

“Sağlık sorunlarım vardı doktor hamile kalamayacağımı söylediği için korunmuyorduk, sonra bir baktım hamile kalmışım.”(A18)

Katılımcılar arasında kendini anneliğe hazır hissettikten sonra karar verenlerde bulunmaktadır.

“Anne olmaya olgunlaştığımı düşündüğüm zaman karar verdim. Duygusal ve ruhsal olarak bir başkasının sorumluluğunu almaya karar verdiğimde anne oldum.”(A13)

4. Çocuk bakımında yardımcıları

Akademisyen annelerin çocuk bakımında en çok yardım aldığı kimselerin anneleri/kayınvaldeleri olduğu bulgusuna erişilmiştir. (A4, A5, A6, A7, A8, A9, A13, A14, A16, A18, A20)

“Annem 3-4 ay bizde kalıyor ya da ben bazen çocuğu anneme götürüyorum. Birkaç günde onda kalıyoruz.”(A17)

Çocuk bakımında anne ve kayınvaldelerden sonra komşu ya da bakıcıların sorumlu olduğuna ulaşılmıştır. (A1, A3, A9, A10, A11, A15)

“Doğum yaptıktan 3 ay sonra çalışmaya başladım. Doğum öncesinde de bir TÜBİTAK projem vardı maalesef izin kullanamadım. Annemde akademisyen olduğu için o da çalışıyordu, araziye gitmeye başlayınca bakıcımız yardımcı oldu.”(A2)

“Önceleri annem bakıyordu fakat annem rahatsızlanınca apartmanda bir teyzemiz vardı, sağ olsun o yardımcı oldu.”(A12).

“Ailelerimiz burada değil o yüzden bakıcı ablamız var o yardımcı oluyor.”(A19)

5. En önemli destekçileri

Akademisyen anneler kariyerlerini sürdürebilmeleri için en önemli destekçileri olarak eşleri görmektedirler. (A3, A4, A5, A8, A9, A12, A16)

“Eşim sen git gözün arkada kalmasın, çalışmalarını toparla sonra çocuk sahibi olalım dedi.”(A2)

“Eşim destek olmasaydı, işi bile bırakabilirdim.”(A11)

“Eşinin ona gösterdiği anlayış ve sabır önemli bir destektir. Aile huzuru olmadan bu mesleği yürütmek ruhsal mutluluk açısından biraz zor.”(A13)

“Eş huzurlu bir ev ortamı yaratma ve çalışma konusunda motive edici olmalıdır.”(A14)

“Eşi destek olmalıdır. Kadının akademik çalışmalar için ayırdığı zamanda çocuklarla ve evin rutinleriyle eş ilgilenebilmelidir.”(A15)

Akademisyen anneler en büyük destekçilerinin eşleri olmasını hem söylemekte hem de beklemektirler.

“Eşimin en büyük destekçim olması gerekiyor fakat annem.”(A6)

Akademisyen anneler ev ortamında eşleri ve annelerinden iş ortamında da danışmalarından en çok destek gördüklerini ifade etmişlerdir. (A17, A19, A20)

“En büyük destekçilerim ailem, eşim ve danışmanımdır.”(A7)

“Evliliğin devamı varsa eşi, akademik hayatında da danışman en büyük destekçidir.”(A18)

Akademisyen annelerin en büyük destekçilerinin eşlerinden sonra annelerinin olduğuna anneleri de yoksa bakıcılarının olduğuna erişilmiştir. (A1)

“Annemler şehir dışında, eşimde çok sık seyahate çıkıyor o yüzden en büyük destekçim bakıcı ablamız.”(A10)

6. Maruz kalınan olumsuz durumlar

Akademisyen annelerin büyük çoğunluğunun dolaylı ya da doğrudan olumsuz bir duruma maruz bırakılmadıklarına ya da doğum yaptıklarında akademide çalışmadıklarına erişilmiştir. (A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8, A11, A12, A13, A14, A15, A16, A19, A20) Akademisyen annelerin hamilelikleri süresince maruz kaldıkları olumsuz durumlar genel olarak az olsa da yine de hiç yok diyemeyiz.

“Hamile kaldığımda asistandım. Ders programı hazırlamak benim için rahat bir süreç olmadı. Doğum yaptıktan sonra da 1 saat süt iznim vardı. Fakat o zamanda o 1 saati ne zaman kullanacağıma karar veremiyorduk, iş yükünden dolayı zorlama ve baskıya maruz bırakıldım. Şimdilerde

annelere kanun tarafından bir sürü haklar verildi. Ama bizim zamanımızda yoktu.”(A1)

“Çocuk doğduktan sonra süt izinlerimi birleştirip okula 3 gün gelmek istedim. Zaten bölümde tek hoca vardı. Bütün dersler hocamın üzerine kalmasın istedim. Fakat süt sağarken kullanabileceğim kapalı bir oda okulumuzda mevcut değildi, odalarımızda da malesef perde yoktu, bende perde yaptırma isteğimi müdür beye ilettim. Fakat kendisi bu konuyu toplantıda herkesin içinde açtı ve bende rahatsız oldum.”(A10)

“Doğrudan maruz kalmasam da bir tane hocamız vardı, çocuk sahibi olan veya olacaklar için maaş almaya geliyorlar, yatıyorlar, araziye gidiyorlar derdi, hem de kendisi de çocuk sahibi olmasına rağmen.” (A17)

“Çocuğu olan akademisyen annelerin tarafıma bazı imalarda bulduklarına şahit oldum. Zaten akademinin bu konudaki tutumunun da olumsuz olduğunu bildiğim için herkese hamile olduğumdan bahsetmedim. Karnım belli olana kadar bol kıyafetler tercih ettim.”(A18)

Akademisyen annelerin genellikle yine kendileri gibi akademisyen anneler tarafından olumsuz durumlarla karşı karşıya kaldıklarını görmekteyiz. Bunun yanı sıra akademisyen annelerimizin pozitif olarak ayrımcılığa maruz kalmak istediklerini de belirtmekte fayda vardır.

“Pozitif ayrımcılığa uğramak isterdim. Bence kadınları daha fazla iş hayatında tutabilmek için üniversiteler politikalarında değişiklikler yapmalıdırlar.”(A9)

7. Anneliğin akademik yaşantıya katkıları

Anneliğin akademik yaşantıya olan katkıları olumlu ve olumsuz olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Buna göre olumsuz etkilerini ele aldığımızda aldığımız cevaplar genellikle yorgun olma, odak sorunu yaşama, çocuğunu özleme, her istediğin kongreye ve sempozyuma katılamama, daha az akademiye vakit ayırma ya da erteleme gibi zamandan kaynaklı problemler şeklinde görülmüştür. (A3, A5, A8, A9, A14, A15, A18, A19, A20)

“Çocuğuma annem bakarken ben kendimi başka bir odaya kilitler, orada ders çalışırdım. O zamanlar bebeğim evde olup olmadığını anlamazdı fakat büyüdükçe evde ders çalışamaz oldum. Beni görünce ayrılmak istemiyor.”(A2)

“Oğlum uyuyuncaya kadar ders çalışmıyorum. Bu yüzden de erkek hocaların daha üretken olduklarını düşünüyorum.”(A10)

“Boşandıktan hemen sonra akademisyenliğe geçtim. Başka bir şehirde tek başıma çocuğumla başlamak çok zor oldu. Kızım benim ofisimde büyüdü desem yeridir, çünkü okul çıkışlarında hep buraya gelirdi. Maalesef annelik okuldaki toplantılara, görevlendirmelere ya da koordinatörlük görevlerinizi yerine getirirken size yardımcı olacak bir şey değil”(A12)

“Ders çalışırken çocuğunuzun vaktinden çaldığınızı düşünüyorsunuz. Diğer taraftan da çalışmak için zaman yaratmak zorunda olduğunuzu biliyorsunuz. En önemlisi de bu gel gitlerde kendiniz duygusal olarak yıpranıyorsunuz.”(A13)

Anne olmanın akademik yaşantıya dair olumlu katkılarına baktığımızda ise; daha sabırlı ve toleranslı biri haline geldiklerine, motivasyonlarının arttığına, daha planlı ve düzenli olduklarına ilişkin yanıtlara rastlanmıştır. (A4, A16, A17)

“Okul öncesinde Piaget gibi oldum. Çocuğumun gelişimini derinlemesine takip edip, derslerime yansıtım. Bu da mesleki yaşantıma oldukça katkı sağladı.”(A1)

“Çocuklarla ilgili kuramsal bilgileri, yaşama fırsatım oldu.”(A6)

“Hırsların ön planda olduğu bir ortamda çalıştığımız için anne olmak bana aileden daha önemli bir şeyin olmadığına farkına varmamı sağladı.”(A7)

“Çocuğunuzun annecim bile demesi sizde terapi etkisi göstererek, kafanızdaki iş yoğunluğunu azaltıyor.”(A11)

“Okul öncesi bölümünde olmam sebebiyle çocuğumu düşünerek çalıştım.”(A18)

8. Akademisyenliğin anneliğe katkıları

Akademisyenliğin annelik yaşantısına dair katkıları da olumlu ve olumsuz olmak üzere iki boyutta incelenmiştir. Buna göre olumsuz yaşantılar göz önüne alındığında annelerde genellikle vicdan azabı duyma, suçluluk

hissi, stres, çocuğa yeterince zaman ayıramama, uykusuzluk ve sinirlilik haline rastlanmıştır. (A14, A15, A16, A17, A19, A20)

“Doçent olacaksın, yayın yapacaksın, haliyle iş yükün artıyor, çocuğum olmasa da zaten stresli bir yapım vardı.”(A1)

“Boşanma sürecinde çocuğuma hem annelik hem de babalık yaptım. Üniversitede ikinci öğretim derslerimizde vardı. Maalesef ben gelene kadar oğlum uyumuş oluyordu. Onu göremiyordum.”(A3)

“Çocuk benimle oynamak istediğinde işim olduğu zaman vicdan azabı duyuyorum.”(A19)

“Kitap yazmaya çalışırken çocuğumdan vakit çalmış gibi hissediyorum.”(A10)

“Bazen işlerimin yoğunluğundan çocukları geçiştirmek zorunda kalıyorum, bu da çocuğuma karşı yetersizlik hissimin oluşmasına sebep oluyor.”(A11)

“Kendinizi tam olarak annelik görevlerinizi yerine getirememekle suçluyorsunuz. Zaten ev içerisindeki çeşitli rolleriniz var ister istemez bu durum çocuğunuzla ilişkinizi de olumsuz etkiliyor.”(A13)

Akademisyenliğin annelik yaşantılarına olumlu katkıları; katılımcıların çocuklarına yaklaşımlarında daha bilinçli hale gelme, farkındalıklarının artması, farklı bakış açıları kazanmaları ve çocuklarına rol model oldukları yönündedir. (A2, A4, A12)

“Çocuk gelişiminde akademisyen olmak beni daha bilinçli hale getirdi. Bilmek ve uygulama arasındaki farkı kavramamda yardımcı oldu ve uyguladıkça mutlu oldum.”(A5)

“Çocuklarımla üniversite ortamlarını erkenden görme ve kongrelere gitmelerine vesile oldu.”(A6)

“Farkındalığınız artıyor, çocuk gelişimi hakkında kazanımlar elde ediyorsunuz, farklı bakış açıları kazanıyorsunuz.”(A7)

“Çocuğuma yaklaşırken bilimsel dayanak arıyorum.”(A8)

‘Eşimde bende sürekli ders çalışarak çocuklarımıza güzel ve olumlu bir örnek oluşturuyoruz.’(A9)

‘Çok fazla çalıştığımız için çocuk daha erken yaşta bağımsız davranış geliştirme becerisi kazandı, daha fazla sorumluluk sahibi oldu.’(A18)

9. Annelik ve akademik kariyer arasında denge

Katılımcıların annelik ve akademik kariyerleri arasındaki dengeyi nasıl kurduklarına ilişkin verdikleri yanıtlar genellikle daha çok dengeyi kurmaya çalıştıkları yönünde olup, dengeyi kurabilmek için kendi özel ihtiyaçlarından ve sosyal hayatlarından feragat ettikleri yönündedir. (A2, A4, A10, A17, A18, A19, A20)

‘Daha çok oğluma ve eşime vakit ayırmaya çalışıyorum. Daha az uyuyorum, daha az yiyip içip, daha az geziyorum, sosyal hayatımdan çalışıyorum.’(A5)

‘Kendi vaktimden çalarak dengelemeye çalışıyorum. Ailede herkes uyuduktan sonra uzun ve geç saatlere kadar akademik çalışmalarımı yürütüyorum.’(A13)

Akademisyen annelerimizin büyük çoğunluğu işlerini okulda halletmeye çalışıp, eve iş götürmeyerek dengelemeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. (A6, A8, A15, A16)

‘Dengeyi kurmak çok zor oluyor. Ders sorumluluklarımı ve akademik yayınlarımı okulda bitiriyorum. Akşamları çocuğumu ihmal etmeden ona daha fazla vakit ayırmaya çalışıyorum. Ama ertesi güne yetişecek iş olursa maalesef çocuğumu ertesi güne erteliyorum.’(A11)

‘Dengeyi mesai saatleri içerisinde akademik çalışmalarına, mesai saatleri dışında aileme vakit ayırarak kurmaya çalışıyorum.’(A14)

Akademisyen annelerin arasından az da olsa dengeyi kuramadığını düşünen katılımcılarda oldu.

‘Dengeyi çok düzenli götüremedim. Bazen bozuluyor. Babası destek oldu fakat annem öldükten sonra eksikliğini çok hissettim. Dengeyi kurmak çok güç gerektiriyor. Çünkü ben bazen üzüldüm, bazen yıkıldım.’(A1)

‘‘Bence o dengeyi sağlayamadım. Sadece oğlum üniversite sınavına gireceği zaman birlikte ders çalıştık, birlikte mola verdik. Birbirimize destek olduk.’’(A3)

‘‘Kızım 9-10 yaşındayken eve geliyor, kendi yemeğini kendi ısıtıp yiyordu. Eve geldiğinde annesini görmek istediğini biliyordum. Fakat 2016 ‘dan beri kızım ile ayrı yaşıyoruz. O yüzden dengeyi kurabildiğimi sanmıyorum.’’(A12)

Çocukları büyümüş olan akademisyen anneler bu konuda daha şanslı olduklarını dile getirmişlerdir.

‘‘Önceleri evde ders çalışmıyordum. Artık çocuklar büyüdüğü için çalışıyorum.’’(A7)

‘‘Akşam çok kısa bir süremiz oluyor. Birlikte geçirdiğimiz vakit çok az gibime geliyor. Çocuklarımızın büyük olması avantaj sağlıyor. Herkes akşam kendi dersine çalışıyor.’’(A9)

10. Akademisyenlik yerine farklı bir meslek seçmeyi düşünme durumları

Akademisyen annelerin neredeyse tamamına yakını farklı bir meslek tercihinde bulunmayacaklarının altını çizmişlerdir. (A2, A3, A4, A5, A7, A8, A14, A15, A16, A19, A20)

‘‘Etmezdim. Doğdum doğal kitaplarla birlikteyim. İşimi çok seviyorum. İşime aşığım.’’(A1)

‘‘Yine akademisyen olurum fakat çocuk sahibi olmayı ertelerdim.’’(A19)

‘‘Anne olmam başka bir şey, akademisyen olmam başka bir şey. Anne olmasam da başka bir meslek yapmazdım, dört çocuk sahibi olsam da yine akademisyen olurum.’’(A12)

‘‘Hangi bölümü okursam okuyayım, yine akademide olmak isterdim.’’(A18)

Akademisyen annelerden çocuklarına daha fazla zaman ayırmak için daha az mesai gerektiren şartlarda çalışmak istediklerini belirtenlerde oldu. (A6, A17)

‘‘Ederdim. Yoğunluktan dolayı çocuklarıma daha fazla zaman ayırmak için öğretmen olmak isterdim.’’(A11)

‘‘Evet. MEB’de kariyer planlaması yapardım. Akademisyenlik sadece okulda yapılan bir meslek değil. İşiniz evinize, özel yaşamınıza, hayatınızın merkezine çoğu zaman yerleşmiş oluyor. Bu yüzden mesleğimin iş yerinde kalması beni olumsuz ve stres verici durumlardan biraz da olsa kurtarırdı.’’(A13)

11. Akademik hayattaki problemler

Akademisyen annelerin akademik hayattaki en önemli problemlerinin zaman, stres, eve iş götürmek, yetersizlik hissi, çocuğuna da işine de yetememek olduğuna erişilmektedir. (A3, A7, A8, A9, A10, A14, A15, A16, A19)

‘‘Benim kesin sınırlarım vardır. Çocuğumu peşimden kongrelere sürükleyemem. O yüzden bütün kongrelere katılamıyorum. Araziye çıkacağımda da hep eşim izin almak zorunda kalıyor.’’(A2)

‘‘Annelikle ilgili kaygılarım oluyor. Yetiyor muyum? diye sorguluyorum.’’(A4)

‘‘En büyük problemim zaman. İkinci öğretim derslerine de girdiğim için çoğu zaman çocukları okula getirmek zorunda kalıyorum. Benimle derse giriyorlar. Çünkü bakacak kimse yok.’’(A6)

‘‘Zamanı yetiştiremiyorum. Derse yetişme, araştırma yapma, okulun iş yükü, stres, uykusuzluk, fiziksel problemler, baş dönmesi.’’(A11)

‘‘Mesela kızımın toplantısı olurdu, benim de o gün dersim oluyordu okulda katılamıyordum. Ha diyince de gidemiyorsun, üniversiteler zaten şehrin dışında, arabam da yoktu. Bu yüzden hep ilgisiz bir anne olduğum düşünülüyor.’’(A12)

Akademisyen annelerin diğer problemleri de iş yükünün fazla oluşu, mobing, cinsiyetçi tavırlar ve beklentilerdir. (A1, A13, A20)

‘‘Akademik unvan, derse girmek, evin işi, yayın yapmak, çocuğun bakımını üstlenmek. Ama en zoru yöneticilik yapmak. Üniversitede insanlar arasında çekişme zaten çok fazla, yönetsel olarak da sıkıntılarımız var.’’(A5)

‘‘En büyük problem kadın olmak hatta anne olmak. Çünkü bütün sorumluluk annede. Üzerimde baskı ve beklentiler var. Mesela araziye gidilecek 3 ay arazide kalınacak. Ben gidemiyorum. Bu yüzden erkekler daha fazla çalışma üretebiliyorlar. Çünkü çocuklarının sorumluluklarını eşlerinin üzerine atıp, kendileri çalışıyorlar.’’(A17)

‘‘İş yükü çok, iş tanımı çok fazla. Bence bu durum bilimsel alana katkımızı azaltıyor.’’ (A18)

12. Akademisyen anne adaylarına öneriler

Akademisyen anneler akademisyen anne adaylarına genellikle planlı bir gebelikte bulunarak zamanlamayı iyi ayarlamalarını ve eşiyile sorumlulukları paylaşarak iş bölümü yapmalarını tavsiye etmişlerdir. (A4, A11, A14, A15, A16, A18, A19)

‘‘Babaya da fırsat vermeliyiz. Hem eğitici hem de anne rolümüzde bütün sorumlulukları üstlenmemeliyiz.’’(A1)

‘‘Eşleri ile ya da eş adayları ile konuşmaları lazım. Çünkü eşlere büyük iş düşüyor, annenin eksikliğini hissettirmemesi lazım. Eşlerinin bu konuda anlayışlı olmaları şart.’’(A6)

‘‘Erkekler evin ve çocuğun sorumluluğunu anneye atıyorlar. Çocuğun temel bakımında yer almıyorlar. Kadınların da çalıştığının farkında olacak, yardımcı olmayı en azından deneyecek eşler seçmelerini öneririm.’’(A10)

‘‘Eşlerini iyi seçsinler. Eşleri arkalarında dursun. Danışmalarını da anlayışlı biri seçsinler.’’(A17)

Akademisyen anneler, anne olmayı çok fazla ertelememeleri, iş odaklı olmamaları ve çocuklarını ihmal etmemeleri gerektiğinin de altını çizerek anne adaylarına önerilerde bulunmuşlardır. (A3, A7, A8, A13, A20)

‘‘Şu an ki aklım olsa daha erken anne olurdu. Çocuğun aileye kattığı mutluluk paha biçilemez. Mesela geçen gün anneme gitti çocuk ben ders çalışayım diye ama fark ettim ki evimiz bomboş kaldı. O yüzden destekleri varsa bir an önce doğursunlar, her şey olur gider.’’(A2)

‘‘Hayatta hiçbir şey çocuktan önemli değil, işler askıya alınabilir.’’(A19)

Anne adaylarına kendi bakımlarından geri kalmamaları, korkmamaları ve hamileliğin keyfini çıkarmaları gerektiğini de öğütlemişlerdir.

‘‘Gebeliğin keyfini çıkarın. Özellikle çocuğunuzun 0-2 yaş döneminde akademiye çok fazla vakit ayırmayın. Korkmayın. Çocuk engel değil, asıl engel insanlar.’’(A5)

‘‘Hayattan kopmayın, kendinizi ihmal etmeyin, akademik çalışmalarınıza da devam edin, kuaföre de gidin. Bazen arada çocuğa bakacak biri varsa nefes alın, kendinize zaman ayırın. Yoksa ruh sağlığınızın yerinizde olmaması her şeyinize yansıtacaktır.’’(A12)

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, her iki rolde de akademisyen annelerin tam olarak potansiyellerine ulaşmaları için mesleki sorumlulukları ve aile yaşamlarını nasıl birleştirip, dengeledikleri, karşılaştıkları engelleri, kişisel ve profesyonel destekçilerini incelemeye odaklanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 20 akademisyen anne ile yapılan görüşmeler sonucunda önemli bulgular elde edilmiştir.

Bunlardan ilki katılımcıların akademisyenliği zor ama bir o kadar da tatmin edici buldukları yönündedir. Katılımcıların akademisyenliği yaşam biçimi haline getirdiklerine, sosyal hayatlarında da benimseyerek, içselleştirildiklerine ulaşılmaktadır. Buna bağlı olarak da katılımcıların akademisyenliği seçme nedenlerinin en çok kendilerini geliştirmek, gelecek nesilleri yetiştirmek, öğrenmeyi sevmek, alanında uzmanlaşabilmek, yeni bir şeyler öğrenmek ve öğretmek olduğu görülmektedir. Bulgulardan birinci ve ikinci soruya verilen yanıtların birbirini destekler nitelikte olduğuna erişilmektedir.

Bir diğer sonuç anne olmaya mantıklı bir kararla yönelen kadınların, iş yoğunluklarının azaldığı (yüksek lisans, doktora yeterlik, uygulama sonrası vb.) dönemlerde çocuk sahibi oldukları ve sonrasında kariyer

gelişimlerini devam ettirdikleri yönündedir. Bunların dışında hastalık, yaş, kendini hazır hissetme vb. etkenlerinde hamile kalma sürecinde az da olsa rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akademisyen annelerin çocuklarının bakımında öncelikle ailelerinden daha sonra komşuları, bakıcıları gibi kimselerden yardım aldıkları görülmekte ve sırasıyla kişisel yaşamlarında en çok eşleri ve annelerinden profesyonel yaşamda da danışmalarından destek aldıkları ya da beklemedikleri sonucuna erişilmektedir.

Akademisyen annelerin büyük çoğunluğunun hamile olmasından ötürü olumsuz bir duruma doğrudan ya da dolaylı olarak maruz bırakılmadıkları daha çok sözle ya da ima ile bazı durumlarla baş etmek zorunda kaldıklarına rastlanmıştır.

Bulgulardan akademik hayatta anne olmanın kadınları hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediğine ulaşılmıştır. Olumsuz etkilerinin başında zaman gelmekle birlikte genellikle yorgun olma, odak sorunu yaşama, çocuğunu özleme, her istediği kongreye ve sempozyuma katılamama, daha az akademiye vakit ayırma ya da erteleme gibi problemler de görülmektedir. Duxbury ve Higgins (2001)'a göre de zamanın yeterli olmamasından kaynaklı sorunlar kadınların ev iş hayatlarında çatışmalar yaşamalarına sebep olmaktadır. Zamanının sınırlılığı ve kadınlardan beklenen sorumlulukların fazlalığı onları fiziksel ve psikolojik olarak yıpratmaktadır (Small ve Riley, 1990). Olumlu etkileri olarak daha sabırlı ve toleranslı biri haline geldiklerine, motivasyonlarının arttığına, daha planlı ve düzenli olduklarına ulaşılmıştır. Bir başka bulgu ise akademisyenliğin anneliğe etkisi olarak genellikle vicdan azabı duyma, suçluluk ve stres yaşama, çocuklarına yeterince zaman ayıramama, uykusuzluk ve sinirlilik olarak yansıdığıdır. Olumlu olarak ise akademisyenliğin anneleri daha bilinçli hale getirdiğine, farkındalıklarının arttığına, farklı bakış açıları kazandıklarına ve çocuklarına olumlu rol model oluşturduklarına ulaşılmıştır.

Sonuçlar annelik ve akademisyenlik arasında denge kurmaya çalışan kadınların her iki alanın da hakkını tam verebilmek için erkek meslektaşlarına oranla daha fazla çalıştıkları yönündedir. Şöyle ki aile ve iş dengesini sürdürebilmek için kendi kişisel ve özel ihtiyaçlarından (uyku, arkadaşları ile bir araya gelme, eğlence gibi) ödün verdiklerine, ev işleri içinde ikinci bir vardiya yaptıklarına rastlanmıştır. Bu durum da kadınlarda uykusuzluk, mutsuzluk, stres, memnuniyetsizlik gibi birtakım

sorunlara yol açmaktadır. Güner'in (2008) çalışmasında da kadın akademisyenlerin çocukların bakımı vb. konularda sosyal hayatlarından taviz verdiklerine ulaşılması çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Topgül (2016) yaşanan bu sürecin kadınların hayat kalitesini düşürerek zihinsel yorgunluğa yol açtığını söylemektedir. Ayrıca Pichler de Avrupalı aileler üzerinde yürüttüğü çalışmasında iş yoğunluğundan evdeki sorumlulukların kimi zaman yerine getirilmesinin zorlaştığını ve bu durumunda iş ve aile yaşamındaki dengeyi etkilediğini belirtmiştir. (Pichler, 2008). Günümüzde bu yaşananlar kadınların statüleri, gelirleri ya da eğitimleri ne olursa olsun toplumun atfettiği cinsiyet rollerinden kaçamadıklarının bir göstergesidir (Dikmen ve Maden, 2012). Cinsiyetçi tavır ve beklentilerin dışında akademisyen annelerin en çok karşılaştıkları problemlerin başında zaman gelmektedir. Geriye kalan problemler ise stres, eve iş götürmek, yetersizlik hissi, çocuğuna da işine de yetememek, iş yükünün fazla oluşu ve mobingdir. Yine de akademisyen annelerin büyük çoğunluğunun herhangi başka bir mesleği yapmayı düşünmediklerine, işlerine aşkla ve şevkle yaklaştıklarına ulaşılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak akademisyen anne adaylarına eşitlikçi bir karı-koca ilişkisi, planlı gebelik, anlayışlı ve saygılı bir evlilik uyumu yakalamayı tavsiye etmişlerdir. Burke ve Greenglass'a (1999) göre de, iş ve aile yaşamında eş desteği büyük önem taşımaktadır. Son olarak anne olmak için geç kalmamalarını ve tadını çıkarmalarını eklemiştir.

Öneriler

Elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

- Ebeveynlik tutumları ile ilgili olarak anne-baba eğitimleri düzenlenebilir ve üniversitelerde bu eğitimler yaygınlaştırılarak eşli katılımlar teşvik edilebilir.
- Akademiye çalışan kadınların eşleriyle birlikte katılacakları toplumsal cinsiyet rollerini içeren çalışmalar, çiftler arasında empatiyi artırabilir.
- Üniversiteler akademisyen annelerin mesleki ve ev sorumluluklarıyla başa çıkmasına yardımcı olacak kurumsal politikalar geliştirebilirler.
- Kariyer ve anneliği dengelemeye çalışan kadınları destekleyen akademik bir ortam oluşturmak için daha fazla araştırma ve çalışmalar yapılabilir.
- Üniversitelerdeki kreş ve anaokulu hizmetlerinin erişilebilirliğini arttırmaya yönelik çalışmalar yapılabilir.

- Üniversitelerde başarılı ve yönetim kadrolarında bulunan akademisyen annelerin görüşlerini paylaştığı, genç akademisyenlere tavsiyelerde bulunduğu ağlar oluşturulabilir.
- Kadınların yeterince temsil edilmediği düşünülen üniversitelerde yönetimde cinsiyet kotası getirilebilir.
- Üniversitelerde toplumsal cinsiyet rolleri hakkında farkındalık eğitimleri düzenlenerek, sadece Türkiye’den değil dünyanın birçok yerinden de bu konuyla ilgili alanında uzman kişiler davet edilerek sempozyumlar, workshoplar düzenlenebilir.

Kaynakça

Kümbetoğlu B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam.

Burke, R. J., & Greenglass, E. R. (1999). Work-family conflict, spouse support, and nursing staff wellbeing during organizational restructuring. *Journal of Occupational Health Psychology*, 4, 327-336.

Demir, S. (2018). Akademide Kadın: Farklı Disiplinlerden Kadınların Akademideki Yeri ve Aile Yaşamlarıyla Etkileşimi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* , 6 (1) , 187-210 . DOI: 10.14782/marusbd.412643

Dikmen, N., & Maden, D. (2012). Kadın Akademisyenlerin Görünmeyen Emegi Üzerine Bir Araştırma: Ordu Üniversitesi Örneği, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), ss.235-250.

Duxbury, L., & Higgins, C. (2001). *Work-Life Balance in the New Millennium: Where are we? Where do we need to go?. CPRN Discussion Paper*, October 2001. http://www.cprn.com/docs/work/wlb_e.pdf sayfasından erişilmiştir.

Günçavdı, G., Göktürk, Ş., & Bozoğlu, O. (2017). An Insight into The Challenges Faced by Academic Women with Pre-School Age Children in Academic life, *Universal Journal of Educational Research*, 5(6), ss: 953-959.

Güner, A. (2008). *Kadının Çalışma Yaşamındaki Sorunlarına Yönelik Algıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kulis, S., & Sicotte, D. (2002). Women scientists in academia: Geographically constrained to big cities, college clusters, or the coasts?. *Research in Higher Education*, 43 (1), 1-30.

O’Laughlin, E. M., & Bischoff, L. G. (2005). Balancing parenthood and academia work/family stress as influenced by gender and tenure status. *Journal of Family Issues*, 26(1), 79-106.

Öztan, E., & Doğan, S. N. (2015). Akademinin Cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi Örneği Üzerinden Üniversite ve Toplumsal Cinsiyet, *Çalışma ve Toplum*, 46(3), ss. 191-222.

Pichler, F. (2008). Determinants of Work-Life Balance: Shortcoming in the Contemporary Measurement of WLB in Large Scale Surveys. *Social Indicators Research*, 92 (3), 449- 469.

Poyraz, B. & Ulusoy, S. (2013). *Bilim Mühendislik ve Teknolojide Kadın Akademisyenler Ağı Ankara Üniversitesi Raporu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi. <https://docplayer.biz.tr/34080973-Bilim-muhendislik-ve-teknolojide-kadin-akademisyenler-agi-ankara-universitesi-raporu.html> sayfasından erişilmiştir.

Ryff , C. D., & Singer, B. (2004). Interpersonal flourishing: a positive health agenda for the new millennium. *Pers Soc Psychol.* 4, 30–44.

Small, J., Harris, C., Wilson, E., & Ateljevic, I. (2011). Voices of Women: A Memory Work Reflection on Work-Life Dis/ Harmony in Tourism Academia, *Journal of Hospitality, Leisure, Sportand Tourism Education*, 10(1), ss. 23-36.

Small, S. A., & Riley, D. (1990). Toward a multidimensional assessment of work spillover into family life. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 51-61.

Şentürk, B. (2015). Çokuz Ama Yokuz: Türkiye’deki Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Analiz, *ViraVerita E-Dergi*, 2; 1-22.

Topgöl, S. (2016). İş ve Aile Yaşamı Dengesi (zliği)nin Kadın Çalışanlar Üzerindeki Etkileri. Yönetim ve Ekonomi: *Celal Bayar Üniversitesi*

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23 (1), 217-231. DOI: 10.18657/yecbu.64152

Van Anders, S. M. (2004). Why the academic pipeline leaks: Fewer men than women perceive barriers to becoming professors. *Sex roles*, 51(9-10), 511-521.

Ward, K., & Wolf Wendel, L. E. (2005). Work and family perspectives from research university faculty. *New Directions for Higher Education*, 2005 (130), 67-80.

Yıldırım, A., & Şimşek H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yılmaz, G. A. (2017). Marmara Üniversitesinde Kadının Yeri, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), ss. 1-15.

YÖK-Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi. 20 Şubat 2020 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.